

**ЗАГУМЕННА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА
НАДЖАФЛІ ЕМІН МУСА ОГЛІ**

**ПРИНЦИПИ АДВОКАТСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АСПЕКТ**

Монографія

Харків 2020

*Рекомендовано Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 26.02.2020)*

Рецензенти:

Музичук О. М. – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, декан факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Теремецький В. І. – доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, професор кафедри цивільного права і процесу Тернопільського національного економічного університету;

Дрозд О. Ю. доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ.

Загуменна Ю. О., Наджафлі Е. М.

314 **Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект** : монографія / Ю. О. Загуменна, Е. М. Наджафлі. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 2020. 276 с.

ISBN 978-617-7751-78-5

Монографію присвячено комплексному дослідженню принципів адвокатської діяльності в Україні. Визначено поняття, характерні ознаки та змістовну складову принципів адвокатської діяльності в Україні. Розглянуто джерельну базу принципів адвокатської діяльності та на підставі їх аналізу здійснено їх систематизацію. Окрему увагу приділено питанню класифікації принципів адвокатської діяльності та розкриттю їх сутності. Досліджено міжнародні стандарти адвокатської діяльності на прикладі функціонування інституту адвокатури Бельгії, Великобританії, Греції, Іспанії, Італії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Швейцарії, Швеції та Японії. На підставі цього запропоновано окремі шляхи вдосконалення адміністративного законодавства, що визначає основні засади адвокатської діяльності в Україні.

Для викладачів вищих навчальних закладів, науковців, аспірантів (ад'юнктів), курсантів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, адвокатів і всіх, хто цікавиться цією проблематикою.

УДК. 347.965

ВСТУП..... 5

РОЗДІЛ 1.

**ГНОСЕОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА ПРИНЦИПІВ
АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

1.1. Вітчизняні наукові інтерпретації поняття «принципи
адвокатської діяльності: єдність у багатоманітності» 7

1.2. Деякі особливості джерельної бази
принципів адвокатської діяльності..... 24

1.3. Видове розмаїття принципів адвокатської діяльності:
науковий та нормативний плюралізм..... 52

Висновки до розділу 1 63

РОЗДІЛ 2.

**ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРИНЦИПІВ
АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

2.1. Загальні принципи
адвокатської діяльності в Україні 80

2.2. Міжгалузеві принципи
адвокатської діяльності в Україні 105

2.3. Організаційно-функціональні
принципи адвокатської діяльності в Україні 154

Висновки до розділу 2 194

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЇ ПРИНЦИПІВ

3.1. Міжнародні стандарти адвокатської діяльності 224

3.2. Шляхи та актуальні питання вдосконалення законодавства, що визначає основні засади адвокатської діяльності в Україні	236
Висновки до розділу 3	245
ВИСНОВКИ.....	254
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	263
ДОДАТКИ.....	289

ВСТУП

Адвокатська діяльність характеризується своєрідністю та унікальністю, а сам інститут адвокатури відіграє важливу роль у суспільстві, сприяє формуванню правопорядку, зміцненню законності та здійсненню справедливого правосуддя.

Події останніх років сприяли визначенню подальшого майбутнього для України як держави європейського зразка з високим рівнем суспільного життя та європейськими стандартами функціонування державних і недержавних інституцій. Приведення роботи останніх у відповідність до стандартів, визнаних у всьому світі, обумовило необхідність здійснення низки значущих реформ у важливих сферах суспільного життя, зокрема тих, що стосуються сфери судочинства й організації діяльності суміжних правових інститутів, до яких належить і інститут адвокатури, вдосконалення функціонування якого держава визнала одним зі своїх завдань, передбачивши конкретні способи його виконання, насамперед шляхом ухвалення низки нормативно-правових актів і внесення змін до чинного законодавства, що регулює адвокатську діяльність. Такі зміни не могли не позначитись на основоположних засадах адвокатської діяльності: окрім того, що були декларовані абсолютно нові принципи функціонування інституту адвокатури, вже існуючі концептуальні положення за таких умов потребують переосмислення та використання прогресивних підходів до розуміння їх змістовної сутності. Деякі з принципів адвокатської

діяльності, як-от верховенство права чи законність, стали орієнтирами під час оновлення національної адвокатури та знайшли своє втілення в низці положень нормативно-правових актів, якими супроводжувалась ця реформа. Фактично можна говорити про те, що принципи адвокатської діяльності мають подвійне значення, адже, з одного боку, це чинники, які безпосередньо впливають на оновлення адвокатури, а з іншого – вони є наслідками такого процесу. Більш того, залежно від реформаційного вектору засади адвокатської діяльності можуть дещо змінювати свою змістовну сутність, насамперед для того, щоб якомога об'єктивніше відповідати сучасним правовим реаліям.

З урахуванням викладеного та беручи до уваги той факт, що реформування адвокатури майже завершено, необхідно зазначити, що сьогодні системне дослідження сутності принципів адвокатської діяльності та вплив на останню є актуальним питанням науки адміністративного права, оскільки від правильного розуміння таких засад залежить їх реалізація, а отже, і ефективність роботи адвокатури. Таким чином, дослідження сутності принципів адвокатської діяльності в Україні на сьогодні є не менш важливим, ніж удосконалення чинної нормативно-правової бази, особливо зважаючи на те, що перші визначають зміст останньої, а також потребують переоцінки змістовного наповнення крізь призму сучасних правових стандартів.

Розділ 1

ГНОСЕОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА ПРИНЦИПІВ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Вітчизняні наукові інтерпретації поняття «принципи адвокатської діяльності: єдність у багатоманітності»

У всі часи вчені, мислителі та спеціалісти присвячували свої наукові праці першоосновам – первинному змісту, вихідній сутності того чи іншого явища, що, як правило, у подальшому становило об'єкт або частину об'єкта конкретної науки. Пошук таких основ був характерним як для точних і природничих наук, наприклад генетики, де початком усього вважається клітина, так і для гуманітарних, зокрема філософії, в якій пошук першооснови (першопочатку) Всесвіту став однією із центральних проблем, внаслідок спроб вирішення якої сформувались різні погляди, течії й навіть школи, які активно розвивались у натурфілософському періоді.

Так, давньогрецький філософ Анаксимен бачив першопочаток у повітрі, Геракліт – у вогні, Піфагор – у числах, державний діяч і лікар за професією Емпедокл вважав, що першооснова є сукупність чотирьох стихій (вогонь, вода, земля, повітря). Від зазначених відрізнялись погляди Демокріта, який був впевнений, що першооснова складається з буття та небуття – атомів і порожнечі відповідно. Прогресивні трансформаційні процеси

привели до того, що першооснови почали розглядатись як фундаментальні цінності, на яких будується те чи інше явище, як-от «суспільство – держава чи сім'я – шлюб».

Більш абстрактними вихідними положеннями, зокрема характерними для юриспруденції, є принципи, етимологічна сутність яких зводиться до таких аспектів: «1) основні вихідні положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці»¹. Зазначене лягло в основу розуміння принципу як філософської категорії – першопочатку, сполучення явищ або об'єктів, які становлять основу (дійсності, істинності) гіпотез та учень, або внутрішнє переконання особи, яке відбиває суспільні та моральні цінності, на основі яких вона будує всі свої взаємозв'язки в суспільстві: 1) першопочаток, той що лежить у підґрунті певної сукупності фактів, теорії й науки; 2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності².

Схожим чином трактує принцип у загальному розумінні О. Ф. Скакун – як підстави права, що «містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії»³. На нерозривний зв'язок принципів і права вказує також і А. М. Колодій: «безумовно, будь-які принципи, в тому числі і принципи права, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають і інтереси якої задовольняють.

---

¹ Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 7 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1976. С.693.

² Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ, 1986. С.383.

³ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. С.221.

Принципи є соціальними явищами як за джерелом походження, так і за змістом: «їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку, і в них відображаються закономірності суспільного життя. Без урахування таких суттєвих моментів неможливо пояснити і зрозуміти особливе значення цих принципів для послідовного узгодження людської діяльності до вимог об'єктивних соціальних закономірностей. Усе це повною мірою стосується і принципів права – специфічного прояву певної частини загальних принципів у правовій системі. Тим більш, важливо підкреслити, що загальносоціальна природа юридичних принципів не завжди отримує відповідне визнання під час характеристики останніх, що стосується, зокрема, і їх генезису»¹. Таким чином, правова площина повністю охоплюється низкою засад (принципів), які поширюються на всі правовідносини, інститути та явища, що виникають, розвиваються та припиняються в його межах.

Сама по собі категорія «принцип» виникла й отримала подальшу розбудову, перебуваючи на межі двох наук – філософії та юриспруденції, тому є близьким їх змістовне наповнення в обох доктринах: по-перше, вони мають безпосередній зв'язок із людиною, оскільки або спочатку формуються в її свідомості або ж навіюються суспільними цінностями; по-друге, мають схожі зовнішні форми вираження – правила, принципи, положення, ідеї, установки тощо; по-третє, майже в усіх випадках виконуються в обов'язковому порядку; по-четверте, мають слабку динаміку через властиву їм стабільність, натомість першу можна пояснити необхідністю їх відповідності актуальним реаліям суспільного життя; по-п'яте, визначають основні напрями розвитку суспільних відносин чи здійснення певного виду діяльності; по-шосте, мають специфічне закріплення, адже вони не завжди відбиваються в документах, тим більш у

---

¹ Колодій А. М. Принципи права: генезис, поняття, класифікація, место и роль в правовой системе Украины. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 68–79.

нормативно-правових актах, існують загальноприйняті «неписані постулати», відомі переважній більшості членів суспільства.

Певна двозначність згаданих нами характеристик, на нашу думку, стала однією з підстав виникнення дискусії в правовій науці щодо співвідношення та розуміння понять «принципи права» та «правові принципи», внаслідок якої сформувались два протилежні підходи.

Відповідно до першого підходу обидва поняття мають схожий зміст, але не є тотожними одне одному. В. О. Котюк зазначає, що «в теорії права існує два терміни «принципи права» і «правові принципи». Вони відрізняються один від одного тим, що правові принципи виникають, як правило, задовго до виникнення системи права і законодавства. Правові принципи, закріплені в системі права і законодавства, переходять у принципи права»¹. Підтримує цю точку зору й Л. А. Луць, указуючи на таке: (якщо) «принципи права – основні нормативні засади позитивного права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання, то під правовими принципами – фундаментальні правові ідеї, що відображають досягнення правового розвитку конкретного суспільства чи людства в цілому»².

Прихильники другого підходу не розрізняють поняття «принципи права» та «правові принципи», акцентуючи увагу на їх однозначності. А. С. Сідоркін, присвятивши своє монографічне дослідження поняттю «принципи права» та їх реалізації в законодавстві, «заперечує відмінність між поняттями “принцип права” і “правовий принцип”, пропонуване деякими авторами; логічно розрізнення цих термінів не має під собою підстав; ці два поняття є ідентичними і несуть однакове

---

¹ Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. С. 30.

² Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навчально-методичний посібник. Київ : Атіка, 2007. С.119.

сміслові значення»¹. Такий самий підхід простежується в роботі Т. М. Петоченко: «принципи права не є правилами поведінки і не мають головних елементів правової норми: гіпотези, диспозиції, санкції. Тому за допомогою правового принципу неможливо врегулювати конкретну суспільну відносину. Правовий принцип дозволяє зрозуміти суть правової норми, що регулює цю суспільну відносину чи має її регулювати. Таким чином, правові принципи впливають на зміст як чинних, так і майбутніх норм права»².

Цікавим є те, що під час розмежування обох понять сутність поняття «правові принципи» переважно залишається поза увагою, на відміну від іншого поняття – «принципи права». Дефініцій останнього в правовій доктрині наявна значна кількість, проте вони не містять докорінних відмінностей. Подамо деякі з них. П. М. Рабінович розуміє під принципами права «керівні засади (ідеї), які визначають зміст, спрямованість правового регулювання суспільних відносин»³. Дуже схоже визначення дає Г. О. Саміло: «принципи права – основоположні правові ідеї, що визначають зміст і соціальне призначення права. У принципах права відображаються очікування й уподобання членів суспільства стосовно того, яким право має бути, яким має бути його регулятивний вплив»⁴.

С. П. Погребняк визначає основоположні принципи права як «систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій

---

¹ Сидоркин А. С. Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2010. С. 12.

² Петоченко Т. М. Функции и принципы трудового права Республики Беларусь: общая характеристика и виды // Современные проблемы правоведения : сб. науч. трудов. 2011. Вып. 1. С. 186–201.

³ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Київ : Атіка. 2001. С. 98

⁴ Саміло Г. О. Теорія держави і права : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2010. С. 135.

системі права і визначають її характер і напрями подальшого розвитку»¹.

На думку М. С. Кельмана та О. Г. Мурашина, принципи права являють собою «керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – найбільш загальні норми, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всі суб'єкти. Ці норми або чітко сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів»².

Л. М. Стрельбицька дає таку характеристику досліджуваному поняттю: «принципи права – це фундаментальні правові ідеї, вихідні положення, постулати, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Принципи права виступають своєрідним глибинним базисом не лише окремих норм, інститутів і галузей права, а й правової системи в цілому. Вони служать основним орієнтиром для правотворчої, правозастосовної, правоохоронної діяльності. Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності і взаємодії всіх елементів правової системи»³. Наголосимо, що таке розуміння принципів права є найбільш подібним до категорії правових принципів через розширення змісту перших.

Подані визначення дають підставу вважати, що обидва вищевказаних підходи до співвідношення понять «принципи права» та «правові принципи» є достатньо обґрунтованими й можуть використовуватись наукою:

– у першому випадку («принципи права») корелюються із розумінням права як «загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що встановлюються чи

---

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. С. 37.

² Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 283

³ Теорія держави і права : навч. посіб / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін. ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Кондор, 2016. С. 103.

санкціонуються державою з метою регулювання найважливіших для суспільства відносин, шляхом визначення точного змісту прав та обов'язків суб'єктів і можливістю застосування відповідальності за їх невиконання або порушення»¹;

– а в другому («правові принципи») – «цілісному багаторівневому утворенню, яке відображає сукупність взаємопов'язаних юридичних засобів (явищ)»².

Забігаючи наперед, зазначимо, що принципи здійснення адвокатської діяльності хоча і містять у собі безпосередньо принципи права, але при цьому тяжіють до правових принципів унаслідок різнобічності напрямів, які охоплюються поняттям «адвокатська діяльність».

Тим часом, повертаючись до визначення категорій правових принципів і принципів права, зазначимо, що їм, як і іншим юридичним явищам, притаманні власні характерні риси (ознаки), які повинні якомога повніше відбивати їх сутність і призначення. У такому контексті безспірними є риси, визначені І. П. Бахновською, серед яких нормативність, стабільність, узагальненість, абстрагування та фундаментальність³. Більш ґрунтовно вони визначаються в монографічному дослідженні С. П. Погребняка: «1) основоположні принципи права є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що властиві певній системі права; 2) у разі конкуренції між принципами при вирішенні конкретної правової ситуації вибір здійснюється не за традиційними правилами подолання колізій між нормами права; 3) найбільш загальний характер принципів права означає найвищий ступінь їх абстрагування; 4) основоположні принципи визначають

---

¹ Теорія держави і права: Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Онищенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 271.

² Кобринська С. Б. До питання про поняття та структуру правової системи. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Серія: Правознавство*. 2000. Вип. 82. С. 14–18.

³ Бахновська І. П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 18–22.

змістовний характер системи права і напрямки її подальшого розвитку, виконуючи, таким чином, системоутворюючу і системоспрямовуючу функції; 5) у порівнянні з правовими нормами принципи права відрізняються більшою стійкістю, залишаються незмінними протягом тривалого часу; 6) як і правові норми, основоположні принципи зазвичай фіксуються в зовнішніх формах (джерелах) права»¹.

Охарактеризуємо правові принципи як категорію, що містить у собі принципи права, але є узагальненою та більш абстрактною порівняно з останніми: а) вони виступають основними положеннями для розбудови правової системи, вдосконалення, реформування та трансформації її інститутів і закріплення правових норм; б) ці принципи мають людиноцентристську спрямованість, оскільки є нерозривно пов'язаними з людською особистістю або тим чи іншим видом її діяльності; в) передумовами їх виникнення є основоположні та загальноприйняті людські цінності, які спочатку проходять процес становлення в людській свідомості та суспільстві, а потім можуть отримати документальне закріплення, водночас зворотній процес є майже неможливим; г) вони

мають різноманітні зовнішні форми вираження – правила, ідеї, положення, принципи (засади) тощо – і не завжди знаходять своє відображення в нормативно-правових актах; низка принципів залишається поза процесом документування, наприклад через їх недостатню сформованість або незавершеність процесу становлення; г) їх відрізняє відносна стабільність, яку не можна вважати абсолютною з огляду на необхідність відповідності принципів сучасним реаліям виникнення, розвитку та припинення правовідносин; д) ці принципи є обов'язковими для додержання та реалізації і не лише внаслідок застосування до особи юридичної відповідальності у разі їх недодержання чи порушення: в правильно сформованій громадській

---

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. С. 27.

правосвідомості, в якій немає місця правовому нігілізму, порушення таких правових принципів вважається взагалі недопустимими; е) на їх основі здійснюється низка важливих видів діяльності, таких як правотворення, правозастосування, охорона прав свобод та інтересів осіб та інтересів держави тощо.

Дослідження принципів адвокатської діяльності не уявляється можливим без визначення сутності та компонентів, що її утворюють. Відповідно до пункту 2 ч. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «адвокатська діяльність

– незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту»¹. Виходячи з наведеного визначення, доходимо

висновку, що необхідними компонентами адвокатської діяльності є її специфічний характер як незалежної та професійної діяльності; те, що її виключним суб'єктом є адвокат, а змістом такої діяльності – надання правової допомоги, в тому числі захист і представництво. Зауважимо, що в поданому законодавцем

визначені вже само по собі вказано два принципи адвокатської діяльності – маємо на увазі незалежність і професійність, що частково корелюються зі ст. 4 вказаного законодавчого акту, їх зміст ми окремо розглянемо у другому розділі нашого монографічного дослідження.

Наявність виключного суб'єкта свідчить про те, що адвокатською діяльністю є прерогативою адвокатів – «фізичних осіб,

які мають повну вищу юридичну освіту, володіють державною мовою, мають стаж роботи в галузі права не менше двох років, склали кваліфікаційний іспит, пройшли стажування чи мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

(на момент звернення із заявою про допуск до складання кваліфікаційного іспиту), склали присягу адвоката України та отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю»¹.

Зміст адвокатської діяльності переважно ототожнюється з наданням правової допомоги – «правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення»² (п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про надання безоплатної правової допомоги») та деталізується у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»³: надання різної інформації, яка стосується юридичних питань; юридичний супровід господарської та іншої діяльності як юридичних, так і фізичних осіб, а також органів державної влади та місцевого самоврядування; складення документів правового характеру, в тому числі процесуальних; захист прав та інтересів, а у необхідних випадках надання правової допомоги учасникам кримінального провадження, провадженнях в справах про адміністративні правопорушення; представництво інтересів осіб (фізичних, юридичних), у тому числі органів державної влади під час здійснення судочинства (адміністративного, цивільного, господарського, конституційного) в міжнародних судових органах, а також в інших національних і міжнародних установах; надання правової допомоги особі, щодо якої вирішуються питання про застосування примусових медичних або виховних заходів чи екстрадицію, а також особам, які відбувають кримінальне покарання.

У свою чергу, під правовими послугами необхідно розуміти: «1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

² Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

³ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

правових питань; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 4) забезпечення захисту особи від обвинувачення; 5) надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації»¹. Сутність усіх перелічених складових адвокатської діяльності, крім медіації, є достатньо зрозумілою і не потребує додаткового пояснення, тому зосередимось на змісті поняття медіації.

Поняття «медіація» в Тлумачному словнику означає «міжнародне посередництво, мирний спосіб розв'язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті»², втім, незважаючи на факт його існування не лише в міжнародному, а і національному вимірах, воно зберігає свій основний зміст – мирне вирішення конфлікту шляхом досягнення взаємних домовленостей, які максимально задовольняють інтереси обох сторін. Інститут медіації не є суто міжнародним, його використання передбачається нормами чинного національного законодавства в формі укладення «мирових угод». Про це свідчать стаття 468 глави 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» Кримінального процесуального кодексу, в якій закріплено можливість укладення двох видів угод: «1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості»³, ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України⁴, ч. 7 ст. 46

---

¹ Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

² Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 4 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. С. 664.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

Господарського процесуального кодексу України¹, ч. 5 ст. 47 Кодексу адміністративного судочинства України², а також узяття за основу законопроекту «Про медіацію» у 2016 році. В останньому подано чітке визначення медіації як «альтернативного (позасудового) методу вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору»³, але єдине актуальне легалізоване визначення цього терміну міститься в розділі I Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, затвердженого Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: «медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками»⁴.

Наукові підходи до характеристики процесу медіації відрізняються своєю повнотою та деталізацією. Так, наприклад, О. В. Белінська пропонує розуміти під медіацією «добровільний та конфіденційний спосіб вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у ході структурованої процедури допомагає учасникам конфлікту вступити у прямі перемовини з метою вироблення спільного рішення щодо проблеми (головними ознаками медіації

---

¹ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

³ Проект Закону про медіацію від 17.12.2015 № 3665/П // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 15.04.2018).

⁴ Про затвердження Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України : наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 № 320. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. Ст. 1633.

України : наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 № 320. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. Ст. 1633.

авторка вважає добровільність, конфіденційність, наявність структурованої процедури проведення, часткове втручання третьої сторони (медіатора), що передбачає допомогу у налагодженні спілкування та сприяння проходженню справи)»¹. Н. А. Мазарікі визначає медіацію як один із перспективних альтернативних методів урегулювання спорів – «процедуру, у якій медіатор систематично сприяє комунікації між сторонами конфлікту або спору для досягнення взаємоприйнятого вирішення конфлікту або вирішення спору. До того ж медіатор діє на засадах нейтральності та конфіденційності щодо суті спору. На відміну від судового розгляду, який є суворо врегульованим, формалізованим та зосередженим на суті позову, медіація дає змогу гнучкого підходу до вирішення спору, урахування всіх аспектів спірної ситуації, незалежно від їх юридичного чи правового значення»².

Розглядаючи медіацію як особливий вид адвокатської діяльності, Ю. О. Ремескова акцентує увагу на тому, що «участь адвоката в процедурі посередництва в якості медіатора відрізняється певною специфікою від виконання ролі медіатора іншими особами (конфліктологами, психологами, соціологами та ін.), оскільки адвокат є кваліфікованим юристом, який надає правову допомогу на професійній основі, несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків, в тому числі – за порушення адвокатської таємниці»³. Можливість участі адвоката

---

¹ Белінська О. В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 158–159.

² Мазарікі Н. А. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92–94.

³ Ремескова Ю. О. Медіація як особливий вид адвокатської діяльності в Україні // Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкина (м. Харків, 30 жовт. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 90.

у процедурі медіації визнають і інші вчені, зокрема М. Ю. Єфіменко¹, О. Г. Яновська й, А. В. Біцай², тоді як інші (наприклад, Ж. В. Мішина³) заперечують проти такої участі через неможливість зберегти незалежність у вказаній процедурі через представництво інтересів тієї чи іншої сторони. На це наголошено і в частині 3 ст. 7 згаданого нами законопроекту: «медіатором не може виступати адвокат, представник та/або законний представник сторони медіації. Особа не може виступати адвокатом або представником сторони медіації у справі (провадженні), в якій вона надавала або надає послуги медіатора»⁴. Водночас на підставі аналізу цієї норми можна дійти висновку, що теоретично участь адвоката як суб'єкта медіації є допустимою, за умови, якщо він не представляє інтересів жодної зі сторін-учасниць. Більш того, зазначені норми чинного законодавства однозначно не заперечують участі адвоката в процедурі медіації, а процесуальні положення взагалі опосередковано вказують на таку можливість, а тому ми припускаємо можливість участі адвоката в процесі медіації за умови деталізації його функцій у такому процесі. Сам процес медіації характеризується мінливістю та приватністю, головуючим у ньому є стороння незацікавлена особа – медіатор, головною функцією якого є вирішення конфліктної ситуації за допомогою досягнення угоди між суб'єктами конфлікту, їх взаємопоступок у межах перетрактації⁵.

---

¹ Єфіменко М. Ю. Роль адвоката у процесі медіації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 13 (2). С. 25–27.

² Яновська О. Г., Біцай А. В. Особливості участі адвоката у процедурі медіації. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 1 (99). С. 21–24.

³ Мішина Ж. В. Медіація як альтернативна форма вирішення спорів. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 234–238.

⁴ Проект Закону про медіацію від 17.12.2015 № 3665/П // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 15.04.2018).

⁵ Наджафлі Е. М. До питання можливості здійснення медіації як одного з напрямків адвокатської діяльності в Україні // *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4–5 берез. 2016 р.)*. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 45.

Усе вищевикладене свідчить про розгляд адвокатської діяльності, як діяльності, що надається спеціальним суб'єктом – адвокатом в межах, передбачених чинним законодавством. Розглянуті нами форми адвокатської діяльності щодо надання правової допомоги тяжіють до так званих зовнішніх форм діяльності.

Абстрактно наведена теза прослідковується в дефініції адвокатської діяльності, запропонованій практикуючим адвокатом і науковцем І. В. Голованем: «адвокатська діяльність – це діяльність з надання правової допомоги фізичним та юридичним особам, що здійснюється адвокатами в рамках встановлених законом організаційних форм»¹.

Припускаємо, що поряд із такими зовнішніми формами адвокатської діяльності існують і її внутрішні форми, безпосередньо не пов'язані з класичним розумінням адвокатської діяльності, але такі, що охоплюють різні дії організаційно-функціонального характеру, без яких існування та реалізація перших узагалі стає неможливою. До такої внутрішньої діяльності ми вважаємо за можливе віднести організаційні питання здійснення адвокатської діяльності; прийняття на роботу помічників адвоката чи роботу зі стажистами; додержання вимог щодо несумісності; обрання організаційної форми реалізації такого виду діяльності; укладення договору про надання правової допомоги; питання, пов'язані з дисциплінарною відповідальністю адвоката, припиненням і зупиненням його діяльності, вирішенням професійних дилем (наприклад, дилеми «право – закон» і «доцільність – справедливість», етика конфіденційності в стосунках «адвокат-клієнт»²; відносини з клієнтами, колегами, працівниками правоохоронних органів та іншими посадовими особами органів державної влади і

---

¹ Головань І. В. До питання про поняття адвокатської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 1. С. 15.

² Семенюк І. Я. Професійні дилеми, принципи, та цінності в адвокатській діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 66–68

місцевого самоврядування та здійснення адвокатського самоврядування. Таким чином, ми пропонуємо визначати адвокатську діяльність у вузькому та широкому розумінні. У першому випадку вона буде ототожнюватись із легалізованим визначенням і міститиме «допустимий» перелік форм адвокатської діяльності в межах надання адвокатами правової допомоги, а в другому – містити зовнішньо- і внутрішньоорганізаційні аспекти.

Спробуємо дати визначення адвокатської діяльності в широкому розумінні: це – діяльність адвокатів, пов'язана із проведенням юридичних консультацій і здійсненням правового супроводження, захистом прав і свобод осіб і представництво їх інтересів у судах та інших міжнародних і національних організаціях та установах, а також із вирішенням питань, пов'язаних з організаційними, функціональними, моральними та етичними аспектами власної професійної діяльності.

Відповідно, розглядаючи принципи адвокатської діяльності у вузькому розумінні, на нашу думку, доцільно говорити про принципи права, тоді як у широкому розумінні такий вид діяльності охоплюватиме і правові принципи.

Розглянемо правові принципи адвокатської діяльності (у широкому розумінні), що є доцільним, урахувавши і те, що такий підхід охоплює безпосереднє дослідження адвокатської діяльності (у вузькому розумінні) й, відповідно, принципів права, на підставі яких вона провадиться. У контексті зазначеного сутність принципів адвокатської діяльності в Україні полягає в тому, що вони, маючи різний зміст і форму вираження, містять обов'язкові для додержання та виконання основні положення, правила, ідеї, засади та принципи, на яких ґрунтується як зовнішньоорганізаційна, так і внутрішньоорганізаційна адвокатська діяльність, пов'язана із захистом прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, представництвом їх інтересів, а також організаційно-функціональним аспектом провадження власної діяльності

професійного характеру, визначаючи основні напрями такого роду діяльності відповідно до її призначення.

Ураховуючи все вищезазначене, а також визначення сутності юридичних принципів і дуалістичної природи поняття «адвокатська діяльність», можемо охарактеризувати принципи здійснення останньої як такі, що:

а) мають різні форми вираження та існування – правила, ідеї, настанови, засади (принципи), положення тощо;

б) містять у собі основні уявлення, ідеї й цінності, сформовані в суспільстві та втілені в правовій системі держави та характерні для національного інституту адвокатури;

в) можуть мати документальне, зокрема нормативне, закріплення, переважно в джерелах права – міжнародного та національного законодавства в сфері адвокатської діяльності;

г) є відносно стабільними і водночас характеризуються плинною мінливістю, обумовленою сучасними правовими суспільними реаліями у сфері реалізації правоохоронної;

ґ) характеризуються узагальненістю – більшість із таких принципів за змістом мають абстрактні формулювання та не мають деталізації;

д) мають унікального суб'єкта реалізації – адвоката;

е) вони є обов'язковими для додержання та реалізації, у протилежному випадку виконання завдань адвокатської діяльності в повному обсязі стає неможливим;

є) визначають основні засади та напрями адвокатської діяльності, яка полягає в наданні консультацій правового характеру, здійсненні правового супроводження, представництві осіб, захисті їх прав, свобод та інтересів, вирішенні низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань, що виникають у процесі реалізації їх професійної діяльності;

ж) є прямо пов'язаними з професійною діяльністю адвоката, адже остання є дуже близькою за своїм змістом до адвокатської діяльності¹.

---

¹ Наджафлі Е. М. General characteristics of the organizational and functional // Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів :

Окреслені нами ознаки дають змогу запропонувати власне бачення поняття «принципи адвокатської діяльності» – це узагальнені, фундаментальні, відносно стабільні засади та положення, що відбивають суспільні цінності, в тому числі втілені в національній правовій системі та закріплені в нормах чинного законодавства, які реалізуються адвокатами під час провадження ними власної професійної діяльності, в тому числі під час надання консультацій правового характеру, здійснення правового супроводження та представництва осіб, захисту їх прав, свобод та інтересів, а також вирішення низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань.

Розрізнення правових принципів і принципів права, складний багатоаспектний зміст адвокатської діяльності, в межах якої втілюються перші, та їх множинність обумовлюють необхідність визначення їх загальної системи як цілісного комплексного утворення, в тому числі через першочергове встановлення джерел принципів адвокатської діяльності в Україні.

1.2. Деякі особливості джерельної бази принципів адвокатської діяльності

Джерела та система у розрізі принципів адвокатської діяльності є взаємопов'язаними юридичними категоріями: за допомогою системи вони впорядковуються, що в подальшому дає змогу здійснити їх класифікацію, і в такому вигляді отримують зовнішнє вираження в конкретних джерелах, наприклад принципи адвокатської діяльності, визначені Законом України «Про адвокатуру» та правила (принципи) адвокатської етики. Простежується і зворотній зв'язок між указаними категоріями – без визначення джерел і принципів адвокатської

діяльності неможливо здійснити їх систематизацію, оскільки перші містять складові одиниці, тобто принципи, необхідні для утворення системи.

Етимологічно «джерело» визначається як «те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; основа чого-небудь»¹, тобто те, звідки виникає певне явище. У контексті принципів адвокатської діяльності України їх джерела – це ті матеріальні та нематеріальні умови, в яких вони виникають, формуються та долають процес свого становлення. У попередньому підрозділі ми визначили, що деякі з принципів, зокрема тих, на основі яких здійснюється адвокатська діяльність, знаходять своє відображення в нормах права, тому вважаємо за необхідне розглянути поняття «джерела права» як такі, що у перспективі можуть становити частину джерел зазначених принципів. Так, відомий вчений С. С. Алексєєв розглядає джерела права «як державні чи визнані нею офіційні документальні способи вираження та закріплення норм права, надання їм юридичного, загальнообов'язкового значення»².

Н. М. Пархоменко, досліджуючи джерела права, робить висновок, що у формально-юридичному розумінні останні являють собою «зовнішню форму існування норм права у вигляді письмового документа (правового припису), виданого в межах повноважень суб'єктів правотворчості, згідно зі спеціальною процедурою, має юридичну силу та обов'язковість виконання, відображає волю суб'єктів правотворчості та спрямоване на регулювання суспільних відносин»³. Схожі погляди сповідує О. А. Іванюк, який указує на те, що поняття «джерело права» в юридичному формалізованому значенні містить у собі різноманітні документальні носії норм права⁴.

---

¹ Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 2 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1971. С. 263.

² Алексєєв С. С. Право: азбука – теорія – філософія. Опыт комплексного исследования. М. : Статут, 1999. С. 76.

³ Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : Юрид. думка, 2008. С. 333.

⁴ Іванюк О. А. Источник права: проблемы определения. *Журнал российского права*. 2007. № 9. С. 142–146.

У формальному розумінні – «як способі зовнішнього вираження змісту правових норм, – своєрідного “резервуару”, з якого суб’єкти правозастосування черпають відповідні норми (правила) для вирішення справи» – пропонує розглядати категорію джерел права М. І. Козюбра¹. Саме такі підходи до визначення сутності понять джерел права, тобто фактично їх ототожнення з матеріальними носіями, в яких вони відтворюються, лягли в підґрунтя різноманітних галузевих досліджень у межах правової науки. Наприклад, К. В. Смирнова поділяє джерела права Європейського союзу таким чином: «внутрішні (установчі документи; регламенти, директиви, постанови; спільні стратегії, спільні дії, спільні позиції, рішення та рамкові рішення; нетипові внутрішні джерела – рішення, резолюції, декларації Ради; акти представників держав-членів, що об’єднані в Раді; допоміжні конвенції, укладені на підставі ст. 293 Договору про заснування ЄС, та загальні принципи права) і зовнішні (міжнародні угоди з третіми країнами та міжнародними організаціями)»². Цивіліст Ю. С. Гамбаров відносить до джерел права правовий прецедент, закон, нормативний договір і право юристів (доктрину)³.

У науці адміністративного права під його джерелами розуміють: 1) «засіб зовнішнього оформлення адміністративно-правових норм, який засвідчує їхню державну загальнообов’язковість (засоби, форми вираження й закріплення публічної волі)»⁴; 2) «нормативні акти, що містять в собі

---

¹ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С.153.

² Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2005. С. 7.

³ Гамбаров Ю. С. Гражданское право. Общая часть / под ред. В. А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. С. 226.

⁴ Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед та ін. ; за ред. В. В. Галуцька. Херсон : Грінв Д. С., 2015. С. 59.

адміністративно-правові норми»¹; 3) «зовнішні форми встановлення і вираження загальнообов'язкових правил поведінки, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері державного управління, акти правотворчості державних органів (законодавчих, виконавчих, судових, господарського управління), місцевих рад та їх виконкомів, а іноді громадських організацій (коли вони виконують функції виконавчої влади)»².

Усі вищезазначені погляди хоча і зводяться до розуміння джерел права як задокументованих положень, які, як правило, мають юридичну силу через своє закріплення в різних нормативно-правових актах, проте таке трактування джерел права є обмеженим, одностороннім і наближеним до іншої правової категорії – форми права, а інколи взагалі призводить до їх отождення. Наприклад, С. Ю. Кашкін прямо вказує, що «джерела європейського права – це зовнішні форми виразу його правових норм»³. Більш того, воно суперечить етимологічному значенню поняттю «джерело», оскільки витоком правових норм є не юридичні документи, останні – не що інше, як засіб їх закріплення. Звідси в безкомпромісному варіанті прийняти вищезазначені погляди, особливо в контексті дослідження джерел принципів адвокатської діяльності, ми не можемо ще і з огляду на те, що принципи права, як і правові принципи, є узагальнюючими категоріями і не мають конкретики, на відміну від його норм. Слід погодитись із С. Ф. Кечек'яном із приводу того, що категорія джерела права є однією з неоднозначних: «немає не лише загальноприйнятого визначення цього поняття, але спірним є власне й смисл, яким визначаються слова “джерело права”, тому цей термін слід використовувати як образ, який має допомогти тлумаченню, ніж

---

¹ Бахрах Д. Н. Административное право России : учебник. М. : Норма, 2000. С. 23.

² Константин О. В. Джерела адміністративного права України : монографія. Київ : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. С. 23.

³ Кашкина С. Ю. Право Европейского Союза : учебник. М. : Юрайт ; Высш. образование, 2010. С. 171.

дати розуміння того, що ним позначається»¹. Правильною вважаємо і таку тезу М. М. Воппенко: «джерело права є метафорою, що образно показує вихідний пункт, походження, концентрацію правової матерії»².

Складність розуміння джерел права та наявність простого формалізованого підходу до визначення першого обумовило виникнення правової дискусії, яку досить точно описує М. І. Козюбра: «дискусія щодо змісту цього поняття триває і нині. Автори, які віддають перевагу позитивістському підходу, розуміють під джерелами права спосіб зовнішнього вираження змісту правових норм, за допомогою якого вони набувають загальнообов'язкового значення. У цьому контексті джерела права ототожнюються із нормативними приписами, що створюються або санкціонуються державою. Для представників природно-правової доктрини джерелами права є природні, невідчужувані права людини, а прихильники соціологічної юриспруденції джерелом права визнають типізовані взаємовідносини між суспільними союзами, які передують появі правової норми»³. Проте розрізнення двох підходів – формально-юридичного, або позитивістського та природно-правового – не є єдиним спірним питанням в межах окресленої дискусії – неоднозначним також є визначення сутності та співвідношення джерел і форм права. Новаційними виглядають погляди Р. С. Мельника, відповідно до яких: «джерело права є категорією, яка пояснює, звідки береться норма права, як вона “народжується”. З огляду на це, варто розрізняти джерело права (відповідає на питання, звідки береться норма права) та форму

---

¹ Кечекьян С. Ф. О понятии источника. *Учёные записки МГУ*. 1946. Вып. 116. Кн. 2. С. 3.

² Воппенко Н. Н. Источники и формы права : учеб. пособие. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. С. 4.

³ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 152.

права (відповідає на питання, у чому (яким чином) фіксується, дістає зовнішнього вияву норма права)»¹. Зазначене виглядає логічним, повністю відповідає етимології змісту обох понять і частково пояснює природно-правові погляди на джерела права, до яких відносять правосвідомість², діяльність держави та її органів, суспільства, громадян і їх об'єднань³, етику та мораль⁴. Зауважимо, що на формування правосвідомості суспільства, як і його окремих індивідів, впливають такі категорії, як правовий менталітет, ідеологія, культура, особисте ставлення до права й окремих норм законодавства, а також правове виховання.

Природну концепцію щодо визначення джерел принципу верховенства права вдало демонструє Б. Таманага, який виокремлює три різні джерела: «1) практику присягань монархів виконувати божественні, природні, звичаєві і чинні закони;

2) традицію германського звичаєвого права, яка підтримувала широко розповсюджене переконання, що вимоги права пов'язують всіх (у тому числі королів, князів та призначених ними посадовців, місцевих баронів та інших представників аристократії, які головували у місцевих судах), і ніхто не є вищим від закону; 3) діяльність аристократії, спрямовану на обмеження влади короля»⁵. За таких умов джерелами переважно визнаються правові умови й осередки, в яких формується та виникає конкретний принцип, вони однозначно пов'язуються з діяльністю суспільства в цілому та його окремих груп, які мають політичний і соціальний вплив у державі.

Під час дослідження джерел принципів адвокатської діяльності ми вважаємо неможливим зводити їх виключно до трактування в контексті формального підходу, які переважно

---

¹ Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. С. 89.

² Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна. Київ, 1997. С. 57.

³ Кистяковский Б. А. В защиту права. *Вехи. Из глубины*. М., 1991. С. 122–145.

⁴ Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. Т. 1. М. : Юрид. лит., 1982. С. 110.

⁵ Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Київ, 2007. С. 27-33.

об'єднують нормативно-правові акти, в яких відображено ці принципи, насамперед через те, що підтримуємо зазначену вище точку зору Р. С. Мельника. Окрім того, юриспруденції відомі два види принципів – виключно принципи та норми-принципи¹, тобто ті основні положення, які отримали законодавче закріплення та не мають класичних складових елементів правової норми (гіпотези, диспозиції, санкції). По суті, норми-принципи – це «різновид спеціалізованих норм, що виражають засадничі, фундаментальні положення сутнісного характеру, відрізняються універсальністю, раціональністю, імперативністю, підвищеним рівнем загальності, та спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання»². Вдало доповнює таку дефініцію характеристика норм-принципів, подана О. Ф. Скакун: «установчі норми, або норми-принципи – норми, у яких сформульовані незаперечні вимоги загального характеру, що стосуються усіх або більшості інститутів або норм галузі права. Наприклад, норми-принципи функціонування соціально-економічного і громадсько-політичного ладу, взаємовідносини держави й особи»³. Існування в правовій науці обох видів принципів лише додатково підкреслює неможливість зведення джерел принципів лише до документального закріплення, зокрема в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

---

¹ Савенко М. Д. Принципи Конституції. *Наукові записки. Серія: Юридичні науки*. 2006. Т. 53. С. 13–16; Бойко В. В. Загальнотеоретична характеристика спеціальної правової норми та її конкуренції із загальною нормою. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Право*. 2013. № 1 (7). С. 1–13. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13bvizn.pdf> (дата звернення: 09.04.2018); Барабаш Г. О., Луценко Т. О. *Право в державному управлінні : конспект лекцій*. Харків : НУЦЗУ, 2016. С. 6; Сухонос В. В. *Теорія держави і права : конспект лекцій*. Суми : Ініціатива, 2002. С. 53; Ковтун І. А., Загоруйко В. В. Навчальна програма дисципліни «Теорія держави і права». Київ : Персонал, 2013. С. 9; Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підручник*. Харків : Консум, 2001. С. 221.

² *Теорія держави та права : навч. посіб / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова*. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. С. 134.

³ Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підручник*. Харків : Консум, 2001. С. 283.

Підсумовуючи все вищезазначене та враховуючи всі проміжні висновки, зокрема щодо доцільності розрізнення джерел і форм принципів адвокатської діяльності, ми пропонуємо розуміти під джерелами принципів те правове середовище, в якому вони виникають, формуються та проходять процес свого становлення. У свою чергу, поняття «правове середовище» ми використовуємо як узагальнене, до якого входять такі елементи: а) національна правова система; б) державна правова політика в сфері адвокатури та адвокатської діяльності; в) міжнародні стандарти адвокатської діяльності; г) практика адвокатської діяльності; ґ) судова практика; д) правосвідомість громадян, насамперед адвокатів та інших фахівців у галузі права; е) морально-етичні правила; є) правовий менталітет; ж) правова культура; з) правове виховання. Вважаємо за необхідне стисло охарактеризувати кожний із зазначених нами компонентів.

Національна правова система визначає загальний зміст і трансформаційні процеси принципів адвокатської діяльності, вона є своєрідним кордоном формування та розвитку вказаних принципів. Нагадаємо, що правова система України тяжіє до романо-германської правової сім'ї, де особливе значення відводиться принципам, тому що саме на їх основі і виникають норми права. А правова система складається з різних елементів, таких як законодавство, право і правовідносини, в яких і втілюються принципи адвокатської діяльності.

Державна правова політика, зокрема у сфері адвокатури та адвокатської діяльності. Наразі підтримуємо Ю. О. Ващук з приводу того, що «процес розбудови України як суверенної правової соціальної демократичної держави об'єктивно припускає необхідність розроблення та впровадження в життя відповідної єдиної загальнонаціональної політики, одним із видів і елементів якої є правова політика»¹. Водночас правова політика

---

¹ Ващук Ю. О. Сутнісні аспекти правової політики. *Форум права*. 2014. № 1. С. 67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_13 (дата звернення: 09.04.2018).

держави не є чимось простим і загальноприйнятим, вона є динамічною, залежить від діяльності певних суб'єктів, які безпосередньо впливають на її спрямованість, і містить у собі низку окремих складових елементів. На це безпосередньо вказують доктринальні визначення цього виду політики:

1) за О. Ю. Рыбаковим, це «діяльність передусім державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих осіб, включно із системою ідей, цілей, заходів і способів, що забезпечують функціонування та відтворення правового механізму, спрямована на здійснення інтересів, прав та свобод особи у взаємодії з її обов'язками» (у широкому розумінні); «вироблення та реалізація тактики і стратегії у сфері створення й застосування права на загальних принципах гуманізму» (у вузькому розумінні)¹;

2) В. О. Хвалєєв подає три трактування, розглядаючи її у «діяльнісному (правова політика розглядається як науково обґрунтована і послідовна діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму правового регулювання); ідеологічному (згідно з яким правова політика визначається як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права і завдяки праву); відносно самостійному (як частина державної політики)» аспектах²;

3) за А. П. Коробовою, це «специфічний, але мало вивчений феномен суспільного життя. Це явище, загальне для всіх галузей права, об'єктивно входить у предмет теорії держави і права»³.

Принципових відмінностей у розумінні сутності правової політики немає – остання являє собою певну діяльність різних суб'єктів, зокрема органів державної влади та місцевого

---

¹ Рыбаков О. Ю. Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки. *Журнал российского права*. 2002. № 3. С. 71.

² Хвалєєв В. О. Правовая политика России в условиях глобализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2008. С. 18.

³ Коробова А. П. Некоторые спорные вопросы учения о правовой политике. Приоритеты правовой политики в современной России. *Правоведение*. 1997. № 4. С. 147–150.

самоврядування, яка будується на ідеях і правових уявленнях, що втілюються під час правотворчості та правозастосування. Правова політика є невід’ємною від права, яке є засобом її втілення, вона буквально пронизується правовими положеннями і юридичними нормами та характеризується відкритістю та офіційністю. На її формування, розвиток і реалізацію впливає безліч державних і недержавних суб’єктів, основними з яких є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Президент України, тому що саме вони визначають її основні напрями та засоби втілення, а її реалізація забезпечується виключно правовими методами, при чому на різних рівнях (від міжнародного до локального). Характерним є і те, що здійснення правової політики ґрунтується на нормах чинного законодавства, у першу чергу на положеннях Основного закону держави.

Щодо формування правової політики погоджуємося з М. П. Недюхою у контексті того, що «формування державної правової політики зачіпає всі без винятку сфери чинного законодавства, хоча форми та обсяги “втручання” у різні сфери суспільного життя суттєво залежать від особливостей суспільно-політичної та соціально-економічної обстановки у державі. До головних засобів реалізації державної правової політики належать методи переконання (у раціональності, обґрунтованості і доцільності здійснюваного правового регулювання суспільних відносин і процесів) та примусу (легітимний, соціально виправданий, диференційований), які здійснюються в різних формах, проявах і поєднаннях»¹.

Частиною правової політики держави є її окремий вид – політика в сфері адвокатури та адвокатської діяльності, основні ідеї якої відбиваються в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20.05.2015

---

¹ Недюха М. П. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 38–45.

№ 276/2015¹ і в Плані дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 864-р², та стосуються забезпечення ефективного механізму гарантування адвокатської діяльності, що стало можливим завдяки визначенню видів правової допомоги, яку можуть надавати лише адвокати

(з метою підвищення її якості); розширенню повноважень органів адвокатського самоврядування поряд із посилення відповідальності їх членів; підвищенню вимог до діяльності адвокатів, зокрема підвищенню професійних, моральних і етичних вимог; удосконаленню низки організаційних процедур, зокрема тих, що стосуються отримання права на заняття адвокатської діяльністю та підвищення кваліфікації; удосконаленню «правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; посилення управління інформаційними системами для

---

¹ Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. Ст. 1267.

² Про визначення механізму впровадження Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 864-р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 70. Ст. 2317.

більшої участі адвокатів у наданні послуг “електронного правосуддя”»¹.

Міжнародні стандарти адвокатської діяльності набувають особливої актуальності в умовах обрання нашою державою європейського вектору розвитку та нагальної необхідності приведення норм національного законодавства у відповідність до міжнародних вимог. Необхідно зауважити, що останнього потребують не лише вітчизняні законодавчі норми, а й окремі інститути, механізми та сфери суспільного життя, де адвокатура не є винятком. Ураховуючи те, що дослідження міжнародних стандартів адвокатської діяльності будемо розглядати у наступних підрозділах монографії, тут обмежимося їх основним переліком:

«надання правової допомоги виключно адвокатами; конфіденційність і незалежність адвокатської діяльності; право адвоката на винагороду (гонорар) за здійснення професійної діяльності; професійне страхування адвокатської діяльності з метою правового захисту адвоката; підкорення адвоката, як професійного юриста, відповідним правилам (нормам законодавства), що регулюють питання етичної поведінки під час надання правової допомоги в судах; наявність духу корпоративності та взаємної підтримки між адвокатами»², а також вимоги до кваліфікації адвокатів, їх морально-етичної поведінки та відповідальності за порушення чинного законодавства.

---

¹ Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. Ст. 1267; Аналітична доповідь : Тінювий звіт «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» // Лабораторія законодавчих ініціатив: сайт громадської організації. 19.09.2018. URL: <https://parlament.org.ua/2018/09/19/tinovuj-zvit-advokatura-ukrayiny-uroky-pershhyh-rokiv-samovryadnosti/> (дата звернення: 09.04.2018).

² Шпак М. В. Міжнародно-правові стандарти професійної діяльності адвоката у цивільному процесі України. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1. С. 1–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_5 (дата звернення: 27.04.2018).

Практика адвокатської діяльності як цілісний багаторічний процес накопичує досвід роботи великої кількості адвокатів. Вона наочно демонструє доцільність і приклади втілення тих чи інших принципів, а в деяких випадках указує на їх помилкову реалізацію. Аналіз такої практики може дати уявлення про необхідність впровадження нових принципів адвокатської діяльності чи вказати на ті, що втратили свою актуальність.

Поряд з адвокатською практикою важливе місце серед джерел принципів адвокатської діяльності посідає *судова практика*, вона виконує майже ті ж самі функції, що і перша, але в більш вузькому напрямі представлення інтересів осіб у судах національної та міжнародної юрисдикції. Результати обох видів практичної діяльності, відповідаючи реальним умовам, можуть стати підставою формування нових принципів адвокатської діяльності чи стати чинником трансформації їх змісту, зокрема йдеться про рішення Європейського суду з прав людини (наприклад, рішення Європейського суду з прав людини в справах «Красношарпа проти України»¹, «Павлюлінець проти України»²), практика якого визнається джерелом права і застосовується судами під час розгляду справ і вирішення їх по суті (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»³), а в окремих рішеннях таке застосування розуміється як форма прецедентного права, зокрема у Рішенні Верховного Суду України у цивільній справі за скаргою Сергія Петровича Головатого, який діє від імені Мельниченка Миколи

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Красношарпа проти України» (заява № 23786/02, Страсбург, 30 листопада 2006 р.). *Офіційний вісник України*. 2007. № 23. Ст. 959.

² Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Павлюлінець проти України» (заява № 70767/01 Страсбург, 6 вересня 2005 р.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 8. Ст. 496.

³ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

Івановича, на постанову Центральної виборчої комісії від 03.06.2005 № 91, де вказується на те, що «рішення Європейського суду з прав людини, якими надаються тлумачення та практика застосування положень Конвенції, є формою прецедентного права, що розширює нормативний обсяг Конвенції, встановлюючи нові загальнообов'язкові правила»¹. У подальшому така теза використовувалася Вищим Господарським судом України в своїй постанові у справі про визнання грошових вимог (справа № 24/5005/11877/2011) від 10.07.2012.²

Що стосується рішень національних судів, то для нашої правової системи прецедентне право не є характерним, на відміну від країн англосаксонської правової сім'ї (Сполучених Штатів Америки, Канади, Великобританії, Австралії тощо), де звичаєве право та судові прецеденти є самостійною формою права поряд із нормами законодавства. Про судовий прецедент можна говорити як про певний штамп або кліше, яке виникає внаслідок

розгляду конкретної справи судом, а всі схожі справи згодом вирішуються так само, що стало підставою для виникнення прецедентного права, що «складається з норм і принципів, які створені і застосовуються суддями в процесі винесення ними рішення»³. Незважаючи на те, що правовий прецедент так активно не застосовується в нашій країні, деякі дослідники вбачають окремі аспекти, що вказують на його існування в національній правовій системі (насамперед це стосується рішень Конституційного та Верховного судів України та постанов

---

¹ Рішення Верховного Суду України у цивільній справі за скаргою Головатого Сергія Петровича, який діє від імені Мельниченка Миколи Івановича, на постанову Центральної виборчої комісії від 03.06.2005 // № 91. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/-2AD8051D2AD911B1C2257AF4003B2674?OpenDocument](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/-2AD8051D2AD911B1C2257AF4003B2674?OpenDocument) (дата звернення: 16.04.2018).

² Постанова Вищого господарського суду України в справі № 24/5005/11877/2011 від 10.07.2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25144866> (дата звернення: 14.04.2018).

³ Кросс Р. Прецедент в англійском праве / под ред. Ф. М. Решетникова. М. : Юрид. лит., 1985. С. 7.

Пленуму Верховного суду України)¹ чи вказують на раціональність його використання².

Правосвідомість громадян, насамперед адвокатів та інших фахівців у галузі права, оскільки саме вони найчастіше виступають суб'єктами-ініціаторами формування тих чи інших принципів, як елемент формування правового середовища – джерело виникнення та формування принципів адвокатської діяльності, що являє собою «погляди, уявлення, думки, почуття, настрої, які виражають розуміння необхідності встановлення та функціонування визначеного правового порядку в суспільстві»³; «специфічну форму суспільної свідомості, систему відображення правової дійсності у формі юридичних знань, оцінок, правових установок, ціннісних орієнтацій, які визначають поведінку людей в юридично значимих ситуаціях»⁴; «різноплановий сплав ідеології та психології, що містить у собі сукупність ідей та знань про право і правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, які виникають у зв'язку з правовою поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів та ін., включаючи до її структури знання про право, оцінку чинного права та правовідносин, які виникають у різних його галузях»⁵. Таким чином, правосвідомість поєднує в собі правову обізнаність індивідів у сукупності з їх особистим ставленням до

---

¹ Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні). *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. № 6.

С. 16–19; Кіт О. І. Акти судів загальної юрисдикції як джерела трудового права. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2014. № 59. С. 258–265.

² Шафарчук В. М. Судовий прецедент в Україні. *Юридична Газета*. 2013. № 35–36. С. 35; Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навчально-методичний посібник. Київ : Атіка, 2007. С. 104-105; Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Київ : Праксіс, 2008. С. 311-312; Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 17 с.

³ Лукашева Е. А. Социалистическое правосознание и законность. М. : Юрид. лит., 1973. С. 17.

⁴ Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб.. Київ : МАУП, 2003. С. 192.

⁵ Суслов В. А. Структура правосознання. *Правоведение*. 1997. № 2. С. 87.

закону та його окремих положень, яке формується на підставі власної оцінки кожним того, що є правильним і прийнятним, а що – хибним і негативним, що здійснюється через систему правових понять, сформованих у цьому суспільстві.

Проте сама структура правосвідомості є дещо складнішою та, як і сама дефініція цього поняття, неоднозначною. Зокрема, В. І. Корельський і В. Д. Перевалов бачать у ній такі елементи: «раціональний, емоційний, інформаційний, оцінний та вольовий»¹, а В. А. Суслов виокремлює «сфери правової свідомості, що відповідають різним галузям права, наприклад кримінально-процесуальну правову свідомість, адміністративно-правову свідомість та ін.; цінність відносин, які містять у собі ставлення до права, правову поведінку людей, діяльність правоохоронних органів, власну поведінку»². Більш складну структуру правосвідомості пропонує А. С. Гречин, виділяючи таке: «правову ідеологію (“систематизоване наукове вираження правових поглядів, принципів, вимог суспільства, класів, різних соціальних груп і прошарків населення”) та правову психологію (“сукупність правових почуттів, ціннісних ставлень, настроїв, побажань і переживань, характерних для всього суспільства в цілому або конкретної соціальної групи”)»³. Правова свідомість через

таку структуру залежить від багатьох соціальних чинників і соціуму взагалі, а також від внутрішнього ставлення кожного індивіда до феномена права, законодавства, власних прав та обов’язків тощо. Загрозою правосвідомості кожної особи є її деформація, тобто «деякий початковий запас правових за своєю природою поглядів, знань, установок, які з різних причин перетворилися на якісь інші, неправові конструкції або залишилися правовими лише

---

¹ Теория государства и права : учебник / под ред. В. И. Корельского, В. Д. Перевалова М. : МГУ, 1997. С. 326.

² Суслов В. А. Структура правосознания. *Правоведение*. 1997. № 2. С. 86–98.

³ Гречин А. С. Социология правового сознания. М. : Юнити-Дана, 2001. С. 56.

номінально або частково»¹, яка, врешті-решт, може призвести до девіантної поведінки та правового нігілізму. У зв'язку з цим логічно припустити, що частина принципів або ідея про доцільність їх існування та впровадження спочатку виникає в правосвідомості, а потім відбувається процес становлення, результатом якого часто стає їх нормативне закріплення. Говорячи про правосвідомість як про окремий елемент джерела принципів адвокатської діяльності та визнаючи беззаперечно їх специфіку, вважаємо логічним, що вони насамперед виникають у свідомості тих суб'єктів, які захищають права і свободи громадян, а також представляють їх інтереси, зокрема адвокатів та інших осіб, які мають стосунок до цього виду діяльності, наприклад суддів або прокурорів.

Морально-етичні правила, узвичаєні в суспільстві, містять у собі писані та неписані «закони» про те, як необхідно поводитись у суспільстві, ставитися до оточуючих, будувати з ними відносини та спілкуватись. В адвокаті багато людей знаходять панацею, вони йдуть до нього з проблемами та питаннями правового характеру, сподіваючись на кваліфіковану правову допомогу. Адвокату щодня через свою професійну діяльність доводиться спілкуватись з безліччю осіб різних професій і різного соціального статусу, при цьому в усіх випадках він повинен бути взірцем честі та справедливості, що неможливо без дотримання моральних та етичних правил. Багато з таких правил знайшли своє відображення в уніфікованих національних і міжнародних нормативних актах, що регулюють етичний аспект адвокатської діяльності, які будуть розглянуті нами в наступних підрозділах².

Правовий менталітет і правова культура є категоріями, безпосередньо пов'язаними з правосвідомістю суспільства, його

---

¹ Лихатина А. Л. Деформации правосознания в структуре противоправного поведения. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2008. № 2. С. 161.

² Наджафлі Е. М. Визначення джерел принципів здійснення адвокатської діяльності у контексті наукової дискусії щодо співвідношення юридичних категорій джерела та форми права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6-2. Т. 2. С. 122–127.

груп та індивідів. У самостійному вигляді правовий менталітет – це «сукупність правової свідомості, правової культури і діяльності. Правовий менталітет матеріалізується у створеному, чинному і розробленому законодавстві. Він виконує регулятивну роль у процесі правотворчості та правореалізації, впливає на поведінку індивідів, національних та інших соціальних груп, класів, усього населення держави»¹.

Цінними, на наш погляд, є дослідження українського правового менталітету В. А. Павловської-Кравчук, яка систематизувала його особливості таким чином: «1) недбале і негативне ставлення до права і закону, яке водночас поєднується з правовим ідеалізмом, з вірою в те, що експансія юридичних норм у сфері правового регулювання обов'язково приведе до якісного покращення життя. Обидві форми деформації правосвідомості суттєво гальмують розвиток правової культури, права, праворозуміння, законності й правопорядку; 2) українській правовій ментальності притаманний етатизм, що також ускладнює правовий прогрес; 3) сучасна правова ментальність перебуває у стані «ревізії» юридичних цінностей, норм, інститутів, які не відповідають потребам сучасної практики, що посилює традиційну для української ментальності психологічну амбівалентність; 4) психологічна картина української правової ментальності є багатогранною і поліаспектною. Для неї характерні ірраціональність, алогічність, імпульсивність, наївна ідеалістичність, терпимість, прагнення до справедливості і тісний зв'язок з релігійними цінностями; 5) українська ментальність не може бути поза простором правової культури, однак водночас вона дистанціюється від неї, від її загальнолюдських цінностей; 6) сучасній українській правовій ментальності властиві не лише політична демагогія і популізм, а й еkleктичність уявлень, ідеологічна сумбурність, непостійність

---

¹ Иванников И. А. Общая теория государственной власти : учеб.-метод. пособие. Волгодонск, 1997. С. 20.

і непослідовність поглядів»¹. Водночас зміна національного правового менталітету може відбуватись за умови сталої державної політики й активізації правового виховання населення.

Правова культура за Л. В. Авраменко «складається з духовних і матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності і не мають власної предметності. Творець, носій і реалізатор правової культури – особа. Правова культура – це спосіб діяльності і, в цьому розумінні, вона постає як спосіб мислення, норми і стандарти поведінки, містить у собі лише те, що є прогресивним, соціально корисним і цінним»². Вона є частиною загальносоціальної культури, яка визначається правовою системою держави та наповнюється змістом відповідно до чинного законодавства, результатів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування та практичною реалізацією галузевих правових норм, який у подальшому оцінюється індивідом крізь призму його ставлення до права та його інститутів, прийнятих правових цінностей та ідеалів. В ідеальному вигляді системи правової культури повинна містити: «правову освіченість (інформованість) – знання правових норм (пізнавальний, інформаційний аспект), презумпцію знання закону; поважне ставлення до права – переконаність у необхідності та соціальній корисності правових норм, «віра в право», вироблення орієнтацій на правові цінності і настанови, на використання правових засобів задоволення потреб та інтересів; уміння підкорити свою діяльність вимогам правових норм – правомірно поводитися, реалізовувати суб'єктивні права і юридичні обов'язки, користуватися правовим інструментарієм – законами

---

¹ Павловська-Кравчук В. А. Український правовий менталітет: особливості становлення та розвитку. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 283–284.

² Авраменко Л. В. Теорія держави і права. Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. С. 162.

та іншими актами»¹. На жаль, найчастіше на практиці вказані складові правової культури є деформованими через незнання правових положень, нехтування правом, нерозуміння його соціальної корисності. Підвищити правову культуру громадян можна шляхом формування правильної правової свідомості та правового виховання населення.

Правове виховання – це «цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави та її органів, а також громадських об'єднань та організацій з формування певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються та охороняються правом і законодавством»². Мету правового виховання можна визначити як формування у суспільства і його окремих представників комплексу правових знань, підвищення рівня обізнаності громадян у галузі права, їх переконання в ефективності законодавства, а також вироблення звички до правомірної поведінки, поваги до закону та життя згідно з правовими приписами. Основним суб'єктом здійснення правового виховання є держава, органи державної влади, тому підтримуємо точку зору В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна, які до завдань оптимізації правового виховання в Україні відносять таке: «розроблення обґрунтованої державної правової політики, а на її основі – концепції правового виховання населення; створення багатоступінчастої системи правової освіти в країні – оновленого правового лікнепу, в тому числі системно-оперативного підвищення професійної кваліфікації юристів з акцентом на вдосконаленні методики реалізації їх виховних функцій; піднесення загальної моральності громадян;

---

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Еспада, 2006. С. 689.

² Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. С. 97.

диференційована відповідно до різних соціальних, професійних та вікових ознак населення популяризація правових знань (зокрема, через засоби масової інформації); пробудження інтересу в населення до правових знань та забезпечення їх доступності; застосування методів реклами і “public relations”; розвиток сімейного правового виховання тощо¹. При цьому виконання цих завдань є нагальною потребою сьогодення, засобом вирішення питання, яке досить тривалий час «відсувається на другий план».

Зважаючи на визначену нами необхідність розмежування понять «джерела принципів» і «форми принципів», вважаємо необхідним визначити останні як зовнішній вираз принципів адвокатської діяльності, що відображається в правових документах.

До того ж окреслення чіткого переліку форм принципів адвокатської діяльності сприятиме найповнішому формуванню їх системи, оскільки форми принципів, як і форми права досить часто співвідносять з їх джерелами і, відповідно, з нормативно-правовими актами, в яких містяться ті чи інші норми права, а в нашому випадку – принципи адвокатської діяльності.

До джерел права країн романо-германської правової системи належать: а) нормативно-правові акти; б) правові звичаї; в) в окремих випадках юридичні прецеденти; г) нормативні договори²; г) правова доктрина; д) загальні принципи права³, а до джерел національного законодавства – Конституція України, закони та кодекси, нормативні укази і розпорядження Президента України, підзаконні нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, акти місцевих органів

---

¹ Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2010. С. 331.

² Сухонос В. В. Теорія держави і права : конспект лекцій. Суми : Ініціатива, 2002. С. 55.

³ Саміло Г. О. Теорія держави і права : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2010. С. 173-178.

виконавчої влади й акти органів місцевого самоврядування¹, а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, і, як ми встановили вище, практика Європейського суду з прав людини, що теж певним чином може вважатись частиною національного законодавства.

Спробуємо визначити форми принципів здійснення зовнішнього та внутрішнього аспектів адвокатської діяльності, тобто ті нормативно-правові акти, в яких вони закріплені:

1) Конституція України²: принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до їх честі та гідності (ст. 3), принцип презумпції невинуватості (ст. 62), принцип верховенства права (ст. 8), принцип законності (ч. 2 ст. 19), принцип рівності громадян перед законом (ст. 24), принцип обмеження зворотної дії законів (ст. 58), принцип незалежності адвокатури (ч. 1 ст. 131–2), принцип адвокатської діяльності виключно на підставі та відповідно до закону (ч. 2 ст. 131-2), принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення (ч. 3 ст. 131-2);

2) Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює принципи, які стосуються: а) зовнішнього аспекту адвокатської діяльності: принцип верховенства права, принцип законності, принцип незалежності, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту інтересів (ч. 1 ст. 4, ч. 2 ст. 11), принцип територіальності (ч. 2 ст. 4), принцип дотримання правил адвокатської етики (ч. 2 ст. 11), б) внутрішньо організаційного аспекту адвокатської діяльності: принцип вільного вибору організаційно-правової форми реалізації адвокатської діяльності (ч. 3 ст. 4), принцип чесного та сумлінного забезпечення права на захист та надання правової допомоги (ч. 2 ст. 11) і принципи адвокатського самоврядування

---

¹ Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 266-267.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

(принципи виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката) (ст. 43)¹ ;

3) Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України)²: принцип верховенства права, принцип законності, принцип рівності перед законом і судом, принцип поваги до людської гідності, принцип забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи, принцип таємниці спілкування, принцип невтручання у приватне життя, принцип недоторканності права власності, принцип презумпції невинуватості, принцип забезпечення доведеності вини, принцип свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення, принцип забезпечення права на захист, принцип доступу до правосуддя та обов'язковість судових рішень, принцип змагальності сторін і свободи в наданні сторонами суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів судом, принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, принцип публічності, принцип диспозитивності, принцип гласності й відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, принцип розумності строків, принцип мови, якою здійснюється кримінальне провадження (ч. 1 ст. 7);

4) Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України)³: принцип верховенства права, принцип рівності всіх

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

учасників судового процесу перед законом і судом, принципи гласності й відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, принцип змагальності сторін, принцип диспозитивності, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, принцип обов'язковості судового рішення, принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи, принцип

забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; принцип розумності строків розгляду справи судом, принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами, принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення (ч. 3 ст. 2);

5) Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)¹: принципи забезпечення законності та досягнення об'єктивної істини (ст. 245), принцип рівності громадян перед законом (ст. 248), принципи відкритості та гласності провадження в справах про адміністративні правопорушення, а також широкої участі громадськості в розгляді зазначеної категорії справ (ст. 249), принцип оперативності (ст. 258), принцип надання права на захист (ст. 268), принцип забезпечення права на оскарження постанови у справі про адміністративні правопорушення в апеляційному та касаційному порядках (глави 24 і 24-1) (розділ IV);

6) Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України)² і Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України)³: принцип верховенства права, принципи поваги до честі й гідності, рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом, принципи гласності й відкритості

---

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

³ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, принцип змагальності сторін, принцип диспозитивності, принцип пропорційності, принцип обов'язковості судового рішення, принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи, принцип забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом, принцип розумності строків розгляду справи судом, принцип недопустимості зловживання процесуальними правами, принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судові рішення (ч. 3 ст. 2, ч. 3 ст. 2, відповідно);

7) Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі, затвержені наказом Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5¹: принцип верховенства права, принцип законності, принцип незалежності - адвокатської діяльності, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту інтересів, принцип пріоритету інтересів клієнта, принцип компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків (ч. 2 ст. 1);

8) Правила адвокатської етики, затвержені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012²: принципи незалежності та свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, принцип дотримання законності, принцип домінантності інтересів клієнтів, принцип недопустимості конфлікту інтересів, принцип конфіденційності, принцип компетентності, принцип добросовісності, принцип

---

¹ Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі : наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 101. Ст. 3137.

² Правила адвокатської етики : затвержені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/how/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

поваги до адвокатської професії, вимоги щодо рекламування адвокатської діяльності (розділ II);

9) Міжнародні стандарти адвокатської діяльності: а) загальні міжнародні положення, що опосередковано стосуються адвокатської діяльності, оскільки їх основний зміст зводиться до визначення основних прав і свобод людини (наприклад, Загальна декларація прав людини 1948 р.¹, Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р.², Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими 1955 р.³, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.⁴, Звід принципів для захисту всіх осіб, затриманих або знаходяться в умовах тюремного ув'язнення 1988 р.⁵); б) міжнародні норми, які стосуються організації та професійної діяльності адвокатів⁶, зокрема Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства 1988 р.⁷, Основні положення про роль адвокатів, ухвалені Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поведження з правопорушниками

---

¹ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

² Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, № 32 від 23.08.2006.

³ Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями : міжнар. документ від 30.08.1955 № 995_212 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 11.04.2018).

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. документ від 16.12.1966 № 995_043 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 11.04.2018).

⁵ Свод принципів защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 09.12.1988 № 43/173 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата звернення: 21.04.2018).

⁶ Наджафли Э. М. Формы осуществления адвокатской деятельности в Украине как основа систематизации последних. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 114–117.

⁷ Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення: 09.04.2018).

від 01.08.1990 р.¹, Основні принципи, що стосуються ролі юристів, ухвалені Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй, щодо попередження злочинності та поведження з правопорушниками від 07.09.1990р.², Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, ухвалена Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006 р.³ та інші.

Хочемо звернути увагу на те, що ми навмисно виділили міжнародні стандарти, що стосуються адвокатської діяльності, в окремий пункт, оскільки в контексті дослідження системи та форм таких принципів їх безпосереднє визначення та з'ясування змісту є недоцільним – це є завданням іншого підрозділу монографії. Втім, форми принципів адвокатської діяльності у повному обсязі не охоплюють їх систему, тому що не всі засади на сьогодні отримали своє документальне закріплення з різних причин об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Системний підхід застосовуються в багатьох наукових дослідженнях, а його результатом є систематизація тих чи інших явищ, подання останніх у вигляді систем із власною структурою. Під системою необхідно розуміти «предмет, явище чи процес, що складається з якісно визначеної сукупності елементів, які знаходяться у взаємних зв'язках та відносинах, утворюють єдине ціле та спроможні у взаємодії із зовнішніми умовами свого

---

¹ Основні положення про роль адвокатів : прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поведження з правопорушниками : міжнар. документ від 01.08.1990 № 995_835 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 11.04.2018).

² Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поведження з правопорушниками (м. Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) : міжнар. документ від 07.09.1990 № 995_313 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 11.04.2018).

³ Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006 // URL: <http://tomorrowlawyer.org/hartia-osnovnih-principiv-evropeys/> (дата звернення: 26.04.2018).

існування змінювати свою структуру»¹, а в загальному вигляді характеризується: «а) множиною елементів; б) зв'язками між ними;

в) цілісним характером матеріального об'єкта, явища або процесу»².

Складовими будь-якої системи є її структурні елементи в їх тісному взаємозв'язку, при чому вони не мають чіткої форми – це можуть бути складові підсистеми чи окремі одиниці явищ, об'єктів або суб'єктів, які обумовлюють властивості й ознаки цієї системи. Визначаючи систему принципів адвокатської діяльності, зауважимо, що складовими такої системи доцільно визнати не окремі принципи, а їх групи. Мотивуємо це тим, що вони все ж таки характеризуються динамічністю й можуть змінювати зовнішню форму чи внутрішній зміст, виходячи із сучасних реалій, а їх множинність і різноманітність ставлять під загрозу повноту цієї системи.

Отже, враховуючи все вищевикладене, до системи принципів адвокатської діяльності пропонуємо віднести групи принципів, які визначають основні засади: а) здійснення адвокатами захисту прав, свобод та інтересів осіб, їх представництва, а також надання іншої правової допомоги (зовнішній аспект адвокатської діяльності); б) внутрішньої організації здійснення професійної діяльності адвокатів (внутрішня складова адвокатської діяльності); в) морально-етичної поведінки адвокатів як у повсякденному житті, так і під час здійснення власної професійної діяльності, зокрема у відносинах «адвокат – клієнт», «адвокат – органи державної влади чи місцевого самоврядування», «адвокат – правоохоронні органи»; г) основні положення, керівні засади, ідеї, думки та погляди, що не пройшли шлях становлення, через що не існують у формі

---

¹ Корбутяк В. І. *Методологія системного підходу та наукових досліджень* : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2010. С. 7-8.

² Кустовська О. В. *Методологія системного підходу та наукових досліджень* : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. С. 20.

принципів і не знайшли свого документального закріплення, а існують лише в правосвідомості суб'єктів.

Неоднозначність і різноманіття принципів адвокатської діяльності ускладнює дослідження їх змістовної сутності, а тому наступним етапом повинно бути здійснення їх класифікації, за допомогою якої можна максимально повно й точно визначити всі складові елементи системи принципів, на основі яких реалізується адвокатська діяльність, визначити їх окремі ознаки та здійснити упорядкування.

1.3. Видове розмаїття принципів адвокатської діяльності: науковій та нормативний плюралізм

Класифікація – це метод наукового пізнання який входить до арсеналу багатьох наук; наприклад, у біології існує безліч класифікацій живих організмів, у медицині – хвороб і ліків, у математиці – чисел і формул, навіть «Періодична система хімічних елементів» (Д. І. Менделєєва) теж є своєрідною класифікацією. Метод класифікації допомагає впорядкувати велику сукупність знань про той чи інший об'єкт, явище чи суб'єктів, виявити відсутні чи зайві утворюючі елементи. Класифікація здійснюється на підставі встановлення спільних ознак, притаманних усім без винятку категоріям, і здійснення подальшого поділу на окремі види на їх підставі – це безпосередньо і є кінцева мета здійснення класифікації. Незважаючи на універсальність цього методу та його використання гуманітарними й точними науками, поняття «класифікація» та процедура її здійснення найдетальніше досліджуються специфічною наукою про мислення – логікою, в якій цей метод розглядається як операція поділу понять, що, на думку О. М. Шепетяк, дозволяє звести в єдину систему всю різноманітність його різновидів – це «єдиний спосіб утворення

системи, у якій розмежовуються види і підвиди родового поняття»¹.

В. Д. Титов визначає класифікацію як один з основних видів поділу, що має велике практичне й теоретичне значення: «класифікація – це багатоступеневий, розгалужений поділ. Особливостями класифікації є, по-перше, можливість сполучення в ній простого, дихотомічного і мереологічного поділів; по-друге, можливість послідовної зміни підстав поділу. На відміну від помилкового змішування підстав при звичайному поділі при класифікації зміні підстав цей факт завжди чітко вказується й улаштовується. Результатом класифікації є система супідрядних понять: ділене поняття є родом, нові поняття – видами, потім видами видів (підвидами), потім видами підвидів (сімействами, групами, підсімействами, підгрупами) тощо»².

Простий поділ понять передбачає виокремлення, як правило, двох самостійних частин за певною прийнятною та достатньо зрозумілою ознакою. Специфіка дихотомічного поділу полягає в тому, що під час нього використовується заперечення, а самим одиницям поділу часто присвоюється частка «не», тобто основним критерієм поділу виступає наявність або відсутність конкретної властивості. Найоб'ємнішим можна вважати мереологічний вид поділу, який використовується у разі необхідності поділу цілісного об'єкта на окремі структурні одиниці за різними критеріями, до яких не висуваються якісь чіткі вимоги, на відміну від дихотомічного поділу. Можемо припустити, що для класифікації принципів адвокатської діяльності, як і для інших класифікацій, відомих юриспруденції, переважно використовується останній вид поділу.

О. С. Гасяк трактує поняття класифікації як «складний, багатоступеневий, послідовний поділ обсягу поняття на спорідненні види за певною істотною ознакою з метою

---

¹ Шепетяк О. М. Логіка : підручник. Київ : Фенікс, 2015. С. 88.

² Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2005. С. 82.

систематизації, поглиблення знань про кожен член поділу»¹. Схожим чином визначає процес класифікації Л. І. Юрченко, акцентуючи увагу на значущості результату – це «послідовний поділ обсягу поняття на класи за істотними для цього поділу ознаками. Результатом класифікації є система підпорядкованих понять: ділене поняття є родовим, нові поняття – видами, видами видів – підвид². Учені також зазначають, що класифікація може бути штучною чи допоміжною та науковою³, а головною відмінністю між ними є підстави її здійснення: у разі наукової класифікації обираються лише суттєві та важливі критерії, а у разі штучної вони можуть бути якими завгодно. У зв'язку з цим наукова класифікація набуває власних специфічних рис: «це система послідовних поділів, які здійснюються з токи зору характеристик, ознак, істотних для вирішення певного теоретичного чи практичного завдання; при класифікації розподіляють предмети так, що за їх місцем у класифікації можна було судити і про їх властивості; результати класифікації подаються (чи можуть бути поданими) у вигляді таблиці чи схеми»⁴.

Також розрізняють класичну та некласичну класифікацію – їх відмінність полягає в результаті, де у першому випадку результати мають достатньо чіткий зміст, а у другому можуть бути уявними, абстрактними та не мати окреслених меж.

Зважаючи на корисність і значущість здійснення операції поділу понять, не дивно, що вони повинні здійснюватись у

---

¹ Гасяк О. С. Формальна логіка. Розв'язкові процедури, алгоритми, словник базових термінів і понять : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. С. 427.

² Юрченко Л. І., Варипасв О. М. Логіка : навч.-методи. посіб. Харків : ХДУХТ, 2016. С. 27.

³ Гасяк О. С. Формальна логіка. Розв'язкові процедури, алгоритми, словник базових термінів і понять : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. С. 427; Логіка : підручник / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін. ; за заг. ред. проф. В. Д. Титова. Харків : Право, 2005. С. 82; Шепетяк О. М. Логіка : підручник. Київ : Фенікс, 2015. С. 89.

⁴ Юрченко Л. І., Варипасв О. М. Логіка : навч.-методи. посіб. Харків : ХДУХТ, 2016. С. 27.

відповідності до низки вимог, у першу чергу це стосується наукової, класичної класифікації. Так, ця операція повинна мати одну основу, але це не означає, що для її здійснення обирається лише один критерій, важливо, щоб вони були різними та взаємовиключними, для того щоб уникнути плутанини. Обсяг утворюючих елементів (видових понять), які виникають унаслідок поділу, в своїй сукупності повинен дорівнювати обсягу змісту поняття, що піддається операції поділу. Сутність наступного правила полягає в тому, що отримані в результаті класифікації поняття не повинні повністю чи частково збігатись між собою за змістом і мати чіткі межі. Останнє правило передбачає, що у процесі класифікації «жодне новоутворене поняття не було відом іншого новоутвореного поняття»¹.

Усе вищезазначене свідчить про високу теоретичну цінність класифікації, разом із тим вона виконує низку практичних функцій, зокрема дозволяє встановити повну систему понять або перевірити її ґрунтовність. У свою чергу, виокремлення системоутворюючих елементів дасть змогу дослідити зміст кожного з них окремо й виділити їх індивідуальні ознаки та особливості, які відрізняють один елемент від іншого.

Принципи адвокатської діяльності є похідними від загальних принципів права, тому вважаємо необхідним у першу чергу звернутись до класифікації останніх, яка у різних джерелах представлена приблизно однаково. Зокрема, за сферою дії їх поділяють на загальноправові, галузеві, міжгалузеві та принципи, властиві окремим правовим інститутам². На загальноправових принципах побудовано всю правову систему, а

---

¹ Шепетяк О. М. Логіка : підручник. Київ : Фенікс, 2015. С. 89-91.

² Саміло Г. О. Теорія держави і права : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2010. С. 136-138; Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 197-205; Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб.. Київ : МАУП, 2003. С. 99-100; Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. С. 222-223.

тому вони реалізуються в усіх правових галузях та інститутах і вважаються універсальними. Галузеві принципи, як і принципи правових інститутів, характеризують кожен окрему галузь права або інститут, відбиваючи їх своєрідність і специфіку, а міжгалузеві принципи властиві водночас декільком галузям. Також для поділу принципів права використовуються такі критерії, як форма нормативного виразу, зміст, сфера суспільних відносин, на які поширюються принципи, та характер суспільних закономірностей, що ними відбивається¹. Безсумнівно, вказані критерії розмежування будуть враховані нами під час класифікації принципів адвокатської діяльності, між тим простежується їх явна недостатність, тобто операція поділу поняття «принципи адвокатської діяльності» на підставі вказаних критеріїв не охоплює його обсяг, із чого можна зробити висновок, що перелічених критеріїв недостатньо. Цілковито погоджуємось із С. О. Іваницьким, який, досліджуючи принципи адвокатури, зазначає, що «існування широкого розмаїття принципів у законодавстві й теорії робить необхідним здійснення їх класифікації, тобто розподілу на види за певною спільною ознакою. Класифікаційними критеріями, як правило виступають сфера поширення принципів, їх характер, ступінь значущості, цільова спрямованість і спосіб закріплення у праві. Однією з найбільш поширених класифікацій, що може претендувати на загальне визнання, є виділення принципів організації і діяльності адвокатури»², наголосимо: згадана класифікація – найпоширеніша, але не єдина.

---

¹ Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 198; Теорія держави та права : навч. посіб / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. С. 123.

² Іваницький С. О. Принципи адвокатури. *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 126.

На існуванні інших видів принципів наголошується в різних наукових роботах. Наприклад, С. Л. Савранчук, досліджуючи принципи організації та діяльності прокуратури, поділяє їх на «загальноправові, до яких належать: принципи законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності, верховенства права; та структурно-цільові (внутрішньоорганізаційні): принципи територіальності, прозорості діяльності прокуратури, поваги до незалежності суддів»¹. А. Л. Терещенко поділяє принципи господарського судочинства відповідно до критерію напряму регулювання та його безпосереднього об'єкта й виокремлює засади, пов'язані з організаційними питаннями діяльності господарських судів, і ті, що регулюють власне саму діяльність останніх², у такому сенсі організаційні та функціональні принципи розглядаються окремо один від одного. С. В. Іванов класифікує принципи митної політики за такими критеріями: «1) залежно від функцій держави (принципи формування митної політики та принципи реалізації митної політики); 2) залежно від напрямів митної політики (принципи захисту митних інтересів, принципи забезпечення митної безпеки, принципи регулювання зовнішньої торгівлі, принципи захисту внутрішнього ринку, принципи розвитку економіки, принципи інтеграції до світової економіки); 3) залежно від функціонального призначення митної політики (соціально-правові та спеціально-правові); 4) залежно від територіальної спрямованості погодження інтересів (принципи зовнішньої економічної політики та принципи внутрішньої економічної політики)»³.

---

¹ Савранчук С. Л. Засади діяльності органів прокуратури. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Ч. 2. С. 69.

² Терещенко А. Л. Класифікація принципів господарського судочинства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3-2. Т. 1. С. 58–59.

³ Іванов С. В. Принципи державної митної політики в Україні: поняття, зміст і критерії класифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 10. С. 184.

У власному монографічному дослідженні вітчизняних принципів бюджетного права Д. В. Коробцова доводить, «що за формою нормативного закріплення принципи бюджетного права поділяються на такі, що встановлюються Конституцією України, і такі, що встановлюються іншими нормативно-правовими актами. За таким критерієм, як сфера дії у правовому просторі, вони поділяються на загальні та спеціальні (інституційні). За критерієм – призначення в регулюванні бюджетних відносин, принципи бюджетного права реалізуються як правотворчі, правозастосовні та правоохоронні»¹.

Отже, класифікації принципів права за своєю природою є неоднозначними та багатограними, в зв'язку з чим важко визнати ту чи іншу класифікацію обґрунтованою чи хибною, скоріше за все, переважна їх більшість за умови абстрагування від об'єкта та зосередження виключно на підставах поділу може бути застосована до будь-яких принципів права.

Перш ніж перейти до класифікації, визначимо загальний обсяг поняття «принципи адвокатської діяльності», тобто безпосередньо ті принципи, на основі яких реалізується остання. Це стає можливим завдяки визначенню раніше у нашому дослідженні таких принципів, унаслідок чого до них можемо віднести такі: принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до їх честі та гідності, принцип презумпції невинуватості, принцип верховенства права, принцип законності, принцип рівності

громадян перед законом, принцип обмеження зворотної дії законів, принцип незалежності адвокатури, принцип адвокатської

діяльності виключно на підставі та відповідно до закону, принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення, принцип конфіденційності,

---

¹ Коробцова Д. В. Принципи бюджетного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. С. 9.

принцип уникнення конфлікту інтересів, принцип територіальності, принцип дотримання правил адвокатської етики, принцип вільного вибору організаційно-правової форми реалізації адвокатської діяльності, принцип чесного та сумлінного забезпечення права на захист та надання правової допомоги, принципи виборності, принцип гласності, принцип обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, принцип підзвітності, принцип заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката, принцип забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи, принцип таємниці спілкування, принцип невтручання у приватне життя, принцип недоторканності права власності, принцип забезпечення доведеності вини, принцип свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення, принцип забезпечення права на захист, принцип доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, принцип змагальності сторін та свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів судом, принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, принцип публічності, принцип диспозитивності, принцип відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, принцип розумності строків, принцип мови, якою здійснюється кримінальне провадження, принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи, принцип забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом, принцип недопустимості зловживання процесуальними правами, принцип відшкодування

судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судове рішення, принцип пропорційності, принцип пріоритету інтересів клієнта, принцип компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків, принцип свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, принцип поваги до адвокатської професії, вимоги щодо рекламування адвокатської діяльності, міжнародні принципи, що визначають основні права та свободи людини, й міжнародні стандарти, які стосуються організації та професійної діяльності адвокатів.

Урахування сутності та призначення наукової класифікації, додержання правил її здійснення, визначення основного об'єкта поділу понять і врахування вироблених правовою наукою критеріїв класифікації дали нам змогу визначити власні критерії здійснення операції поділу принципів адвокатської діяльності та безпосередньо здійснити класифікацію, за якою принципи поділяються на такі:

1) за юридичною природою:

а) принципи права, які отримали нормативне закріплення у чинних міжнародних і національних правових актах;

б) правові принципи, які на сьогодні не знайшли свого документального відображення, але уявлення про них вже повністю чи частково сформувалися в суспільстві та у його окремих індивідів, юристів, адвокатів та інших суб'єктів;

2) за сферою поширення:

а) універсальні чи загальні принципи, що поширюються на всю існуючу в державі правову систему, а тому є частиною будь-якої галузі права;

б) міжгалузеві принципи, які є спільними засадами декількох галузей права, що найчастіше мають схожі елементи, такі як суб'єкти та характер правовідносин (відмінним у цьому разі є лише об'єкт);

в) галузеві принципи, що стосуються окремих галузі права чи інституту, відбиваючи їх особливість і специфіку; найчастіше вони пов'язуються з функціональним та організаційним

аспектом діяльності в межах окремої галузі чи інституту, в нашому випадку йдеться про інститут адвокатури та безпосередня адвокатська діяльність;

3) залежно від сфери адвокатської діяльності:

а) зовнішньоорганізаційні принципи, що визначають основні засади професійної діяльності, зокрема здійснення захисту прав та інтересів громадян, представництва їх інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, національних і міжнародних установах та надання правової допомоги;

б) внутрішньоорганізаційні принципи, які регулюють питання щодо організації адвокатської діяльності, наприклад обрання форми надання адвокатських послуг, укладення договорів із клієнтами тощо;

4) залежно від напрямку адвокатської діяльності:

а) принципи, на основі яких адвокат здійснює захист прав, свобод та інтересів своїх клієнтів у разі їх порушення, наприклад вирішення правових спорів у позасудовому порядку;

б) принципи, на підставі яких адвокат представляє інтереси своїх клієнтів у суді; вони діють під час вирішення правових спорів у судовому або позасудовому порядках;

в) принципи, які втілюються в процесі надання інших видів правової допомоги клієнту, наприклад консультацій із правових питань або складання документів процесуального чи непроцесуального характеру;

г) організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності, безпосередньо не пов'язані з указаними вище її видами, але які опосередковано забезпечують її реалізацію;

5) за походженням форми принципів адвокатської діяльності:

а) національні принципи адвокатської діяльності, що виникають у межах правосвідомості громадян окремої держави;

б) міжнародні принципи адвокатської діяльності, що формуються під впливом міжнародної спільноти;

б) залежно від виду й форми:

а) закони, в тому числі Основний закон держави, та кодифіковані правові акти;

- б) підзаконні нормативно-правові акти;
- в) директиви, стандарти, рекомендації;
- г) доктринальні дослідження, результатами яких є ті принципи адвокатської діяльності, які на сьогодні не знайшли свого нормативного закріплення, а лише існують або тільки формуються в правосвідомості суспільства чи його окремих індивідів;
- г) національна та міжнародна судова практика, яка «самостійно не виробляє» жодних принципів, але може стати підставою для виникнення нових або вдосконалення змісту вже існуючих;
- д) принципи адвокатської діяльності, які не мають документального відображення, зокрема на законодавчому рівні;
- 7) залежно від часу застосування:
  - а) безперервні принципи, які систематично втілюються в процесі адвокатської діяльності;
  - б) тимчасові принципи, які реалізуються під час здійснення конкретних напрямів адвокатської діяльності, як-то складання процесуальних документів або представництво інтересів клієнта в суді;
- 8) за напрямом вектору впливу на здійснення адвокатської діяльності:
  - а) безпосередні принципи, які визначають основні засади реалізації напрямів здійснення адвокатської діяльності в межах захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів та їх представництва й надання правової допомоги;
  - б) опосередковані принципи, що прямо не впливають на вищевказані напрями здійснення адвокатської діяльності, але стосуються організаційних аспектів, без яких провадження останньої є неможливим;
- 9) залежно від виду форми зовнішнього вираження принципів здійснення адвокатської діяльності в нормативно-правових актах:
  - а) принципи та засади;

- б) стандарти;
- в) рекомендації;
- г) настанови;
- г) правила;
- д) обов'язки¹.

Свою чергою, репрезентована класифікація принципів здійснення адвокатської діяльності у жодному з випадків не претендує на догматичність, проте, на нашу думку, дозволяє здійснити операційний поділ за всіма правилами його проведення, а отримана в його результаті класифікація у повному обсязі охоплює зміст множинності цих принципів, розкриває їх особливості та деталізує зміст. Разом із тим сама по собі класифікація не може дати вичерпного уявлення про зміст тих чи інших принципів здійснення професійної діяльності адвокатами, тому у наступному розділі нашої наукової праці ми вважаємо за необхідне детально дослідити зміст кожного з них, обравши за основу один з основних критеріїв класифікації – «за сферою поширення», в результаті чого отримуємо три види принципів: загальні (універсальні), міжгалузеві та галузеві, а у нашому випадку в контексті об'єкта та предмета дослідження – організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності.

Висновки до розділу 1

Категорію «принцип» визначено як таку, що виникла й отримала подальшу розбудову, перебуваючи на межі двох наук – філософії та юриспруденції, через що є близьким їх змістовне наповнення в обох доктринах: по-перше, вони мають безпосередній зв'язок із людиною, оскільки або спочатку формуються в її свідомості або ж навіюються суспільними

---

¹ Наджафлі Е. М. Класифікація принципів здійснення адвокатської діяльності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 7. С. 137–138.

цінностями; по-друге, мають схожі зовнішні форми вираження – правила, принципи, положення, ідеї, настанови тощо; по-третє, майже в усіх випадках виконуються в обов'язковому порядку; по-четверте, мають слабку динаміку через властиву їм стабільність; по-п'яте, визначають основні напрями розвитку суспільних відносин чи здійснення певного виду діяльності; по-шосте, мають специфічне закріплення, адже вони не завжди відбиваються в документах, тим більш – у нормативно-правових актах, є загальноприйнятими «неписані постулати», відомі переважній більшості членів суспільства. Двозначність згаданих характеристик стала однією з підстав виникнення правової дискусії щодо співвідношення та визначення сутності понять «принципи права» та «правові принципи». У свою чергу, вивчення різних поглядів у межах вказаної дискусії дали підставу вважати, що поняття «принципи права» корелюються із розумінням самого права, а поняття «правові принципи» (в загальному широкому розумінні) властиві всій правовій системі держави. Тому принципи адвокатської діяльності доцільно досліджувати у контексті правових принципів, на підставі яких здійснюється ця діяльність.

Правові принципи як категорію, що містить у собі принципи права, охарактеризовано так вони: а) виступають основними положеннями для розбудови правової системи, вдосконалення, реформування та трансформації її інститутів і закріплення правових норм; б) мають людиноцентристську спрямованість, оскільки є нерозривно пов'язаними з людською особистістю або тим чи іншим видом її діяльності; в) передумовами їх виникнення є основоположні та загальноприйнятні людські цінності, які спочатку проходять процес становлення в людській свідомості та суспільстві, а потім можуть отримати документальне закріплення, водночас зворотній процес є майже неможливим; г) мають різноманітні зовнішні форми вираження – правила, ідеї, положення, принципи (засади) тощо – і не завжди знаходять своє відображення в нормативно-правових актах; низка принципів

залишається поза процесом документування, наприклад через їх недостатню сформованість або незавершеність процесу становлення; г) відносно стабільні, їх не можна вважати абсолютними з огляду на необхідність відповідності принципів сучасним реаліям виникнення, розвитку та припинення правовідносин; д) обов'язкові для додержання та реалізації і не лише внаслідок застосування до особи юридичної відповідальності у разі їх недодержання чи порушення: в правильно сформованій громадській правосвідомості, в якій немає місця правовому нігілізму, порушення таких правових принципів вважається взагалі недопустимими; е) є передумовою здійснення низки важливих видів діяльності, таких як правотворення, правозастосування, охорона прав свобод та інтересів осіб та інтересів держави тощо.

Підкреслено, що дослідження принципів адвокатської діяльності є неможливим без визначення сутності та компонентів, що утворюють останню. Виходячи з легітимного визначення, зроблено висновок, що необхідними компонентами адвокатської

діяльності є такі: її специфічний характер як незалежної та професійної діяльності, виключний суб'єкт – адвокат, зміст такої діяльності – надання правової допомоги, в тому числі захист і представництво. Зміст адвокатської діяльності переважно ототожнюється з наданням правової допомоги, а саме з надання різної

інформації, яка стосується юридичних питань; юридичний супровід господарської та іншої діяльності як юридичних, так і фізичних осіб, а також органів державної влади та місцевого самоврядування; складення документів правового характеру, в тому числі процесуальних; захист прав та інтересів, а у необхідних випадках – надання правової допомоги учасникам кримінального провадження (підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, виправданому, потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві, свідку), провадження в справах про адміністративні правопорушення

(насамперед, особі, яка притягається до такої відповідальності, та потерпілому); представництво інтересів осіб (фізичних, юридичних), у тому числі органів державної влади під час здійснення судочинства (адміністративного, цивільного, господарського, конституційного) в міжнародних судових органах, а також в інших національних і міжнародних установах; надання правової допомоги особі, щодо якої вирішується питання про застосування примусових медичних або виховних заходів чи екстрадицію, а також особам, які відбувають кримінальне покарання.

Акцентовано увагу на неоднозначності визначення ролі адвоката в процесі медіації від її повного заперечення до виокремлення в самостійний напрям адвокатської діяльності. Сам процес медіації характеризується мінливістю та приватністю, головуючим у ньому є стороння незацікавлена особа – медіатор, головною

функцією якої є вирішення конфліктної ситуації за допомогою досягнення угоди між суб'єктами конфлікту та їх взаємопоступок у межах перетрактації. Викладено авторську позицію щодо допустимості участі адвоката як суб'єкта медіації за умови, якщо він не представляє інтересів жодної зі сторін-учасників. Окрім того, норми чинного законодавства однозначно не заперечують участі адвоката в процедурі медіації, а процесуальні положення взагалі опосередковано вказують на таку можливість за умови деталізації його функцій у такому процесі. Розглянуті форми адвокатської діяльності щодо надання правової допомоги тяжіють до так званих зовнішніх форм діяльності.

Поряд із такими зовнішніми формами адвокатської діяльності існують і її внутрішні форми, безпосередньо не пов'язані з класичним розумінням адвокатської діяльності, але які охоплюють різні дії організаційного характеру, без яких існування та реалізація цих форм узагалі стає неможливою. До такої внутрішньої діяльності віднесено організаційні питання адвокатської діяльності, прийняття на роботу помічників

адвоката чи робота зі стажистами, додержання вимог щодо несумісності, обрання організаційної форми реалізації такого виду діяльності, укладення договору про надання правової допомоги; питання, пов'язані з дисциплінарною відповідальністю адвоката, припиненням і зупиненням його діяльності, вирішенням професійних дилем, відносини з клієнтами, колегами, працівниками правоохоронних органів та іншими посадовими особами органів державної влади й місцевого самоврядування та здійснення адвокатського самоврядування. Таким чином, ми пропонуємо визначати адвокатську діяльність у вузькому та широкому розумінні, які будуть співвідноситись між собою як частина та ціле відповідно. У першому випадку вона буде ототожнюватись із легалізованим визначенням і містити «допустимий» перелік форм адвокатської діяльності в межах надання адвокатами правової допомоги, а у другому – зовнішньо- і внутрішньоорганізаційні аспекти.

На підставі зазначеного запропоновано авторську дефініцію поняття «адвокатська діяльність» (у широкому розумінні) – це діяльність адвокатів, пов'язана із проведенням юридичних консультацій і здійсненням правового супроводження, захистом прав і свобод осіб і представництвом їх інтересів у судах та інших міжнародних і національних організаціях та установах, а також із вирішенням питань, пов'язаних з організаційними, функціональними, моральними й етичними аспектами власної професійної діяльності.

Визначено, що, розглядаючи принципи адвокатської діяльності у вузькому розумінні, доцільно говорити про принципи права, тоді як у широкому розумінні такий вид діяльності охоплюватиме і правові принципи. Установлено сутність принципів адвокатської діяльності в Україні, яка полягає в тому, що вони, маючи різний зміст і форму вираження, містять обов'язкові для додержання та виконання основні положення, правила, ідеї, засади та принципи, на яких ґрунтується як зовнішньоорганізаційна, так і внутрішньоорганізаційна

адвокатська діяльність, пов'язана із захистом прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, представництвом їх інтересів, а також організаційним аспектом провадження власної діяльності професійного характеру, визначаючи основні напрями такої діяльності відповідно до її призначення.

До характерних ознак принципів адвокатської діяльності віднесено те, що вони:

а) мають різні форми вираження та існування – правила, ідеї, настанови, засади (принципи), положення тощо;

б) містять у собі основні уявлення, ідеї й цінності, сформовані в суспільстві, втілені в правовій системі держави та характерні для національного інституту адвокатури;

в) можуть мати документальне, зокрема нормативне, закріплення переважно в джерелах права – міжнародного та національного законодавства в сфері адвокатської діяльності;

г) є відносно стабільними і водночас характеризуються плинною мінливістю;

г) характеризуються узагальненістю – більшість із таких принципів не є конкретизованими, оскільки із їх загальних положень випливає ціла низка принципів і правил, на основі яких здійснюється адвокатська діяльність;

д) мають унікального суб'єкта реалізації – адвоката (жодна інша особа не в змозі в сукупності реалізовувати всі принципи адвокатської діяльності);

е) вони є обов'язковими для додержання та реалізації, у протилежному випадку виконання завдань адвокатської діяльності в повному обсязі стає неможливим;

є) визначають основні засади та напрями здійснення адвокатської діяльності, яка полягає в наданні консультацій правового характеру, здійсненні правового супроводження, представництвом осіб, захистом їх прав, свобод та інтересів, вирішенні низки організаційних, функціональних, моральних і етичних питань, що виникають у процесі реалізації їх професійної діяльності;

ж) прямо пов'язані з професійною діяльністю адвоката, адже остання є дуже близькою за своїм змістом до адвокатської діяльності¹.

З урахуванням вищезазначених ознак, «принципи адвокатської діяльності» визначено як узагальнені, фундаментальні, відносно стабільні засади та положення, що відбивають суспільні цінності, в тому числі втілені в національній правовій системі та частково закріплені в нормах чинного законодавства, які реалізуються адвокатами в обов'язковому порядку під час провадження ними власної професійної діяльності, серед іншого під час надання консультацій правового характеру, здійснення правового супроводження та представництва осіб, захисту їх прав, свобод та інтересів, а також під час вирішення низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань.

Установлено, що джерела та система у розрізі принципів адвокатської діяльності є взаємопов'язаними юридичними категоріями: за допомогою системи ці принципи впорядковуються, що в подальшому дає змогу здійснити їх класифікацію, і в такому вигляді отримують зовнішнє вираження в конкретних джерелах. Поширеною є думка про те, що джерела права

являють собою задокументовані положення, які, як правило, мають юридичну силу завдяки безпосередньому закріпленню в різних нормативно-правових актах. Проте таке їх трактування є обмеженим, однобічним і наближеним до іншої правової категорії – форми права, а інколи взагалі призводить до їх ототожнення. Більш того, воно суперечить етимологічному значенню поняття «джерело», оскільки витоком правових норм є не юридичні документи, останні – не що інше, як засіб їх закріплення.

Під час дослідження джерел принципів адвокатської діяльності наголошено на недоцільності зведення їх виключно до трактування

---

¹ Наджафли Э. М. Понятие и признаки принципов осуществления адвокатской деятельности в Украине. *Право и политика*. 2017. № 4. С. 136.

в контексті формального підходу, які переважно об'єднують нормативно-правові акти, в яких ці принципи відображено, чи природного підходу, де визначальними визнаються правові умови формування принципів, ще і з огляду на те, що принципи права, як і правові принципи є узагальнюючими категоріями і не мають конкретики, на відміну від його норм. Окрім того, юриспруденції відомі два види принципів – виключно принципи та норми-принципи, що додатково свідчить про неможливість зведення джерел принципів лише до документального закріплення, зокрема в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

Тому під джерелами принципів запропоновано розуміти те правове середовище, в якому вони виникають, формуються та долають процес свого становлення. У свою чергу, поняття «правове середовище» використовується як узагальнення, що містить у собі такі елементи: а) національна правова система, яка визначає загальний зміст і трансформаційні процеси принципів адвокатської діяльності; вона є своєрідним кордоном формування та розвитку вказаних принципів; б) державна правова політика в сфері адвокатури та адвокатської діяльності – на її формування, розвиток та реалізацію впливає безліч державних і недержавних суб'єктів, головними з яких є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Президент України, тому що саме вони визначають її основні напрями та засоби втілення; її реалізація забезпечується виключно правовими методами, при чому на різних рівнях (від міжнародного до локального); здійснення правової політики ґрунтується на нормах чинного законодавства та стосується розширення повноважень органів адвокатського самоврядування поряд із посиленням відповідальності їх членів; підвищення вимог до діяльності адвокатів, зокрема професійних, моральних та етичних вимог; удосконалення низки організаційних процедур, зокрема тих, що стосуються отримання права на заняття адвокатською діяльністю та підвищення кваліфікації, тощо; в) міжнародні стандарти адвокатської діяльності, яким повинні відповідати норми національного

законодавства; г) практика адвокатської діяльності, що «наочно демонструє» доцільність і приклади втілення тих чи інших принципів, а в деяких випадках указує на їх помилкову реалізацію; аналіз такої практики може дати уявлення про необхідність впровадження нових принципів адвокатської діяльності чи указати на ті, що втратили свою актуальність; г) судова практика як підстава формування нових принципів здійснення адвокатської діяльності чи стати чинником трансформації їх змісту; д) правосвідомість громадян, насамперед адвокатів та інших фахівців у галузі права як суб'єктів, що найчастіше виступають суб'єктами-ініціаторами формування тих чи інших принципів; правосвідомість поєднує в собі правову обізнаність індивідів у сукупності з їх особистим ставленням до закону та його окремих положень, яке формується на підставі власної оцінки кожного того, що є правильним і прийнятним, а що – хибним і негативним, що здійснюється через систему правових понять, сформованих у цьому суспільстві; е) морально-етичні правила, прийняті в суспільстві, містять у собі писані та неписані «закони» про те, як необхідно поводитись у суспільстві, ставитися до оточуючих, будувати з ними відносини та спілкуватись; є) правовий менталітет, витoki якого походять з минулого, впливають на сьогодення та визначають подальші напрями розвитку права; ж) правова культура, що є частиною загальносоціальної культури, яка визначається правовою системою держави та наповнюється змістом відповідно до чинного законодавства, та результатів діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування та практичною реалізацією галузевих правових норм, що у подальшому оцінюється індивідом крізь призму його ставлення до права та його інститутів, прийнятих правових цінностей та ідеалів; з) правове виховання, яке має на меті формування у суспільства і його окремих представників комплексу правових знань, підвищення рівня обізнаності громадян у галузі права, їх переконання в ефективності законодавства, а також вироблення

звички до правомірної поведінки, поваги до закону та життя згідно з правовими приписами.

Форму принципів розглянуто як зовнішній вираз основних засад адвокатської діяльності, що відображається в правових документах. Підкреслено, що визначення чіткого переліку форм принципів адвокатської діяльності сприятиме найповнішому формуванню їх системи. До основних форм принципів адвокатської діяльності віднесено такі нормативно-правові акти, як Конституція України, закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», КПК України, КАС України, КУПАП, ЦПК України, ГПК України, Правила адвокатської етики, затверджені

Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5, міжнародні стандарти адвокатської діяльності: загальні міжнародні

положення, що опосередковано стосуються адвокатської діяльності, оскільки їх основний зміст зводиться до визначення основних прав і свобод людини, та міжнародні норми, які стосуються

організації та професійної діяльності адвокатів.

Установлено, що складовими будь-якої системи є її структурні елементи в їх тісному взаємозв'язку, при чому вони не мають чіткої форми – це можуть бути складові підсистеми чи окремі одиниці явищ, об'єктів або суб'єктів, які обумовлюють властивості та ознаки цієї системи. Визначаючи систему принципів адвокатської діяльності, зауважимо, що складовими такої системи доцільно визнавати не окремі принципи, а їх групи з огляду на те, що останні характеризуються динамічністю та можуть

змінювати зовнішню форму чи внутрішній зміст, виходячи із

сучасних реалій, а їх множинність і різноманітність ставлять під загрозу повноту цієї системи.

Таким чином, до системи принципів адвокатської діяльності віднесено групи принципів, які визначають основні засади: а) здійснення адвокатами захисту прав, свобод та інтересів осіб і їх представництва, а також надання іншої правової допомоги (зовнішній аспект адвокатської діяльності); б) внутрішньої організації здійснення професійної діяльності адвокатів (внутрішня складова адвокатської діяльності); в) морально-етичної поведінки адвокатів як у повсякденному житті, так і під час здійснення власної професійної діяльності, зокрема у відносинах «адвокат – клієнт», «адвокат – органи державної влади чи місцевого самоврядування», «адвокат – правоохоронні органи»; г) основні положення, керівні засади, ідеї, думки та погляди, що не пройшли шлях становлення, внаслідок чого не існують у формі принципів і не знайшли свого документального закріплення, а існують лише в правосвідомості суб'єктів.

Класифікацію як метод наукового пізнання охарактеризовано як таку, що допомагає впорядкувати велику сукупність знань про той чи інший об'єкт, явище чи суб'єктів, виявити відсутні чи зайві утворюючі елементи. Класифікація робиться на підставі встановлення спільних ознак, притаманних усім без винятку категоріям, а здійснення подальшого поділу на окремі види на їх підставі

– це безпосередньо і є кінцевою метою здійснення класифікації. У логіці класифікацію ототожнюють з операцією поділу понять, яка може бути простою, дихотомічною та мереологічною.

Простий поділ понять передбачає виокремлення, як правило, двох самостійних частин за певною прийнятною та достатньо зрозумілою ознакою. Специфіка дихотомічного поділу полягає в тому, що під час нього використовується заперечення, а самим одиницям поділу часто присвоюється частка «не», тобто основним критерієм поділу виступає наявність або відсутність конкретної властивості. Найоб'ємнішим можна вважати мереологічний вид

поділу, який використовується у разі необхідності поділу цілісного об'єкта на окремі структурні одиниці за різними критеріями, до яких не висуваються якісь чіткі вимоги, на відміну від дихотомічного поділу. Зроблено висновок, що для класифікації принципів адвокатської діяльності, як і інших класифікацій, відомих юриспруденції, переважно використовується мереологічний вид поділу.

Визначено вимоги, відповідно до яких повинна здійснюватися класифікація, зокрема класифікація принципів адвокатської діяльності. Перш за все, ця операція повинна мати одну основу, але це не означає, що для її здійснення обирається лише один критерій, важливо, щоб вони були різними та взаємовиключними, для того щоб уникнути плутанини. Обсяг утворюючих елементів (видових понять), які виникають унаслідок поділу, в своїй сукупності повинні дорівнювати обсягу змісту поняття, що піддається операції поділу. Сутність наступного правила полягає в тому, що отримані в результаті класифікації поняття не повинні повністю чи частково збігатись між собою за змістом і повинні мати чіткі межі. Останнє правило передбачає, що у процесі класифікації поняття, отримане внаслідок поділу, не повинно підміняти інше.

Акцентовано увагу на практичній цінності класифікації, яка полягає в тому, що вона дозволяє встановити повну систему понять або перевірити її ґрунтовність. У свою чергу, виокремлення системоутворюючих елементів дасть змогу дослідити зміст кожного з них окремо й виділити їх індивідуальні ознаки та особливості, які відрізняють один елемент від іншого.

Визначено загальний обсяг поняття «принципи адвокатської діяльності», тобто безпосередньо ті принципи, на основі яких вона реалізується: принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до їх честі та гідності, принцип презумпції невинуватості, принцип верховенства права, принцип законності, принцип рівності громадян перед законом, принцип обмеження зворотної

дії законів, принцип незалежності адвокатури, принцип адвокатської діяльності виключно на підставі та відповідно до закону, принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту інтересів, принцип територіальності, принцип дотримання правил адвокатської етики, принцип вільного вибору організаційно-правової форми реалізації адвокатської діяльності, принцип чесного та сумлінного забезпечення права на захист та надання правової допомоги, принципи виборності, принцип гласності, принцип обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, принцип підзвітності, принцип заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката, принцип забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи, принцип таємниці спілкування, принцип невтручання у приватне життя, принцип недоторканності права власності, принцип забезпечення доведеності вини, принцип свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення, принцип забезпечення права на захист, принцип доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, принцип змагальності сторін та свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів судом, принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, принцип публічності, принцип диспозитивності, принцип відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, принцип розумності строків, принцип мови, якою здійснюється кримінальне провадження, принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, принцип

забезпечення права на апеляційний перегляд справи, принцип забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом, принцип недопустимості зловживання процесуальними правами, принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, принцип пропорційності, принцип пріоритету інтересів клієнта, принцип компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків, принцип свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, принцип поваги до адвокатської професії, вимоги щодо рекламування адвокатської діяльності, міжнародні принципи, що визначають основні права та свободи людини, й міжнародні стандарти, які стосуються організації та професійної діяльності адвокатів.

Сформовано власні критерії здійснення операції поділу принципів адвокатської діяльності та безпосередньо запропоновано класифікацію з таким поділом принципів:

1) за юридичною природою:

а) принципи права, які отримали нормативне закріплення у чинних міжнародних і національних правових актах;

б) правові принципи, які на сьогодні не знайшли свого документального відображення, але уявлення про них вже повністю чи частково сформувалися в суспільстві та у його окремих індивідів, юристів, адвокатів та інших суб'єктів;

2) за сферою поширення:

а) універсальні чи загальні принципи, що поширюються на всю існуючу в державі правову систему, а тому є частиною будь-якої галузі права;

б) міжгалузеві принципи, які є спільними засадами декількох галузей права, що найчастіше мають схожі елементи, такі як суб'єкти та характер правовідносин (відмінним у цьому разі є лише об'єкт);

в) галузеві принципи, що стосуються окремих галузі права чи інституту, відбиваючи їх особливість і специфіку; найчастіше вони пов'язуються з функціональним та організаційним аспектом діяльності в межах окремої галузі чи інституту, в

нашому випадку йдеться про інститут адвокатури та безпосередню адвокатську діяльність;

3) залежно від сфери адвокатської діяльності:

а) зовнішньоорганізаційні принципи, що визначають основні засади здійснення професійної діяльності, зокрема здійснення захисту прав та інтересів громадян, представництва їх інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, національних і міжнародних установах та надання правової допомоги;

б) внутрішньоорганізаційні принципи, які регулюють питання щодо організації адвокатської діяльності, наприклад обрання форми надання адвокатських послуг, укладення договорів із клієнтами тощо;

4) залежно від напрямку адвокатської діяльності:

а) принципи, на основі яких адвокат здійснює захист прав, свобод та інтересів своїх клієнтів у разі їх порушення, наприклад вирішення правових спорів у позасудовому порядку;

б) принципи, на підставі яких адвокат представляє інтереси своїх клієнтів у суді; вони діють під час вирішення правових спорів у судовому або позасудовому порядкух;

в) принципи, які втілюються в процесі надання інших видів правової допомоги клієнту, наприклад консультацій із правових питань або складання документів процесуального чи непроцесуального характеру;

г) організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності, безпосередньо не пов'язані з указаними вище її видами, але які опосередковано забезпечують її реалізацію;

5) за походженням форми принципів адвокатської діяльності:

а) національні принципи адвокатської діяльності, що виникають у межах правосвідомості громадян окремої держави;

б) міжнародні принципи адвокатської діяльності, що формуються під впливом міжнародної спільноти;

б) залежно від виду й форми:

а) закони, в тому числі Основний закон держави, та кодифіковані правові акти;

- б) підзаконні нормативно-правові акти;
- в) директиви, стандарти, рекомендації;
- г) доктринальні дослідження, результатами яких є ті принципи адвокатської діяльності, які на сьогодні не знайшли свого нормативного закріплення, а лише існують або тільки формуються в правосвідомості суспільства чи його окремих індивідів;
  - г) національна та міжнародна судова практика, яка «самостійно не виробляє» жодних принципів, але може стати підставою для виникнення нових або вдосконалення змісту вже існуючих;
  - д) принципи адвокатської діяльності, які не мають документального відображення, зокрема на законодавчому рівні;
- 7) залежно від часу застосування:
  - а) безперервні принципи, які систематично втілюються в процесі адвокатської діяльності;
  - б) тимчасові принципи, які реалізуються під час здійснення конкретних напрямів адвокатської діяльності, як-то складання процесуальних документів або представництво інтересів клієнта в суді;
  - 8) за напрямом вектору впливу на здійснення адвокатської діяльності:
    - а) безпосередні принципи, які визначають основні засади реалізації напрямів адвокатської діяльності в межах захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів та їх представництва й надання правової допомоги;
    - б) опосередковані принципи, що прямо не впливають на вищевказані напрями адвокатської діяльності, але стосуються організаційних аспектів, без яких провадження останньої є неможливим;
  - 9) залежно від зовнішнього вираження принципів адвокатської діяльності в нормативно-правових актах:
    - а) принципи та засади;
    - б) стандарти;

- в) рекомендації;
- г) настанови;
- г) правила;
- д) обов'язки;

Розділ 2

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРИНЦИПІВ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Загальні принципи адвокатської діяльності в Україні

Загальні принципи адвокатської діяльності в Україні характеризуються певною універсальністю, на відміну від інших двох суміжних видів принципів, виділених серед різноманіття перших (за сферою поширення), – міжгалузевих і галузевих. Родовим поняттям цього виду принципів є «загальні принципи права», які ми згодом конкретизуємо відповідно до сфери функціонування інституту адвокатури.

Загальні принципи права в юриспруденції характеризуються як найзагальніші вихідні положення, концепції та ідеї, притаманні правовій системі держави, що характеризують її як уніфіковану юридичну категорію, визначаючи основні напрями розвитку, вони є основою таких стратегічно важливих процесів, як правоутворення та правозастосування. На підтвердження останньої тези наведемо думку М. І. Козюбри: «загальні принципи формують підвалини не лише тлумачення та реалізації норм права, а й самого процесу нормотворчості, є конкретизацією основоположних принципів, на основі яких вони забезпечують єдність права. Вважається, що вони тісно пов'язані з теорією природного права, адже нерідко ґрунтуються на “природний

справедливості”,

загальній для всіх правових систем, розглядаються як засіб перенесення природного в позитивне право»¹.

Сутність загальноправових принципів в юридичній науці визначається переважно однаково, зокрема А. М. Колодій зазначає, що «сам термін “загальні принципи права” у його широкому значенні пов’язують із тими основоположними ідеями і фундаментальними засадами, які випливають із категорій справедливості і свободи та в цілому відображають сутність права»².

На думку О. В. Луткової, «загальні принципи права являють собою генеральну сутнісну і змістову категорію, яка відображає юридичні завоювання цивілізації на конкретному етапі її розвитку; це норми, схожі на принципи будь-якої системи права (в межах глобальної юридичної системи), але найвищого рівня (що видно, зокрема, на моделі міжнародного права)»³.

Таким чином, загальні принципи буквально пронизують право та його систему, поширюються на всі без винятку юридичні галузі й інститути, вони є загальноприйнятими в світі та визначаються як на національному, так і на міжнародному рівнях, а їх змістом є «фундаментальні правові принципи, які є передумовою функціонування правопорядку і є спільними для всіх галузей права. Надзвичайний широкий спектр принципів, які використовуються як на практиці, так і в доктринальних дослідженнях, зумовлює необхідність дослідження принципів права, що по суті є механізмом заповнення прогалін галузевих принципів права, та допомагає використовувати принципи права для вирішення проблемних питань правозастосовної

---

¹ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіге, 2015. С. 73.

² Колодій А. М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. С. 138.

³ Луткова О. В. Основные концепции источников международного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. М., 2004. С. 105.

діяльності»¹. Тому не дивно, що такі принципи відбивають головні суспільні цінності, відображені в правах людини²: справедливість, демократичні засади та цінності, гуманізм, гласність, недоторканість (як самої особи так і її приватної власності)³.

Загальні принципи поширюються на всі галузі та інститути права. Вони надають правопорядку необхідний аксіологічний вимір, указуючи на цінності, які визначають право в цілому. Загальні принципи формують підвалини не лише тлумачення та реалізації норм права, а й самого процесу нормотворчості, є віддзеркаленням основоположних принципів, на основі яких вони забезпечують єдність права.

Беручи до увагу юридичну природу загальноправових принципів як родового поняття його окремого виду – загальних принципів адвокатської діяльності, ми визначаємо останні як фундаментальні засади, на основі яких функціонує вказана сфера. Такі фундаментальні засади на національному рівні закріплюються в провідному нормативно-правовому акті держави, тобто в її Основному законі, проаналізувавши положення якого, можемо виділити такі принципи адвокатської діяльності: принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до їх честі та гідності (ст. 3 Конституції України), принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), принцип законності (ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 131-2 Конституції України),

---

¹ Котух К. А. Принципи права у національному законодавстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2015. Вип. 213 (1). С. 32–38.

² Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. С. 37; Погребняк С. П. Роль основоположних принципів права в забезпеченні прав людини. *Вісник Академії правових наук України*. 2009 . №1 (56). Харків : Право, 2009. С. 71–77.

³ Матат А. В. Принципи права в системі джерел конституційного права України (від ідеї до самостійного джерела). *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1–2. С. 12; Задорожна С. М. Загальновизнані принципи права – фундамент міжнародного права та міжнародного правопорядку. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2014. Вип. 728. С. 64–68.

принцип презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції України), принцип рівності громадян перед законом (ст. 24 Конституції України) та принцип обмеження зворотної дії законів (ст. 58 Конституції України)¹. Зауважимо, що в Конституції України також знаходять своє відображення принципи, які стосуються організаційно-функціонального аспекту адвокатської діяльності: принцип незалежності адвокатури (ч. 1 ст. 131-2), принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення (ч. 3 ст. 131-2), а принцип адвокатської діяльності виключно на підставі та відповідно до закону (ч. 2 ст. 131-2) взагалі охоплюється конституційним принципом законності. Оскільки ці засади є специфічними положеннями, що стосуються виключно інституту адвокатури, їх ми розглянемо дещо пізніше – в межах дослідження організаційно-функціональних принципів адвокатської діяльності в Україні.

Зазначений перелік переважно відбиває основні суспільні ідеали, які знаходять своє втілення у специфічному виді діяльності – наданні юридичної допомоги адвокатами. Вважаємо необхідним визначити зміст кожного з перелічених принципів у контексті реалізації адвокатської діяльності.

Принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до її честі та гідності закріплено серед загальних засад поряд із такими важливими цінностями, як життя, здоров'я, недоторканість і безпека в статті 3 Конституції України, а також у низці визначальних міжнародних актах, зокрема у ст. 5 Загальної декларації прав людини 1948 р.² та ст. 7 Міжнародного

---

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

² Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

пакту про громадянські і політичні права 1973 р.¹. Буквально цей принцип закріплює правило щодо неможливості порушення чи обмеження прав і свобод людини (за загальним правилом виняток становлять визначені в законі випадки, наприклад під час дії воєнного стану).

Права та свободи людини, передбачені в Основному законі держави, можна поділити на такі види: а) політичні (ст.ст. 36, 38, 39, 40); б) економічні (ст.ст. 13, 41, 42); в) соціальні (статті 43–49); г) культурні (ст.ст. 53, 54). Усі вони в сукупності забезпечують ті умови, в яких кожна людина може нормально існувати, задовольняти свої мінімальні потреби, функціонувати в суспільстві, будучи його основою, та розвиватись як особистість. Незважаючи на те, що права та свободи не розмежовуються в конституційному законодавстві, вони розрізняються за повнотою їх втілення, оскільки перші (права), на відміну від останніх (свободи) можуть бути обмежені. Це обумовлено специфікою свобод людини, яка відбивається в її ознаках: «1) можливість людини мати власний вибір, що не залежить від будь-якої зовнішньої сили; 2) дається людям від природи; 3) має визначені межі; 4) враховується роль верховенства права при визначенні її меж»² [200, с. 87].

Основою свободи людини є її незалежність, вільність від впливу будь-яких зовнішніх чинників. Натомість, право (встановлення правових норм) – це, перш за все, спосіб впливу держави на суспільство, за допомогою якого впорядковується та регулюється множинність суспільних відносин як на території держави, так і інколи за її межами. Втім, право не є чимось негативним, навпаки, це необхідний елемент побудови сучасного

---

¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. документ від 16.12.1966 № 995_043 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 11.04.2018).

² Пробко І. Б. Поняття та класифікація конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, гарантії їх реалізації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 87.

цивілізованого демократичного суспільства, без якого в кожній окремій країні й у всьому світі пануватиме хаос. У зв'язку з цим слід

погодитись із Т. Ю. Дашо, що стверджує: «свободу в демократичних країнах розуміють як відсутність державного свавілля з установленням легітимних, розумних та пропорційних обмежень реалізації людиною своїх основних прав. Вона завжди ґрунтувалася на індивідуалістичному припущенні, що особа повинна сама вирішувати, що їй треба робити, а що – ні. Свободи, що належать людині, яка здатна до самостійних дій, не залежать від державного визнання та належать усім та назавжди»¹.

Досить часто в національному та міжнародному вимірах принцип пріоритету (дотримання) прав і свобод людини пов'язується з недопущенням жорсткого поводження з останньою у будь-яких проявах і формах, у тому числі вербальних, у вигляді демонстрації зневаги чи нелюдського ставлення (поводження). Про це йдеться в пункті 4 ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію»: «поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання»², а також у деяких рішеннях Європейського суду з прав людини. Наприклад, у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» йдеться про необхідність широкого розуміння цього принципу, у сенсі заборони жорсткого поводження з людиною, її катування («тривале утримання особи з щільно накритою головою, примусове багатогодинне стояння обличчям до стіни, позбавлення сну, мордування шумом, харчування тільки водою

---

¹ Дашо Т. Ю. Захист прав і свобод людини та громадянина на етапі формування громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 813. С. 110.

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

та хлібом»¹) і заподіяння тілесних ушкоджень, особливо у процесі здійснення слідчо-оперативної роботи з метою отримання необхідних показань. При цьому жорстке поводження з людиною не завжди передбачає заподіяння особі фізичних страждань, останні можуть мати моральний характер, спрямовуватися на приниження честі й гідності та найчастіше здійснюються з метою залякування особи, її образи, нав'ювання думок про неповноцінність і нікчемність. Останній підхід до тлумачення принципу пріоритету прав і свобод людини передбачає поважне ставлення до людської честі та гідності, а тому є його обов'язковою складовою частиною. Як слушно зазначає В. В. Сухонос, «честь та гідність – ключові поняття в теорії прав і свобод людини, які віддзеркалюють стан визнання і реалізації всієї сукупності прав і свобод людини, а порушення будь-якого суб'єктивного права особи принижує її честь і гідність»².

У філософії гідність розглядається в двох значеннях: перше розглядається крізь призму моральної свідомості, яка виражає уявлення про цінність всякої людини, як моральної особистості; відповідно до другого гідність є категорією етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості³. Як право на громадську повагу розглядає гідність М. Й. Коржанський, зауважуючи, що вона «ґрунтується на визнанні суспільством громадської цінності цієї особи»⁴. Честь –

---

¹ Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Ирландия против Соединенного Королевства» (Ireland v. the United Kingdom) жалоба № 5310/71 / URL: <http://eur.court.eu> (дата звернення: 09.04.2018).

² Сухонос В. В., Звірко О. Є. Зміст принципу поваги до гідності та честі особи на стадії порушення кримінальної справи, дізнання і досудового слідства та процесуальні механізми його реалізації. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 128–132.

³ Теория права и государства / под ред. Г. Н. Манова. М. : БЕК, 1995. С. 52.

⁴ Коржанський М. Й. Кримінальне право України: Частина особлива. Київ : Генеза, 1998. С. 86.

це суто моральна категорія, пов'язана із системою цінностей кожного індивіда, визначення на їх основі свого місця та ролі в суспільстві та формування уявлень про свободу, рівність і справедливість.

Честь і гідність – це морально-правова основа побудови ідеалів кожної людини, оцінка її етичної рівності порівняно з іншими представниками суспільства, які визначають основні права та свободи людини, що дають можливість кожному індивіду в процесі свого розвитку набути власної унікальності, а також протистояти незаконним спробам посягання на останню.

Таким чином, цей принцип впливає з визначення людини як найвищої соціальної цінності, охороняючи яку, держава фактично заборонила вчинювати щодо неї діяння, внаслідок яких особа може зазнати обмежень власних прав і свобод (залишивши це право за собою для виключних випадків) або які спрямовано на зміну оцінювання людиною морально-етичних цінностей і себе особисто, зокрема шляхом висловлення образ щодо неї чи відвертого приниження. У свою чергу, адвокати не лише повинні безумовно дотримуватись цього принципу, відмовившись від будь-якого вербального та невербального впливу й тиску на клієнта та інших осіб, а і захищати права, свободи, честь і гідність людини, бути нетерпимими до порушення останніх.

Розгорнуте тлумачення **принципу верховенства права** (ст. 8 Конституції України¹) міститься в пункті 4.1 Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004: «верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які

---

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а охоплює й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України»¹. Принцип верховенства права визначає правові норми єдиним легітимним регулятором суспільного життя в країні та взагалі в усьому світі, висуваючи до них низку вимог щодо додержання таких основ, як справедливість, рівність, вільність у своїх поглядах і думках тощо. Показовим є і те, що Міжнародна асоціація колегій адвокатів прийняла верховенство права як ключову концепцію для всіх практикуючих представників юридичної професії².

Різноманіття суспільних відносин підлягає впорядкуванню за допомогою встановлення відповідних правил, що містяться в нормативно-правових актах у кожній країні й усьому світі. Опосередковано на цьому наголошує один із суддів Європейського суду з прав людини Л. Лукаїдес, зазначаючи, що досить тривалий час принцип верховенства права не тлумачився судьями Європейського суду з прав людини через його безсумнівність. Водночас таке ігнорування сприяло розширенню розуміння змісту верховенства права, зокрема закріпивши

---

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

² Европейская комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия) Доклад о верховенстве права : утверждён Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии (г. Венеция, 25–26 марта 2011 года). CDL-AD(2011)003rev // URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus) (дата звернення: 09.04.2018).

необхідність охорони прав, свобод та інтересів особи від проявів свавілля інших осіб та чинення протиправних посягань¹. Тому підтримуємо думку С. І. Максимова, що «узагальнений смисл принципу верховенства права полягає в утвердженні і забезпеченні прав людини. Вони є ключовим елементом системи характерних рис верховенства права (його принципів), які за своїм змістом є інституційно-процедурним забезпеченням прав людини»².

Утвердження принципу верховенства права забезпечує охорону основоположних прав і свобод особи не лише від інших громадян, а й від безпідставного втручання з боку держави, її органів і їх представників, виступаючи фактором утримання останніх від такої «спокуси», як зловживання владою, що, як правило, виникає через набуття сукупності спеціальних повноважень. Особливої актуальності цей принцип набуває в випадках виникнення вертикальних суспільних (як правило, публічних) відносин за моделлю «влади – підпорядкування», які, на відміну від горизонтальних (приватних) суспільних відносин, характеризуються психологічною, соціальною і матеріальною нерівністю та впорядковуються переважно за допомогою використання імперативного методу. Будучи учасником публічних відносин, особа має більш уразливе, незахищене становище, оскільки не може вплинути на правила, що встановлюються для такої моделі відносин; за таких умов цей принцип урівноважує становище всіх учасників публічних відносин, будучи водночас умовою і засобом забезпечення охорони й захисту прав, свобод та інтересів людини. Ця концепція є провідною в розумінні принципу верховенства права, проте не єдиною, існують і інші

---

¹ Лукаидес Л. Принцип верховенства права и права человека. С особым учетом прецедентной практики Европейского Суда по правам человека. *Права человека*. 2006. № 4. С. 26–31.

² Максимов С. І. Верховенство права в діяльності органів виконавчої влади: прагнення до європейських стандартів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 20. С. 24.

концептуальні положення, які передбачають (за А. Дейсі): «рівність усіх членів суспільства перед законом, де виключено ідею будь-якого звільнення посадових осіб від відповідальності за свої дії та передбачено поширення на посадових осіб такої ж рівної дії законів і такої ж однакової юрисдикції звичайних судів, як і на пересічних громадян; верховенство духу права, яке означає, що свободи людини не є наслідком проголошених в офіційному документі (писаній конституції) гарантій, а навпаки – сама конституція в англійському суспільстві є наслідком прав особи, бо ці права існували ще до виникнення і закріплення положень права, що становлять конституцію, а свій конкретний зміст ці положення дістали в результаті витлумачення суддями сутності цих прав упродовж тривалого процесу розгляду конкретних справ у звичайних судах»¹.

Водночас існують і інші погляди на зміст принципу верховенства права. Наприклад, М. П. Рабінович розуміє верховенство права «як всезагальну роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільностей, груп, об'єднань, усіх людей»². А. П. Заєць розкриває зміст принципу верховенства права через такі допоміжні принципи: «принцип мінімальної достатності правового регулювання суспільних відносин і все загальності; права, принцип зв'язаності держави правами і свободами громадян, принцип позапартійності права, його відносної самостійності щодо політичних сил; верховенство Конституції та законів України»³. Схожі складові визначає

---

¹ A. V. Dicey. An Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 10th ed, 1959 / with introd. by E.C. S. Wade. London ; New York, 1961. P. 161.

² Рабінович М. П. Права людини і громадянина в Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. С. 11.

³ Заєць А. П. Принцип верховенства права (теоретико-методологічне обґрунтування). *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 1. С. 3.

Д. В. Юзова: «обмеження державної влади правами і свободами людини. Заборона патерналістського тлумачення прав та свобод людини (що відповідає природному праворозумінню); принцип пріоритетності прав людини; самостійність права від політики (абсолютно відокремити ці речі неможливо, тому відносна, максимальна самостійність)»¹.

Принцип верховенства права діє в будь-якій правовій державі, встановлюючи в національній правовій системі непорушне коло прав і свобод кожної окремої особи, які ані держава, ані органи державної влади не можуть порушувати (вони переважно містяться в розділі II Основного закону). Окрім того, всі відносини, що виникають у суспільстві, підлягають регулюванню за допомогою права як єдиного цивілізованого засобу їх упорядкування. Утім, сутність права не можна зводити лише до засобу впливу, який використовує держава з метою контролю різноманітних процесів у важливих сферах суспільного життя, навпаки: «принцип верховенства права наповнюється реальним змістом лише у тому випадку, якщо право розглядається не як результат правотворчої діяльності держави, не як акт державної влади, тим більше її знаряддя, а як соціальний феномен, який має глибоке коріння в культурі світовій і національній, духовній історії народу, його традиціях, національній ментальності; як явище, безпосередньо пов'язане з такими фундаментальними категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм»². Втілюючи принцип верховенства права, адвокати повинні ставити в пріоритет права, свободи й інтереси свого клієнта й інших людей та утримуватись від діянь, які можуть їх порушити, а тим більше обмежити. Усі відносини, які виникають у межах адвокатської діяльності, повинні

---

¹ Юзова Д. В. До питання вдосконалення механізмів забезпечення принципу верховенства права в Україні. *Правова інформатика*. 2006. № 4 (12). С. 41.

² Руднева О. М. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. 2012. № 4 (112). С. 15–16.

ґрунтуватись на правових нормах, а власне сама ця діяльність має здійснюватися лише за допомогою тих прав, які надано кожному адвокату законом, – саме такий підхід зможе гарантувати забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб, а також їх висококваліфікований захист у випадку порушення.

Із принципом верховенства права тісно пов'язується інший принцип – законності, адже «верховенство права не відмінняє верховенства закону в системі джерел права, а включає його в систему своїх рис як певний рівень»¹. Дещо однобічно подає різницю вказаних принципів В. М. Гайворонський, указуючи, що за допомогою принципу верховенства права забезпечується народне волевиявлення, зокрема через референдум². Ми не можемо погодитись із зазначеною тезою, тому що проведення референдуму з порушенням принципу законності не матиме жодного результату, а тому безпосередньої дії лише одного з принципів – верховенства права чи законності – недостатньо. Вони

діють одночасно, доповнюють одне одного та виступають як зміст (принцип верховенства права) та форма (принцип законності), як можливий вираз керівних ідей і положень першого принципу. З огляду на зазначене погоджуємось з висновками, яких у своєму дослідженні доходить Р. О. Падалка, наголошуючи на відмінності обох принципів; учений уточнює, що «верховенство права та верховенство закону – категорії дещо різні, і їх не можна ототожнювати, проте вони вказують рівноцінний вплив і доповнюють одна одну. Верховенство права стосується визначальної ролі права в організації суспільного життя. Верховенство закону, у свою чергу, визначає порядок організації нормативних актів, їх ієрархію. Заміна принципу верховенства

---

¹ Максимов С. І. Верховенство права в діяльності органів виконавчої влади: прагнення до європейських стандартів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 20. С. 25.

² Гайворонський В. М. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права. *Право України*. 2005. № 10. С. 115.

права верховенством закону недопустима. Верховенство права забезпечує, так би мовити, сутнісне вираження правової держави, верховенство закону – відповідність між справедливістю права і його нормативним закріпленням»¹, саме тому всебічна реалізація принципу законності в адвокатській діяльності є не менш значущою, аніж утілення принципу верховенства права.

Необхідно акцентувати увагу на подвійному закріпленні **принципу законності** безпосередньо в нормах частини 2 ст. 19 Конституції України як загальноправового принципу та опосередковано – в частині 2 ст. 131-2 як спеціальної норми, дія якої поширюється лише на адвокатську діяльність – «засади організації і діяльності адвокатури та адвокатської діяльності в Україні визначаються законом»².

Принцип законності переважно поширюється на державні механізми та безпосередньо на осіб, які приводять їх в дію; як і принцип верховенства права це – засіб захисту народу від державного свавілля, спосіб регулювання публічних відносин через установлення безумовного правила, що вся діяльність держави, її органів і представників повинна здійснюватися відповідно до приписів чинного законодавства. На підтвердження вказаного подамо авторське тлумачення принципу законності М. Н. Марченко: «суворе і неухильне слідування державними органами та посадовими особами закону в процесі застосування права»³. У свою чергу, Г. Н. Манов розширює коло суб'єктів реалізації принципу законності до всіх осіб – як фізичних, так і юридичних⁴. Дійсно, принцип законності не є керівним

---

¹ Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. С. 166.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³ Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права. М. : Проспект, 2001. С. 687.

⁴ Теория права и государства / под ред. Г. Н. Манова. М. : БЕК, 1995. С. 201.

виключно для держави, про що свідчить указана нами вище норма про те, що професійна діяльність адвоката повинна здійснюватися із суворим дотриманням норм чинного законодавства. У цьому випадку йдеться не лише про норми, що регламентують конкретний вид або напрям адвокатської діяльності, – вся адвокатська діяльність професійного й особистого характеру повинна здійснюватися відповідно до норм чинного законодавства. Це пов'язано насамперед з особливим становищем адвоката в суспільстві, адже він, у першу чергу, є правовим захисником, взірцем честі, правди та справедливості, тобто його особа в свідомості пересічних громадян ототожнюється з рівним і справедливим законом, без перекручування його норм і зловживання повноваженнями всупереч цим нормам.

Адвокат як захисник прав і свобод громадян повинен усвідомлювати значущість принципу законності та зважати на те, що в сучасних умовах глобальних реформаційних процесів як ніколи стає важливим, щоб усі вони проходили в правовій площині; не можна допускати випадків нехтування чи ігнорування нормативних приписів. Тому професійному захиснику важливо не лише самому неухильно дотримуватись правових положень, а й стежити за їх дотриманням іншими особами в процесі здійснення своєї діяльності, а у випадках їх порушення реагувати належним чином, пам'ятаючи про те, що від того чи іншого напрямку реалізації принципу законності певною мірою залежить втілення основних положень принципу верховенства права. Водночас не можна ігнорувати вислів В. М. Шафірова, який практично ставить під сумнів правову природу окремих законів, мотивуючи це тим, що перша не завжди вміщується в останні: «основним критерієм розрізнення правових і неправових законів є положення про людину, її права і свободи як вищу цінність», а «ступінь права в законах зростає за рахунок взаємодії і зближення природного та позитивного права, що відбувається в міру прогресивного

розвитку суспільства та цивілізації. У підсумку в правовому законі органічно поєднуються природне право і позитивне»¹. Тобто

адвокату необхідно не лише автоматично слідувати букві закону, а втілювати її у відповідності до духу права в поєднанні з принципом верховенства останнього.

Принцип презумпції невинуватості закріплено не лише в національному (ст. 62 Конституції України²), а і в міжнародному законодавстві (наприклад, ст. 11 Загальної декларації прав людини 1848 р.³, ст. 14 Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р.⁴140). Зважаючи на зміст цього принципу, відповідно до якого «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду»⁵, не дивно, що його зміст переважно досліджується вченими в галузі кримінального права. Так, Т. В. Бабчинська робить висновок про те, що «презумпція невинуватості є одним з основоположних принципів кримінального процесу та основним елементом права на справедливий судовий розгляд, правом людини на захист, що є важливим критерієм для становлення та удосконалення демократичної системи держави»⁶. Г. Ю. Юдківська, досліджуючи зміст

---

¹ Шафиров В. М. Естественно-позитивное право (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Новгород, 2005. С. 20.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. документ від 16.12.1966 № 995_043 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 11.04.2018).

⁵ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁶ Бабчинська Т. В. Презумпція невинуватості у розрізі виконання положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод крізь призму практики

презумпції

невинуватості, вказує на те, що «в основі презумпції невинуватості лежить моральний та політичний принцип, що запроваджує обов'язок суду бути незалежним, захищає свободу суддів в оцінці вини як фундаментальний принцип верховенства права.

Презумпція невинуватості є як чинником справедливості, так і механізмом, який забезпечує правильність вирішення справи»¹.

Проаналізувавши норми чинного кримінального процесуального законодавства, Т. М. Мирошніченко до складових елементів принципу презумпції невинуватості відносить такі:

1) суб'єкта, на якого поширюється дія цього принципу в конкретній ситуації; 2) обов'язок доказування винуватості суб'єкта, який за загальним правилом покладається на слідчого та прокурора, а сама особа від цього обов'язку звільняється; виняток становить ч. 2 ст. 92 Кримінального процесуального кодексу України: «обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає»²; 3) заборона побудови обвинувачення на незаконних і недопустимих доказах, а також на припущеннях³. Отже, сутність принципу презумпції невинуватості зводиться до того, що особу

Європейського суду з прав людини // Новітні кримінально-правові дослідження : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Гліон, 2015. С. 74.

¹ Юджівська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейському суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. С. 8.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

³ Логіка : підручник / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін. ; за заг. ред. проф. В. Д. Титова. Харків : Право, 2005. 208 с.; Мирошніченко Т. М. Реалізація засади презумпції невинуватості в процесі кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 118–122.

не можна вважати винуватою, до тих пір, доки щодо неї не буде винесено та не набере чинності судове рішення, в якому буде вказано, що суд, дослідивши всі обставини справи, дійшов висновку про винуватість цієї особи. У такому контексті слід погодитись з О. П. Трохлюком, який стверджує: «забезпечення доведеності вини потрібно розуміти так: держава гарантує, що вина особи (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного) буде доведена або спростована в межах процесуального закону належними, беззаперечними доказами»¹. Такі погляди у повному обсязі співвідносяться з вузьким і широким значеннями принципу презумпції невинуватості.

Широке значення використовується «при розгляді кримінальної справи в суді (англ. criminal trial) та в кримінальному процесі у більш загальному значенні. Вужча концепція охоплює відомий принцип, відповідно до якого при обвинуваченні особи у вчиненні злочину (чи кримінального проступку) тягар доведення вини несе сторона обвинувачення (прокурор), і доведення має бути поза розумним сумнівом (англ. beyond reasonable ground)»², оскільки, як стверджує М. С. Строгович, «презумпція невинуватості – це не суб'єктивна думка того чи іншого учасника процесу, а об'єктивне правове положення, яке встановлюється законом. Ототожнення обвинуваченого і винуватого в жодному разі не можна допускати в судовій та слідчій практиці»³. У такому контексті цей принцип стосується діяльності суб'єктів кримінального провадження та правосуддя, їх поведження з особою обвинуваченого та обов'язку ставитись до останнього неупереджено, незважаючи на факти, які стануть їм відомі у процесі досудового

---

¹ Трохлюк О. П. Принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Наше право*. 2013. № 9. С. 89.

² Фулей Т. І. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 41.

³ Строгович М. С. *Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности* / под ред. В. М. Савицкого. М., 1984. с. 21.

розслідування, та подальших судових засідань, у яких буде розглядатись ця справа.

Слушною виглядає думка, висловлена В. О. Попелюшко з приводу того, що «для посадових осіб, які здійснюють провадження у справі, презумпція невинуватості є правилом їхньої поведінки, згідно з яким їм забороняється поступати з обвинуваченим як із злочинцем до тих пір, поки не вступить в законну силу обвинувальний вирок, що означає нормальне взаємовідношення між ними як між людьми. Оскільки ж презумпція невинуватості адресована не лише органам кримінального судочинства, а як загальноправовий принцип й усім іншим державним органам, органам місцевого самоврядування, об'єднанням громадян, посадовим та приватним особам, ці органи (а хто ж ще) зобов'язані не допускати, попереджати та припиняти неналежне поводження з ним з боку будь-кого»¹. У такому випадку завданням адвоката є спостереження за тим, щоб треті особи дотримувались принципу презумпції невинуватості щодо його клієнта та не порушували його. Більш того, сам адвокат не повинен ставитись до особи упереджено, навіть якщо вважає її винуватою у вчиненні злочину чи має в своєму розпорядженні беззаперечні докази, що вказують на це, тобто захищати права свободи та інтереси особи він повинен однаково, незважаючи на власні внутрішні переконання щодо її винуватості чи невинуватості, до того моменту, доки її провина не буде зафіксована в судовому рішенні, яке набрало законної чинності. Здійснюючи свою професійну діяльність, адвокат має особливо уважно ставитись до вказаних процесів щодо свого клієнта для того, щоб забезпечити останньому належний правовий захист і втілення принципу презумпції невинуватості.

Водночас ми не вважаємо правильним поширювати дію принципу презумпції невинуватості лише на вчинення злочинів,

---

¹ Попелюшко В. О. Презумпція невинуватості за законом, на грані закону та поза його межами. *Часопис Академії адвокатури України*. 2008. № 1. С. 81.

адже, крім злочинів, є і інші види правопорушень, зокрема адміністративні, цивільні тощо. З огляду на це абсурдно вважати особу невинуватою до набрання чинності відповідного судового рішення щодо неї лише у випадку, якщо вона вчинила злочин. Ми пропонуємо і інший, найширший зміст тлумачення цього принципу, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні будь-якого протиправного діяння до того моменту, доки її вина не буде встановлена в порядку, визначеному чинним законодавством.

Принцип презумпції невинуватості визначає становище кожного індивіда в суспільстві та є одним із керівних положень, на яких ґрунтується діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб, працівників установ та організацій державної й недержавної форм власності, одним із фундаментальних положень правосвідомості кожної людини незалежно від її соціального статусу, посади, життєвих обставин та інших як суб'єктивних, так і об'єктивних чинників.

Принцип рівності громадян перед законом (ст. 24 Конституції України) забороняє будь-які привілеї та обмеження за «ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками»¹. Рівність громадян відповідно до зазначеного принципу ґрунтується на законі, його нормах, які наділяють усіх рівними правами та свободами незалежно від громадянства особи

за переліченими вище ознаками. У свою чергу, сам закон, діючи на всій території держави, не повинен закріплювати можливість здійснення діянь, пов'язаних із привілеями та обмеженнями за ознаками раси, статі, політичних або релігійних поглядів тощо, натомість має встановлювати механізм правових гарантій зазначених положень, а також закріплювати за кожною особою

---

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

рівний обсяг прав, свобод та обов'язків. Звичайно, держава має право обмежити права та свободи громадян у виняткових випадках, передбачених законодавством, виключно в публічних, а не приватних інтересах. Рівність є однією із складових трилогії визначальних суспільних цінностей «свобода – справедливість – рівність»; першим двом цінностям відповідають принципи верховенства права та законності, а тому принцип рівності громадян перед законами є тісно пов'язаним з обома вказаними принципами. Усі вони однаковою мірою повинні втілюватись у всіх без винятку суспільних відносинах. Цілком обґрунтовано відносити принцип рівності до «фундаментальних принципів конституційно-правового статусу особи. На його засадах реалізуються основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Він є незаперечною вимогою існування цивілізованої держави. Водночас, незважаючи на досить детальну регламентацію, на практиці законодавчі положення у цій сфері реалізуються не завжди просто. Таку ситуацію провокують політичні й економічні негаразди, низький рівень правової культури громадян, а відтак – порушення дисбалансу толерантності у суспільстві. На вирішення цих питань мають бути спрямовані сумісні зусилля органів публічної влади, їх посадових осіб, інститутів громадянського суспільства, зрештою, самих громадян»¹. У такому випадку особу адвоката необхідно відносити до останніх, а його професійна діяльність не може передбачати обмеження прав і свобод клієнтів і будь-яких інших осіб, а також надання останнім привілеїв. Таким чином, погоджуємось з Н. М. Оніщенко з приводу того, що «кожний громадянин України може користуватися і користується на рівних умовах з іншими громадянами всім спектром прав і свобод без утиску з боку держави, дискримінації з боку

---

¹ Полховська І. К. Конституційно-правове регулювання принципу рівності особи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2013. Вип. 22. Т. 1. Ч. 1. С. 115.

державних

органів, окремих посадовців або інших осіб. Надання кожному громадянину України рівних прав і свобод дозволяє приймати активну участь в усіх сферах життєдіяльності суспільства та держави. Усі громадяни – рівні перед законом. Обов'язок не порушувати настанов закону, виконувати його положення, а у випадку порушення – нести юридичну відповідальність, є рівною вимогою для всіх громадян»¹.

Оскільки принцип рівності громадян є загальноправовим принципом, його зміст і сутність є предметом достатньо великої кількості досліджень у різних галузях права. Зокрема, О. Коровайко зазначає, що під принципом рівності найчастіше розуміють «панівну ідею, яка виражається в установленні рівної міри та застосуванні єдиних правових засобів у вирішенні питань про права, свободи, обов'язки та відповідальність для всіх учасників суспільних відносин незалежно від національної, статевої, релігійної належності, походження, місця проживання, посадового стану та інших обставин з одночасним передбаченням системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих категорій учасників цих відносин»².

В. В. Городовенко розкриває зміст принципу рівності через такі положення: «а) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; б) рівність процесуальних прав щодо доведення своєї правової позиції перед судом, а також рівність обов'язків, які випливають із процесуального законодавства; в) застосування судом матеріального і процесуального закону

---

¹ Оніщенко Н. М. Принцип рівності у соціальних відносинах // Принцип рівності у праві : теорія і практика : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 7.

² Коровайко О. І. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 239.

однаково для всіх, незалежно від правового і соціального статусу особи, фактичних і юридичних обставин справи; г) існування єдиної для всіх судової системи, яка передбачає можливості розгляду справи по суті, а також оскарження рішення у справі у вищих судах»¹, щоправда вони всі мають не загальну спрямованість, а стосуються здійснення правосуддя.

У більш широкому розумінні до тлумачення цього поняття підходить С. П. Погребняк, зазначаючи, що «всі люди володіють основними (фундаментальними) правами і володіють ними однаковою мірою, тому що ці права пов'язані з ознаками людського роду, стосовно яких усі людські істоти є рівними»², схожі погляди сповідує Р. П. Луцький, описуючи один із рівнів розуміння принципу рівності³. О. Ф. Скакун до основних елементів принципу законності відносить такі: «1) єдність (взаємозв'язок) прав та обов'язків, адже говорити про реальність будь-якого права можна лише за наявності відповідного йому юридичного обов'язку (наприклад, право громадян на судовий захист реалізується через обов'язок судів здійснювати такий захист); 2) взаємна відповідальність держави та особи, тому що вони пов'язані взаємними правами та обов'язками»⁴.

Останнім часом принцип рівності трактують відповідно до двох формул – «формальна рівність» і «диференційована рівність»⁵ Остання випливає з тези, що в сучасних умовах усі

---

¹ Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.

² Погребняк С. П. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 56.

³ Луцький Р. П. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві // *Принцип рівності у праві : теорія і практика : монографія / за заг. ред. Н. М. Онщенко*. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 97–98.

⁴ Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підручник*. Харків : Консум, 2001. С. 224.

⁵ Хрустова Л. А. Щодо процесуальної рівності сторін, диспозитивності у кримінальному переслідуванні та порядку звільнення осіб від кримінальної відповідальності за проектом КПК України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 4 (46). С. 30; Бачинин В. А., Сальников В. П. *Філософія права : краткий словарь*. СПб. : Лань, 2000. С. 254.

люди не можуть бути абсолютно рівними з огляду на те, що «право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб

з метою компенсації існуючої фактичної нерівності»¹. Формальна рівність передбачає набір рівної сукупності прав, свобод та обов'язків для кожної особи, але його дію «в жодному разі не можна зводити лише до його формальних та законодавчо закріплених ознак, розглядати його поза соціокультурним контекстом існування держави і суспільства, заснованого на цінностях, що мають перевірене часом морально-духовне обґрунтування»².

Принцип рівності громадян перед законом втілюється насамперед у суспільних відносинах, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням адвокатської діяльності, оскільки у правовій площині вихідним є положення рівності основних прав, свобод, інтересів та обов'язків, а тому вони переважно не відрізняються одне від одного.

Адвокат повинен розуміти цінність кожної людини, не виділяючи якусь конкретну особу чи групу осіб, не применшуючи значення інших, і не поділяти людей на важливих і неважливих.

Згідно з **принципом обмеження зворотної дії законів** останні «не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» (ч. 1 ст. 58 Конституції України)³ – цим загальним правилом адвокат повинен керуватись у процесі здійснення своєї професійної діяльності. Сутність цього принципу полягає в тому, що він поширює свою дію як на ретроспективні, так і на перспективні

---

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. С. 10.

² Сунегін С. О. Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 94.

³ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

факти притягнення особи до відповідальності, але це правило поширюється тільки на фізичних осіб¹. Реалізація цього принципу суб'єктами, які здійснюють правоохоронну та правозахисну діяльність, гарантує безпеку особам, підвищує довіру останніх до держави й органів державної влади.

Проаналізувавши зміст загальних принципів адвокатської діяльності в Україні, можемо охарактеризувати їх як фундаментальні основні положення, на підставі яких адвокати реалізують власну професійну діяльність, а оскільки вони всі переважно пов'язані з основними правами та свободами осіб, доходимо

висновку, що в процесі своєї діяльності адвокати повинні не лише безпосередньо захищати порушені права, свободи та інтереси фізичних і юридичних осіб, а і стежити за їх додержанням іншими особами, а також за необхідності реагувати на такі порушення у спосіб, передбачений чинними нормами. При цьому кожному адвокатові необхідно розуміти зміст кожного з принципів і тлумачити їх якомога ширше, пам'ятаючи про те, що їх втілення є однаково важливим як і в професійної діяльності, так і поза її межами з огляду на специфіку адвокатської професії. Цей вид принципів не може охопити всю своєрідність напрямів адвокатської діяльності, тому що вони є узагальненими вихідними положеннями, характерними для всіх суспільних відносин, що виникають у державі та регулюються правом. Одним із таких напрямів є представництво інтересів осіб і захист їх прав і свобод, яке здійснюється переважно в межах судових проваджень, що ґрунтується на міжгалузевих принципах, зміст яких ми вважаємо за необхідне з'ясувати в наступному

---

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України стосовно офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 09.02.1999 № 1-рп/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 7. Ст. 255.

підрозділі
дисертаційного дослідження.

2.2. Міжгалузеві принципи адвокатської діяльності в Україні

Міжгалузеві принципи адвокатської діяльності втілюються переважно під час здійснення адвокатом захисту прав і свобод осіб, представництва їх інтересів, а також надання правової допомоги. Більш того, міжгалузеві принципи впливають із загальних правових принципів, конкретизуючи їх зміст водночас у декількох галузях права: «галузеві і міжгалузеві принципи є тісно взаємозв'язаними із загальними етичними й організаційними принципами права, збагачують і конкретизують їх зміст. Значення деяких галузевих і міжгалузевих принципів настільки велике, що вони істотно впливають на чинне право в цілому, мають принципове значення для визначення і забезпечення його демократичного характеру, подальшого прогресивного розвитку»¹.

Зауважимо, що найчастіше захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб і представництво їх інтересів адвокати здійснюють саме в межах судового провадження, яке поділяється на кримінальне, адміністративне, цивільне та господарське. Основні засади, на підставі яких реалізуються інші напрями адвокатської діяльності, залежать від конкретної сфери, в якій здійснюється така діяльність, а тому їх перелік є настільки об'ємним, що їх значення та сутність можуть стати предметом окремого монографічного дослідження. Зважаючи на це, на нашу думку, в цьому підрозділі раціонально зосередити увагу на процесуальних принципах, на підставі яких здійснюються судові провадження та провадження в справах про адміністративне

---

¹ Байтин М. И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Правоведение*. 2000. № 3 (230). С. 10.

правопорушення (останні, незважаючи на те, що можуть вирішуватись у судовому та позасудовому порядку, характеризуються спільними принципами) і які є обов'язковими для додержання та реалізації всіма його учасниками, зокрема адвокатом.

Судове провадження належить до процесуальних проваджень, які являють собою «комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: а) утворюються процесуальні правовідносини; б) установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; в) оформлюється рішення у процесуальних актах; г) застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення»¹. На відміну від інших видів процесуальних проваджень, судове провадження характеризується обов'язковою наявністю спеціального суб'єкта – суду, на що прямо вказує законодавець, наводячи в пункті 24 ч. 1 ст. 3 КПК України таке визначення судового провадження: «кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке охоплює підготовче судове провадження, судовий розгляд та ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами»². Поряд із кримінальним провадженням³ суди розглядають справи в порядку адміністративного⁴, цивільного¹ та

---

¹ Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Правова єдність ; Алерта, 2014. С. 512.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

³ Трофименко В. М. Кримінальне процесуальне провадження: поняття та ознаки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 169–177; Маслій О. В. Кримінальне провадження: загальна характеристика та система. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 20–24; Мирошніченко Ю. М. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 139–144.

⁴ Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ : Юрінком Інтер,

господарського² провадження, а також окремі категорії справ про адміністративні правопорушення (ст. 221 КУпАП³).

Кожному із зазначених видів судочинства властиві свої принципи, тобто ті загальні засади, керівні ідеї і положення, на підставі яких здійснюється розгляд тієї чи іншої справи судом у межах судового засідання, а отже, ці принципи втілюються і в межах останнього, вони є обов'язковими для додержання та втілення не лише суддями, а й учасниками судового процесу. Принципи судового провадження визначаються по-різному залежно від виду процесу, в якому вони реалізуються.

Так, Т. Н. Добровольська пропонує розуміти під принципами кримінального процесу «зумовлені суспільним і державним ладом, а також закріплені законодавством основні, вихідні положення, що визначають сутність організації та діяльності державних органів із порушення, розслідування, розгляду й вирішення кримінальних справ»⁴. У свою чергу, М. М. Михеєнко визначає їх зміст через такі положення: «1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів; 2)

2009. 672 с.; Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.; Перепелюк В. Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики. Київ : Конус Ю, 2007. 272 с.

¹ Ізарова І. О., Ханік-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України : навч. посіб. Київ : Дакор, 2018. 276 с.; Татулич І. Ю. Цивільна процесуальна форма в суді першої інстанції в Україні : монографія. Чернівці, 2016. 192 с.; Поліщук Н. Р. Провадження у справі до судового розгляду в цивільному процесі України: порівняння із зарубіжним досвідом. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С. 14–18.

² Васильєв С. В. Господарський процес України : підручник. Харків : Еспада, 2010. 288 с.; Господарське процесуальне право України / за ред. О. І. Харитонов. Київ : Істина, 2008. 360 с.; Господарське судочинство в Україні: судова практика. Застосування процесуальних норм / за ред. І. Б. Шичького. Київ : Ін Юре, 2005. 472 с.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

⁴ Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики). М. : Юрид. лит., 1971. С. 16.

принципи виражають панівні в певній державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах; 3) вони повинні бути закріплені в нормах права; 4) принципи повинні повністю діяти у всіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; 5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування»¹.

Схожі риси мають принципи адміністративного судочинства, які відбиваються в їх дефініціях, де вони визначаються як «основні засади, вихідні положення, що становлять його якісні особливості та специфічні властивості, в яких у концентрованому вигляді виявлена зацікавлена воля народу наділити право такими якостями, які найбільш повно мали б можливість реалізувати його ідеї і погляди у визначенні основ організаційної побудови адміністративного судочинства, а також відображають перспективи його розвитку та забезпечують захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій, на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень»²; «гарантії реалізації завдань судочинства, і гарантіями дотримання процесуальної форми цього захисту. Основна функція норм і принципів адміністративного процесуального права полягає в тому, щоб

---

¹ Кримінальний процес України : підручник / Михасенко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Київ : Либідь, 1999. 536 с. С. 35.

² Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2014. Вип. 4. С. 182–183.

сприяти юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян та виконанню обов'язків усіма учасниками процесу»¹.

Досліджуючи систему принципів цивільного процесуального права, Н. Ю. Голубева зазначає, що принципи цивільного судочинства – це «визначальні ідеї, засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері судочинства, і які виражають завдання правосуддя у цивільних справах, характеризують методи їх здійснення. Вони закріплюють положення, що визначають зміст правосуддя, і виступають критерієм правомірності поведінки учасників правовідносин, що виникають у сфері правосуддя, визначають структуру всіх процесуальних норм, стадій та інститутів та направляють процесуальну діяльність на досягнення цілей та завдань, що поставлені державою перед правосуддям по цивільних справах»². Більш лаконічне визначення дає П. П. Гуреев: «принципи цивільного судочинства – основні ідеї щодо організації й діяльності суду, ідеї, які характеризують сутність цивільного процесу і забезпечують охорону прав громадян і юридичних осіб, захист інтересів держави»³.

Принципи господарського судочинства – це «фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які містяться в нормах господарського процесуального законодавства та які визначають систему організації господарського суду»⁴ або «основні об'єктивні положення,

---

¹ Корчинський О. І. Принципи адміністративного судочинства як основа захисту прав людини і громадянина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 155.

² Голубева Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 104.

³ Гуреев П. П. Судебное разбирательство гражданских дел. М. : Госюриздат, 1958. С. 23.

⁴ Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 174.

засади та приписи щодо організації та змісту діяльності господарського суду»¹.

Принципи провадження в справах про адміністративні правопорушення являють собою узагальнені положення, що визначають розвиток і подальший перебіг розгляду справи уповноваженим суб'єктом, зокрема судом. Це загальновизнані правила, додержання яких забезпечує виконання завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення щодо здійснення об'єктивного, справедливого та неупередженого розгляду кожної конкретної справи, а тому повинні реалізовуватись всіма його учасниками.

У свою чергу, важливе теоретичне та практичне значення принципів судових проваджень пояснює їх законодавче закріплення, обумовлене необхідністю надання їм офіційного та загальнообов'язкового характеру, а також установа механізму гарантування їх реалізації шляхом установа відповідальності у випадках їх порушення.

Кожний вид судового провадження має власні особливості та специфіку, що відбиваються в їх принципах – це пояснює їх відмінність одне від одного поряд із наявністю принципів, властивих всім без винятку судовим провадженням. Останні реалізуються на підставі норм процесуального законодавства, які містяться в спеціалізованих нормативно-правових актах: КПК України, зокрема в статті 7 «Загальні засади кримінального провадження»², КАС України – ст. 2 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства», КУпАП – розділ IV «Провадження в справах про адміністративні правопорушення» (ст.ст. 245, 248, 249, 258, 268,

---

¹ Зуєва Л. Є. Принципи господарського процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2012. С. 3.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

глави 24 і 24-1)¹, ЦПК України – ст. 2 «Завдання та основні засади цивільного судочинства»², ГПК України – ст. 2 «Завдання та основні засади господарського судочинства»³.

На підставі попереднього аналізу та виокремлення переліку принципів кримінального, адміністративного, цивільного та господарського судових проваджень, а також провадження в справах про адміністративні правопорушення пропонуємо поділити їх на дві групи. До першої групи будуть входити принципи, характерні для всіх видів судових проваджень і провадження в справах про адміністративні правопорушення: принцип рівності перед законом і судом, принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (включно з апеляційним та касаційним оскарженням судового рішення), принцип диспозитивності, принцип гласності й відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами, принцип розумності строків розгляду справи судом, принцип обов'язковості судового рішення, принцип свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості, принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів судом, принцип змагальності сторін, принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами.

Друга група об'єднуватиме засади, властиві окремим провадженням: принцип забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи, принцип таємниці спілкування, принцип невтручання у приватне життя, принцип недоторканності права власності, принцип презумпції невинуватості, принцип

---

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

³ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

забезпечення доведеності вини, принцип свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення, принцип забезпечення права на захист, принцип доступу до правосуддя, принцип публічності, принцип мови, якою здійснюється кримінальне провадження, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, принцип оперативності та принцип пропорційності. Така класифікація дасть змогу найповніше висвітлити зміст кожного з принципів, на основі яких здійснюється один із провідних напрямів адвокатської діяльності в Україні. Зважаючи на те, що зміст деяких із них було розкрито нами у попередньому підрозділі, детальніше зупинимось на інших принципах судових проваджень.

Принцип рівності перед судом має ту ж саму юридичну природу, що і загальноправовий принцип рівності кожного перед законом (ч. 1 ст. 7 КПК України¹, ч. 3 ст. 2 КАС України², ст. 248 КУпАП³, ч. 3 ст. 2 ЦПК України⁴, ч. 3 ст. 2 ГПК України⁵), і ґрунтується на положеннях ст. 24 Основного закону держави⁶, відповідно до яких усі мають рівні конституційні права та обов'язки. Саме це положення гарантує особам однакові

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

⁵ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

⁶ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

можливості захисту своїх прав, свобод та інтересів у судовому процесі шляхом установлення спеціальних процесуальних прав та обов'язків для кожного учасника судового провадження, завдяки чому втілюється та реалізується одна з основних правових цінностей – справедливість. Також треба погодитись із В. Б. Авер'яновим та О. М. Пасенюком, на думку яких «принцип рівності учасників процесу перед законом і судом визначає відсутність будь-яких обмежень та надання переваг з боку суду учасникам процесу щодо реалізації їх матеріальних та процесуальних прав, а також застосування законів щодо правовідносин, учасниками яких вони є»¹.

З іншого боку характеризує принцип рівності перед судом В. В. Городовенко, вказуючи на те, що він «є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі насамперед важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи»². Вважаємо раціональним поєднати обидва підходи. Так, учасники судового провадження, маючи однакові процесуальні права та обов'язки, мають однакові можливості доводити істину. У свою чергу, адвокат під час представництва інтересів своїх клієнтів, а також захисту їх прав і свобод повинен користуватись виключно переліком прав і свобод, наданих йому законодавцем як учаснику судового процесу, та не виходити за його межі, при цьому важливо не вчиняти будь-які діяння, що ставлять під сумнів однакове ставлення адвоката до інших учасників судового процесу, тим

---

¹ Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 81.

² Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178.

більше за ознаками раси, релігійної чи політичної приналежності, статі, кольору шкіри тощо.

Принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, в тому числі **апеляційне та касаційне оскарження судового рішення** (ч. 1 ст. 7 КПК України¹, ч. 3 ст. 2 КАС України², глави 24 і 24-1 КУпАП³, ч. 3 ст. 2 ЦПК України⁴, ч. 3 ст. 2 ГПК України⁵), повністю відповідає конституційній засаді, закріпленій у пункті 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України: «забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення»⁶. Згідно із зазначеним положенням кожному учаснику справи, а також тим особам, які безпосередньо не брали участь у розгляді справи, але винесене рішення прямо чи опосередковано зачіпає їх інтереси, можуть оскаржити його в апеляційному та касаційному порядку (ст. ст. 392, 424 КПК України, ст. ст. 13, 293, 328 КАС України, ст. 267 КУпАП, ст. ст. 17, 352, 389 ЦПК України, ст. ст. 17, 254, 287 ГПК України). Цим правом у своїй адвокатській діяльності користується адвокат, який виступає від імені та в інтересах свого клієнта, але розпочинати процедуру оскарження без бажання останнього він не може. Судове рішення оскаржується, як правило, в тих випадках, коли винесене рішення не задовольняє інтереси особи, було винесене всупереч матеріальним і процесуальним нормам чинного процесуального

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

⁵ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

⁶ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

законодавства, або ж існують сумніви щодо об'єктивності оцінювання поданих доказів. Як слушно зазначає М. Й. Штефан, «право на апеляційне оскарження розглядається як суб'єктивне право кожного учасника судового розгляду, що безпосередньо слідує із закону та надає йому можливість ініціювати процесуальну діяльність суду апеляційної інстанції, спрямовану на перевірку законності та обґрунтованості судового рішення, ухваленого судом першої інстанції»¹, те ж саме стосується і оскарження судових рішень у касаційному порядку. Не відрізняється і їх загальна структура: «1) подання до суду апеляційної скарги, доповнень і змін до неї; 2) вимоги щодо прийняття судом першої та апеляційної інстанції апеляційної скарги поданої особою, її представником; 3) розгляд апеляційної скарги в суді; 4) ухвалення судом апеляційної інстанції певного рішення з приводу поданої апеляційної скарги»². Предметом оскарження можуть бути не лише судові рішення, а й окремі ухвали, винесені судом у процесі розгляду ним тієї чи іншої справи та дій (бездіяльності) органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування (ст. 303 КПК України, ст. 287 КУпАП).

Як правило, перелік ухвал, які підлягають оскарженню, визначено відповідним процесуальним законодавством; зокрема, частиною 1 ст. 294 КАС України передбачено таке: «забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів, скасування ухвали про забезпечення доказів; забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, скасування забезпечення позову, відмови у забезпеченні позову, відмови у заміні заходу забезпечення позову або скасуванні забезпечення позову; повернення заяви позивачеві (заявникові); відмови у відкритті провадження у справі; відкриття провадження у справі з

---

¹ Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2005. С. 332.

² Теремецький В. І. Юридичний зміст і структура права апеляційного оскарження рішення. *Право і Безпека*. 2014. № 4. С. 220.

порушенням правил підсудності; передачі справи на розгляд іншого суду; відмови поновити або продовжити пропущений процесуальний строк; затвердження умов примирення сторін; призначення експертизи; визначення розміру судових витрат; зупинення провадження у справі; залишення позову (заяви) без розгляду; закриття провадження у справі»¹.

Відповідно до частини 1 ст. 353 і чч. 2, 3 ст. 389 ЦПК України в апеляційному та касаційному порядках можуть бути оскаржені ухвали щодо: «забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову; повернення заяви позивачеві (заявникові); відмови у відкритті провадження у справі; відкриття провадження у справі з порушенням правил підсудності; закриття провадження у справі; залишення позову (заяви) без розгляду; повернення заяви про перегляд заочного рішення; відмови у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами; розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця; заміни сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження; звернення стягнення на грошові кошти, що належать іншим особам, чи нерухоме майно, право власності на яке не зареєстровано в установленому законом порядку; визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами»² тощо.

Дещо відмінний перелік ухвал, які підлягають оскарженню в апеляційній і касаційній інстанціях, передбачено господарським процесуальним законодавством: «про забезпечення позову, заміну заходу забезпечення позову; про повернення заяви позивачеві (заявникові); про відмову у відкритті провадження у справі; про закриття провадження у справі; про залишення

---

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

позову (заяви) без розгляду; про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами; про розгляд скарг на рішення, дії (бездіяльність) органів Державної виконавчої служби, державного виконавця, приватного виконавця; про заміну чи відмову у заміні сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження; про звернення стягнення на грошові кошти, що належать іншим особам, чи нерухоме майно, право власності на яке не зареєстровано в установленому законом порядку; про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами»¹ (ст.ст. 255, 287 ГПК України).

Принцип диспозитивності (ч. 1 ст. 7 КПК України², ч. 3 ст. 2 КАС України³, опосередковано впливає зі змісту ст. 245 КУПАП⁴, ч. 3 ст. 2 ЦПК України¹, ч. 3 ст. 2 ГПК України¹). Його сутність зводиться до надання можливості учасникам судового провадження розпоряджатися та використовувати надані їм процесуальні права на власний розсуд: «сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав» у межах та у спосіб, який передбачено КПК України (ч. 1 ст. 26 КПК України)⁵; «кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Таким правом користуються й особи, в інтересах яких подано позовну заяву, за винятком тих,

---

¹ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

які не мають адміністративної процесуальної дієздатності»¹ (ч. 3 ст. 9 КАС України); «учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи, в інтересах яких заявлено вимоги, за винятком тих осіб, які не мають процесуальної дієздатності» (ч. 3 ст. 13 ЦПК України, ч. 2 ст. 14 ГПК України)². Зміст принципу диспозитивності як основної із засад судочинства³ розглядають вчені у різних процесуальних галузях права, насамперед ідеться про цивільне та господарське процесуальні провадження, де він реалізується більш повно порівняно з іншими видами (кримінальним, адміністративним і провадженням у справах про адміністративні правопорушення), які характеризуються імперативністю. Тому не дивно, що найдетальніше його сутність досліджено вченими-цивілістами. Зокрема, І. О. Ізарова розглядає принцип диспозитивності як «надання сторонам права розпоряджатися предметом судового розгляду, тобто своєю вимогою (матеріальна диспозитивність), і права розпоряджатися процесуальними правами (формальна диспозитивність)»⁴.

Основний зміст принципу диспозитивності А. Ф. Козлов вбачає в наділенні учасників судового провадження можливістю розпоряджатись власними процесуальними правами та передбаченими процесуальними засобами захисту та доведення істини в справі, що в результаті так чи інакше чинить

---

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

³ Маляренко В. Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення. *Право України*. 2004. № 5. С. 5.

⁴ Ізарова І. О. Принцип диспозитивності цивільного процесу: погляди Радослава Флейшара. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2 (105). С. 15.

безпосередній вплив на перебіг і розвиток судового провадження¹.

А. В. Андрушко дає авторське визначення принципу диспозитивності – «це нормативно-керівна засада цивільного процесуального права, яка закріплює вільне, на свій розсуд здійснення і розпорядження юридично зацікавленими особами матеріальними правами щодо предмета спору, процесуальними засобами захисту порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу, що спрямовані на розвиток, зміну або припинення розгляду цивільної справи в суді в межах, дозволених законом, й у встановленому процесуальному порядку»². Зауважимо, що сутнісний зміст цього принципу та правила його реалізації майже не відрізняються в інших видах судових проваджень, відмінними в цьому випадку залишаються лише права та обов'язки, які надаються його учасникам.

Реалізація цього принципу в адвокатській діяльності сприяє виконанню завдань інституту адвокатури щодо захисту та представництва прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, надаючи першим можливість у повному обсязі використовувати всі процесуальні засоби та інструменти для досягнення мети, поставленої в цій справі. Адвокат повинен пам'ятати, що він на власний розсуд обирає з переліку, закріпленого у законодавстві, в який час і яким правом йому необхідно скористатись, пам'ятаючи про обов'язковість виконання покладених на нього процесуальних обов'язків, тобто у цьому випадку поєднуються обидва види диспозитивності – матеріальної та формальної.

Принцип гласності й відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами (ч. 2 ст. 7 КПК

---

¹ Козлов А. Ф. Суд первой инстанции как субъект советского гражданского процессуального права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Свердловск, 1970. С. 28.

² Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. С. 182.

України, ч. 3 ст. 2 КАС України, ст. 249 КУПАП, ч. 3 ст. 2 ЦПК України, ч. 3 ст. 2 ГПК України). Зміст принципів гласності (частини 1, 3, 4 ст. 27 КПК України, пп. 1–12, 14–17 ст. 10 КАС України, пп. 1–13, 16–18 ч. 1 ст. 7 ЦПК України), відкритості (пп. 2–4, 7 ч. 1 ст. 27 КПК України, ст. 11 КАС України, ст. 6 ЦПК України) судового провадження та принцип його повного фіксування технічними засобами (чч. 5,6 КПК України, ч. 13 ст. 10 КАС України, пп. 14, 15 ч. 1 ст. 7 ЦПК України)¹ розкрито в окремих статтях процесуального законодавства та в низці наукових досліджень. Наприклад, О. О. Овсяннікова розкриває сутність принципу гласності через такі елементи: «1) право громадян обговорювати діяльність органів державної влади, критикувати, висловлювати зауваження і пропозиції з питань державного і суспільного життя, зокрема через засоби масової інформації, а також використовувати отриману інформацію будь-яким іншим способом, який не суперечить закону; 2) відкритість (публічність) діяльності органів державної влади, тобто режим діяльності, при якому відвідування та спостереження за ходом роботи будь-якого державного органу можливі всіма бажаючими суб'єктами; 3) інформування населення про функціонування державної влади і прийняті нею рішення, тобто діяльність органів держави щодо поширення такої інформації»². В. В. Назаров та Г. М. Омеляненко вбачають у гласності «своєрідний громадський контроль за діяльністю суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, що підвищує в них

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

² Овсяннікова О. О. Генезис принципу гласності судової влади. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право*. 2013. № 2 (8). С. 8.

почуття відповідальності за перебіг і результати процесу, позитивно впливає на етику взаємовідносин осіб, які беруть участь у справі, посередньо, але досить відкрито сприяє підвищенню професійної кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів завдяки кращому баченню в таких умовах своїх помилок і похибок, а також позитивних актів діяльності»¹.

Аналіз нормативних положень указаних статей дозволив дійти висновку, що принцип гласності передбачає проведення судового засідання у відкритій формі – це означає, що особи, які мають бажання бути присутніми під час цього засідання, можуть перебувати безпосередньо в судовому залі, в якому розглядається справа, та самостійно спостерігати весь процес її розгляду та вирішення по суті, це правило поширюється і на працівників

засобів масової інформації. Для проведення фотозйомки, відео-чи аудіозапису представникам засобів масової інформації не обов'язково отримувати дозвіл суду, останній є обов'язковим лише у випадку його трансляції.

У закритому судовому засіданні повністю чи частково, за попередньо винесеною судовою ухвалою розглядаються справи в тому випадку, коли існує загроза оприлюднення інформації з обмеженим доступом, зокрема таємної інформації чи інших відомостей, що охороняються чинним законодавством, або ж даних, що стосуються особистого чи сімейного життя учасників судового провадження. Тому інформацію особистого характеру, що міститься в листах, записах телефонних розмов або інших носіях, може бути оприлюднено лише за згодою осіб, яких вона безпосередньо стосується. Рішення про проведення судового засідання в відкритій або закритій формах вирішується на власний розсуд судді, водночас кримінальним процесуальним законодавством передбачено конкретні умови, за фактом настання яких провадиться закрите судове засідання. Це

---

¹ Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України : підручник. Київ, 2005. С. 52.

робиться у разі: «1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» (ч. 2 ст. 27 КПК України)¹.

У разі проведення судового засідання в закритій формі в ньому можуть брати участь лише учасники справи, включно із свідками, експертами, спеціалістами і перекладачами, а його трансляція чи використання систем відеоконференц-зв'язку забороняється. Незважаючи на форму проведення судового засідання (закриту чи відкриту), судові рішення, винесене судом, оголошується прилюдно у випадку відкритого судового засідання, а у випадку закритого – проголошуються лише його вступна та резолютивна частини, які висвітлюють загальні відомості

щодо учасників, які беруть участь у справі, та наслідки її розгляду. Проте у деяких випадках, коли зазначені частини містять інформацію, яка може завдати шкоду особам, які беруть участь у справі, судові рішення може бути проголошено в закритому судовому засіданні.

Власне адвокат не може приймати рішення щодо визначення форми проведення судового засідання, проте він може стати ініціатором обрання тієї чи іншої форми шляхом подання відповідного клопотання судді чи слідчому судді, у випадках якщо інформація, яка буде оприлюднена в судовому засіданні, може завдати шкоду клієнту, інтереси якого він представляє.

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

Таким чином, від дій адвоката залежить повнота реалізації принципу гласності судового провадження.

Незважаючи на те, що принципи гласності та відкритості є далеко не новими для процесуального законодавства, єдиного підходу щодо їх змістовної сутності та співвідношення в юриспруденції до сьогодні не сформовано. На це вказує в своєму дослідженні В. В. Городовенко: «нерідко засади гласності й відкритості судового процесу ототожнюються, однак у сучасному законодавстві та доктрині вони розрізняються. Гласність – це забезпечення судом особам, чийх інтересів стосується справа, права знати про дату, час і місце судового засідання у ній, права бути вислуханим у суді, а також знати про всі ухвалені рішення у справі. Відкритість судового процесу зумовлює надання особам, які не причетні до судової справи, права бути присутніми в судових засіданнях»¹. Схожу точку зору висловлює А. Г. Серветник, наголошуючи на необхідності відокремлення принципів гласності та відкритості, оскільки термін гласність означає усність судочинства. А відкритість судового розгляду має на меті зробити судочинство доступним для присутності всіх бажаючих. Усність або гласність забезпечує обізнаність усіх учасників та інших осіб, присутніх у залі, у справі, це обов'язок усного проголошення своїх вимог, надання показань, а також проголошення рішень².

Сутність принципу відкритості полягає в тому, що жодна особа не може бути позбавлена права на надання їй інформації, що стосується дати, часу та місця розгляду справи в судовому засіданні. Таку особу також не може бути обмежено в праві отримати інформацію щодо перебігу розгляду результатів справи

---

¹ Городовенко В. В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9. С. 45.

² Серветник А. Г. Співвідношення принципів відкритості, гласності та публічності цивільного судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 12 (2). С. 59.

в усній або письмовій формі. Особи, які не є учасниками справи, мають право на доступ та ознайомлення із судовими рішеннями, зокрема за допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень – «державної інформаційної системи, що входить до складу Єдиної судової інформаційної системи і забезпечує збирання, облік (реєстрацію), накопичення, зберігання, захист, пошук та перегляд інформаційних ресурсів Реєстру та їх образів. З дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи Реєстр переходить до її складу» (пп. 9 п. 1 Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя 19.04.2018 № 1200/0/15-18)¹.

Фіксування судового процесу технічними засобами здійснюється за допомогою аудіо- та відеозаписувальних технічних

засобів, при чому в цьому випадку йдеться саме про його офіційний запис, який здійснюється судом у порядку, передбаченому процесуальними законодавством. Офіційний запис судового засідання не виключає можливості фіксації його перебігу іншими присутніми особами за умов отримання дозволу суду та

винесення відповідної ухвали або ж без такої. Цей принцип сприяє реалізації адвокатом власної професійної діяльності, оскільки дає йому можливість проаналізувати перебіг судового засідання після його проведення, зіставити всі факти й обрати найраціональнішу стратегію з метою подальшої її реалізації та досягнення поставлених цілей у конкретному судовому провадженні. Слід погодитись із В. М. Кондратенко з приводу того, що принцип гласності та відкритості судового процесу в повному обсязі реалізується за наявності таких умов:

---

¹ Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : рішення Вищої ради правосуддя 19.04.2018 № 1200/0/15-18 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18> (дата звернення: 09.04.2018).

«1) відкритості діяльності адміністративних судів України при розгляді адміністративних справ; 2) усності адміністративного процесу; 3) обов'язкової технічної фіксації кожного судового засідання; 4) поінформованості населення про правозастосовну практику та прийняті судові рішення по адміністративних справах; 5) належних умов для формування громадської думки щодо кожного судового розгляду»¹.

Принцип розумності строків розгляду справи судом (ч. 1 ст. 7, ст. 28 КПК України, ч. 3 ст. 2, ст. 119 КАС України. Опосередковано вказівка на цей принцип міститься в статті 277 КУпАП, ч. 3 ст. 2, ст. 121 ЦПК України, ч. 3 ст. 2, ст. 114 ГПК України)². Цей принцип отримав своє законодавче закріплення в національному законодавстві не так давно, незважаючи на його значущість і необхідність. Справа в тому, що в світі склалась практика навмисного затягування судових процесів, здебільшого через здійснення навмисних довготривалих процесуальних дій, коли справи вирішуються по суті три, п'ять і більше років, тобто відбувається перевищення розумних строків розгляду та вирішення справи судом. Перевищення розумних строків – «це розгляд справи понад строки, достатні для встановлення юридичних та фактичних обставин справи, що мало наслідком необґрунтовано запізніле ухвалення рішення у справі, і призвело до утруднення чи неможливості його виконання, або виконання якого втратило інтерес для осіб, які звернулися до суду за

---

¹ Кондратенко В. М. Реалізація принципу гласності в адміністративному судочинстві України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3. С. 47–48.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів»¹. Така ситуація аж ніяк не сприяє утвердженню правосуддя в державі й ефективному захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, окрім того останні в зв'язку з цим зазнають

певних негативних наслідків матеріального чи морального характеру. Погоджуємось з думкою В. В. Городовенко, за якою «недотримання строків розгляду справ не лише порушує право особи на захист, а й формує в неї негативне ставлення до судової системи, неповагу до права, що стає критичним для самої країни та погіршує її міжнародний імідж»².

Унаслідок закріплення цього принципу в вітчизняному процесуальному законодавстві сформувалось правило, згідно з яким розумні строки для вчинення процесуальних дій визначаються судом, який повинен у кожному окремому випадку врахувати обставини справи. Розуміючи важливість утвердження цього принципу, Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ постановив таке: «розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, ухвалення процесуальних

рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту. З урахуванням практики Європейського суду з прав людини критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка

---

¹ Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. С. 6-7.

² Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія. Харків : Право, 2012. С. 319-320.

органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника»¹.

Окремі процесуальні нормативно-правові акти містять відмінні положення щодо розумності строків. Так, у пункті 11 ч. 1 ст. 4 КАС України закріплено таку їх дефініцію, як «найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без не виправданих зволікань)

судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах»².

Відповідно до частин 1 і 3 ст. 28 КПК України реалізація процесуальної дії чи ухвалення процесуального рішення повинні здійснюватися в строк, який є реально необхідним для вчинення таких дій чи ухвалення рішень з урахуванням таких критеріїв: «1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування, тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень»³. У частині 4 вказаної статті міститься окрема вказівка на строк розгляду справи в судовому засіданні, коли кримінальне

---

¹ Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення: 09.04.2018).

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88; Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення: 09.04.2018).

провадження відкрито щодо особливого суб'єкта – неповнолітньої особи; таким справам необхідно надавати пріоритет у контексті їх невідкладності та першочерговості. Указівка на конкретні строки розгляду проваджень справ про адміністративні правопорушення передбачається нормами статті 277 КУпАП: за загальним правилом вони розглядаються протягом п'ятнадцяти днів, а у виключних випадках – невідкладно, протягом доби, у п'ятиденний і семиденний строк.

Таким чином, принцип розумності строків розгляду справ судом насамперед стосується діяльності останнього, водночас адвокати своїми діями повинні сприяти реалізації цього принципу, вчиняючи всі необхідні процесуальні дії в строки, які є об'єктивно необхідними. Втілення цього принципу в повному обсязі сприяє не лише здійсненню правосуддя, а й ефективній професійній діяльності адвокатів, оскільки прискорює досягнення цілей адвоката та клієнта в судовому процесі.

Принцип обов'язковості судового рішення закріплено у частині 1 ст. 7 КПК України, ч. 3 ст. 2 КАС України, також він впливає зі змісту ст. 298 КУпАП, ч. 3 ст. 2 ЦПК України, ч. 3 ст. 2 ГПК України¹. Цей принцип розтлумачено у статті 21 КПК України, ст. 14 КАС України, ст. 298 КУпАП, ст. 18 ЦПК України та ст. 18 ГПК України, згідно з приписами яких будь-яке судове рішення (вирок, ухвала, постанова), що набрало законної чинності (як правило рішення набирає законної чинності з моменту його оголошення), є обов'язковим для виконання всіма без винятку органами державної влади та місцевого

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

самоврядування, їх посадовими та службовими особами, а також фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями державної і недержавної форми власності на всій території держави, а в окремих випадках, за наявності відповідних міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, також і за її межами. У разі порушення цього правила та невиконання судового рішення чи його ігнорування особа притягається до юридичної відповідальності згідно з нормами чинного законодавства. Адвокати не є винятком із переліку суб'єктів, для яких виконання судового рішення є обов'язковим, проте це не означає, що вони не мають права оскаржити його в апеляційному та касаційному порядках.

Принцип свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості як основоположна засада є характерним лише для кримінального (п. 15 ч. 1 ст. 7 і ст. 22 КПК України)¹ та адміністративного проваджень (ч. 1 ст. 9 КАС України)¹, в інших судових провадженнях він опосередковано впливає із змісту окремих положень, які ми розглянемо нижче. Усі судові провадження переважно здійснюються на основі змагальності – саме на основі цієї засади сторони

обстоюють власну позицію та обґрунтовують заявлені вимоги перед судом, який виступає у ролі арбітра. Цей принцип передбачає, що кожна сторона на власний розсуд розпоряджається наявними в неї доказами та не може бути примушена направляти їх до суду. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства обов'язок доказування покладається на слідчого та прокурора, виняток становлять належність і допустимість доказів, відомості щодо обвинуваченого, а також щодо розміру витрат, пов'язаних із цим кримінальним процесом, що є обов'язком сторони, яка їх подає. До обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному процесі, належать такі: «1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші

обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» (ч. 1 ст. 91 КПК України)¹.

У цивільному та господарському процесах обов'язок доказування розподіляється між сторонами рівномірно, тобто кожна із сторін судового процесу повинна надати суду ті докази, якими вона підтверджує обставини справи. Разом із тим частиною

4 ст. 81 ЦПК України і ч. 2 ст. 74 ГПК України передбачено, що «у разі посилення учасника справи на невчинення іншим

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

учасником справи певних дій або відсутність певної події суд може зобов'язати такого іншого учасника справи надати відповідні докази вчинення цих дій або наявності певної події»¹.

У кримінальному, цивільному та господарському судочинстві суд не може з власної ініціативи збирати будь-які докази, що стосуються обставин справи. В адміністративному процесі суд має право вжити заходів, необхідних «для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» (ч. 4 ст. 9 КАС України).

Обов'язок доказування обставин справи, як правило, покладається на сторони справи, а в «справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача» (ч. 2 ст. 77 КАС України).

Водночас

деякі з обставин за правилами адміністративного судочинства не підлягають доказуванню, зокрема це обставини, які визнаються учасниками справи як факти, що існували; загальновідома інформація; відомості встановлені в інших судових процесах і викладені в рішеннях, які набрали законної чинності (ч. ч. 1, 3–5 ст. 78 КАС України)². У своїй професійній діяльності адвокат повинен керуватись цими положеннями, виконувати їх, тим самим реалізуючи цей принцип, до того ж свобода в поданні суду сторонами, однією з яких фактично є адвокат і його клієнт, наявних у них доказів здійснюється на розсуд адвоката та його клієнта, що дозволяє останнім будувати співрозмірну та ґрунтовну стратегію захисту прав, свобод та інтересів.

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів судом передбачено у такому вигляді частиною 1 ст. 7 і ч. 1 ст. 23 КПК України, де вказано, що «суд досліджує докази безпосередньо». Етимологічно слово «безпосередній» означає «який не має проміжних ланок, здійснюється без посередництва кого-, чого-небудь; зовсім близький; найближчий; який прямо впливає з чого-небудь або зумовлює щось; який, не задумуючись, іде за своїм внутрішнім потягом, нахилом; простий, щирий; який прямо впливає з внутрішнього потягу, нахилу»¹. Екстраполюючи вказане на цей принцип, доходимо висновку, що, по-перше, він реалізується виключно судом, а по-друге, його реалізація передбачає здійснення оцінювання доказів на підставі внутрішнього переконання судді, який розглядає справу. На це вказується і в інших процесуальних нормах (ст. 90 КАС України, ст. 252 КУпАП, ст. 89 ЦПК України, ст. 86 ГПК України)², проте вони не мають форми принципів, окрім того, такі докази повинні оцінюватись судом у сукупності, неупереджено, а також вони мають бути належними, допустимими та достовірними, інакше в протилежному випадку такі відомості не можуть бути прийняті судом як докази.

Принцип змагальності сторін (ч. 1 ст. 7, ст. 22 КПК України, ч. 3 ст. 2, ст. 9 КАС України, ч. 3 ст. 2, ст. 12 ЦПК України,

---

¹ Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 1 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970. С. 245.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

ч. 3 ст. 2, ст. 13 ГПК України)¹. У загальному розумінні змагальність – це «метод пошуку істини, який полягає в змагальності сторін, здійснюваній і контрольованій за активної участі суду у розгляді справи»². С. В. Лунін зазначає, що «змагальність сторін – це встановлена законом можливість реалізації та практична реалізація наданих їм процесуальних прав при безумовному виконанні покладених на них процесуальних обов'язків на всіх стадіях судового процесу за участю компетентного суду»³.

Визначаючи цю засаду як принцип судочинства, Ф. І. Сербан зауважує, що його реалізація передбачає розгляд справи «у формі суперечки сторін в судовому засіданні. Причому всі учасники процесу наділені рівними процесуальними правами, а суд зобов'язаний узяти всі передбачені законом міри для всебічного, повного і об'єктивного розгляду справи з метою винесення законного і обґрунтованого рішення»⁴.

Таким чином, цей принцип, властивий усім видам судових проваджень, і є однією з його визначальних засад, на якій будується весь судовий процес. Незважаючи на це, в різних процесуальних нормативно-правових актах він тлумачиться дещо

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

² Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса / под ред. Д. С. Карев. М. : Изд-во МГУ, 1956. С. 100.

³ Лунін С. В. Поняття принципу змагальності у судовому процесі. *Право України*. 2010. № 3. С. 131.

⁴ Сербан Ф. І. Кореляція принципу офіційності і принципів змагальності та диспозитивності в адміністративному судочинстві. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 79.

по-різному. Так, згідно з нормами статті 22 КПК України «кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом»¹ (ч. 1, 2). В адміністративному процесі цей принцип реалізується шляхом надання особі-позивачу можливості розпоряджатися наданими їй процесуальними правами на власний розсуд, по суті таке право передбачено і для протилежної сторони – відповідача. Таке ж саме правило діє в цивільному та господарському судових провадженнях – сторони судового провадження наділені абсолютно рівним обсягом процесуальних прав, що надає можливість їм самостійно та рівною мірою доводити свою правоту перед судом і водночас бути відповідальними за настання фактів унаслідок вчинення чи не вчинення окремих процесуальних дій. Необхідно погодитись із точкою зору А. Ф. Воронова, який вважає, що розвиток принципу змагальності обумовлюють два взаємопов'язані положення: «1) про надання можливості кожній стороні переконати суд у своїй правоті (тобто в законності та обґрунтованості своїх вимог і заперечень) за допомогою реалізації прав, передбачених процесуальним законодавством; 2) про обов'язок сторони, що бажає виграти справу, взяти участь у змаганні, правила якого встановлено процесуальним законодавством, з іншою стороною, переконати у своїй правоті суд, який сприяє сторонам у

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

реалізації прав, що їм належать, але зберігає об'єктивність і безсторонність»¹.

Реалізуючи цей принцип, адвокат, представляючи інтереси однієї із сторін судового процесу або захищаючи її права та обов'язки, повинен використовувати ті процесуальні права, які надано йому законодавцем. При цьому слід урахувувати, що принцип змагальності визначає подальший перебіг судового процесу,

а отже, кожна заява протилежної сторони та зазначений нею факт у судовому засіданні повинні бути поставлені адвокатом у залі судового засідання під сумнів. За таких умов адвокат має достатньо великі шанси «перемогти» – виграти судовий процес.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами передбачається ч. 3 ст. 2, ст. 45 КАС України, ч. 3 ст. 2, ст. 44 ЦПК України, ч. 3 ст. 2, ст. 43 ГПК України² та опосередковано впливає з низки положень кримінального процесуального законодавства. Він є тісно пов'язаним із принципом додержання розумних строків, оскільки полягає у добросовісному

використанні учасниками справи наданих їм процесуальних прав. Недобросовісне використання процесуальних прав призводить до спотворення мети судового процесу, адже в результаті відбувається не справедливе здійснення правосуддя, а фактично «гра» за умовами, які диктує одна із сторін. Небезпечність порушення цього принципу полягає в тому, що саме зловживання спочатку майже ніколи неможливо виявити – для цього потрібен достатньо тривалий період часу для того, щоб зрозуміти, що особа навмисно

---

¹ Воронов А. Ф. Эволюция функциональных принципов гражданского процесса : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15. М., 2009. С. 9.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

здійснює ті чи інші дії не для того, щоб довести чи спростувати обставини справи, а для того, щоб затягти розгляд судової справи.

О. В. Капліна, досліджуючи цей принцип у кримінальному процесі, зазначає, що буквально поняття «зловживання правом» – це «використання права “на зло” в тих випадках, коли уповноважений суб’єкт володіє суб’єктивним правом, діє в його межах, але завдає шкоди правам інших осіб або суспільству в цілому»¹, а під зловживанням правом пропонує розуміти «використання наданого суб’єктові права її тлумачення уроріз зі змістом, який дійсно вклав у цю норму законодавець; при нібито відповідності букві закону мають місце зневага його духом, невідповідність призначенню норми, спотворення справжнього її смислу, тлумачення на протигагу нормам моралі. Інакше кажучи, зловживання правом – це порушення суб’єктивного права, міри можливої поведінки, межі, встановленої цією мірою»². Більш лаконічно термін «зловживання процесуальними правами» визначає Є. В. Васьковський: «недопустиме здійснення права, спрямоване проти правильного, своєчасного розгляду і вирішення справи або яке призводить до вкрай несправедливих результатів для протилежної сторони»³.

Адміністративним процесуальним, цивільним процесуальним і господарським процесуальним законодавством передбачено конкретні дії, які можуть бути визнані зловживанням процесуальними правами: «1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо

---

¹ Капліна О. В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 288.

² Капліна О. В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 290.

³ Васьковський Е. В. Курс гражданского процесса. М. : Башмаковы, 1915. С. 669.

безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення; 2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; 3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; 4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; 5) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі» (ч. 2 ст. 45 КАС України, ч. 2 ст. 44 ЦПК України, ч. 2 ст. 43 ГПК України)¹.

У теорії юриспруденції виділяють і інші способи зловживання процесуальними правами, наприклад: «недобросовісне неодноразове подання клопотань, скарг та заяв (про відвід судді, слідчого, інших учасників процесу, про відкладення розгляду справи, щодо витребування документів, інших доказів, про забезпечення доказів, про виклик і допит свідків, залучення інших учасників процесу, проведення експертизи); оскарження неоскаржуваних судових актів (зокрема, ухвал про відмову у забезпеченні позову); неодноразове безпідставне оскарження дій державного

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII.

Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

виконавця; неподання або несвоєчасне подання доказів чи інших матеріалів на законну вимогу уповноважених суб'єктів; неодноразове нез'явлення до суду з різних “поважних” причин; затягування з ознайомленням із матеріалами справи; повідомлення

суду неправди у поясненнях сторін (не прямий виклад неправдивих фактів, а заперечення певних обставин, скеровування спору в іншу площину, висвітлення факту в іншому ракурсі); безпідставне звинувачення про фальшування доказів; подання доказів – з якими не ознайомлена друга сторона – наприкінці судового розгляду (у випадку, якщо такі докази були отримані першою стороною значно раніше); умисна доказова пасивність сторін»¹ тощо.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами в адвокатській діяльності підлягає безумовному додержанню шляхом невчинення будь-яких необґрунтованих і нецільових процесуальних дій. Справа в тому, що у порушенні цього принципу деякі фахівці помилково вбачають один із засобів захисту своїх клієнтів, забуваючи, що такі дії порушують інші засади адвокатської діяльності, зокрема організаційно-функціональні, а також морально-етичні правила поведінки адвокатів.

Принцип забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ч. 1 ст. 7 КПК України²) є кримінальним процесуальним принципом, зміст якого розкривається в статті 12 КПК України та стосується заборони обмежувати вільне пересування особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, виняток становлять легалізовані підстави такого обмеження.

---

¹ Павленко Д. Г. Добросовісність сторін як принцип господарського процесуального права. *Юридичний журнал*. 2005. № 5 (35). С. 118–124; Яценко Т. С. Категорія шикани в гражданском праве: история и современность. М. : Статут, 2003. С. 63-66; Аболонин В. О. Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии : монография. М. : Волтерс Клувер, 2009. С. 76.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

Особа, право на вільне пересування якої обмежено внаслідок її затримання, повинна бути звільнена протягом сімдесяти двох годин, якщо щодо неї не буде винесено судове рішення про тримання її під вартою, а про її місце перебування повинні бути повідомлені члени сім'ї чи інші близькі родичі. У цьому випадку завданням адвоката є уважне ставлення до процедури обмеження права на свободу та особисту недоторканість свого клієнта правоохоронними органами, зокрема додержання останніми всіх вимог процесуального законодавства, та терміново реагувати у разі порушення такого принципу, беручи до уваги те, що право на свободу в цьому випадку отримало більшу реалізацію, ніж право особи на особисту недоторканість. У першу чергу, йдеться про фізичну недоторканість особи, тобто недопущення вчинення стосовно неї різних форм тортур, проявів нелюдського поводження, вчинення будь-яких діянь, які принижують честь і гідність особи, а також будь-яких проявів дискримінації. Але фізична недоторканість особи є не єдиною складовою принципу недоторканості особи, остання також охоплює моральну, психологічну та індивідуальну недоторканість. Так, установлення принципу особистої недоторканості передбачає заборону вчинювати дії чи бездіяльність, спрямовані на порушення: «1) фізичної недоторканості особистості (охорона життя, здоров'я, тілесна недоторканість, статевая свобода); 2) моральну недоторканість (захист честі, гідності); 3) психологічну недоторканість (заборона телевізійних сеансів зцілення із застосуванням гіпнозу, застосування методів лікування, які викликають незворотні наслідки для психіки душевнохворих, застосування заборонених методів впливу на психіку під час проведення допитів); 4) індивідуальну свободу та особисту безпеку, зокрема в разі затримань та арештів»¹.

---

¹ Гольмен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. М., 1998. С. 197.

Принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 7, ст. 13 КПК України¹) фактично забороняє проникати до будь-якого приватного володіння особи, проводити на їх території такі процесуальні дії, як огляд або обшук, для вчинення яких потрібне мотивоване рішення суду, що, по суті, є своєрідним дозволом. Виняток становлять невідкладні випадки, коли таке проникнення до приватної власності обумовлено необхідністю врятування життя людей або майна чи переслідуванням підозрюваних осіб (ч. 3 ст. 233 КПК України). Під недоторканістю житла в кримінальному процесі розуміють «негативний обов'язок держави утриматися від здійснення дій з боку її органів і посадових осіб, пов'язаних із таємним або відкритим вторгненням у будь-якій формі в житло, як з подоланням перешкод або опору людей, так і безперешкодно, а також за допомогою різних способів, які дозволяють чинити будь-які дії в житлі без входу в нього»². Як і в попередньому випадку, адвокат особисто не реалізує цей принцип, а лише стежить за його додержанням.

Принцип таємниці спілкування (ч. 1 ст. 7, ст. 14 КПК України¹) гарантує кожному конфіденційність передання інформації між особами за допомогою різних видів кореспонденції та інших засобів зв'язку в усіх можливих формах. Існує велика різноманітність форм спілкування, наприклад, до останніх у контексті ділового спілкування належать такі: «ділова бесіда; зустрічі; переговори; дискусії; ділові переговори; ділові наради; ділові збори; ділові сніданки, обіди, вечері»³. Поняття приватного спілкування зазначається в частині 3 ст. 258 КПК України: «спілкування є приватним, якщо

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Алєніна. Харків : Одиссей, 2009.

³ Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2011. С. 68.

інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб»¹. За загальним правилом жодна з осіб не може втручатись у приватне спілкування особи, виняток становлять випадки, коли такі дії здійснюються на підставі рішення суду у випадках, коли є необхідність виявити чи запобігти вчиненню тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, якщо інакше мети кримінального провадження досягти неможливо. Прикладами втручання в приватне спілкування можуть бути такі: «1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем»². Тому адвокат у процесі адвокатської діяльності не може в жодний спосіб втручатися у приватне спілкування між особами, навіть якщо це необхідно для досягнення мети клієнта в конкретній справі.

Принцип невтручання у приватне життя (ч. 1 ст. 7, ст. 14 КПК України³) гарантує кожній особі невтручання інших осіб, насамперед правоохоронних органів, у сімейне та особисте життя. Це правило є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами кримінального провадження, зокрема адвокатами, тобто, з одного боку, адвокат не може втручатись у приватне життя осіб з мотивів досягнення мети в справі, а з іншого – ніхто не може втручатись в особисте та сімейне життя його клієнтів.

Принцип недоторканності права власності (ч. 1 ст. 7, ст. 14 КПК України). Право приватної власності є одним із прав, гарантованих конституцією, а тому позбавлення чи обмеження

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.; Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. Д.Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. Київ : Скіф, 2013. С. 39.

³ Там само.

цього права є недопустимим і може бути здійснене або на підставі ухвали слідчого судді, або у конкретних випадках: «1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні» (ч. 2 ст. 207 КПК України)¹.

Принцип забезпечення доведеності вини закріплено у частині 1 ст. 7 і розтлумачено у пп. 2–5 ст. 17 КПК України. Цей принцип є характерним для кримінального процесуального провадження, яке відрізняється від усіх інших видів судових проваджень тим, що обов'язок доведення вини особи покладається на особу, яка представляє державне обвинувачення, – на прокурора. Тобто, в цьому випадку яскраво не виражено таку характерну рису судового процесу, як змагальність сторін, у зв'язку з цим «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом»². Відповідно цього принципу, ані підозра, ані обвинувачення не можуть бути побудовані на основі неналежних і недопустимих доказів. Адвокату під час захисту прав і свобод своїх клієнтів у судовому засіданні під час розгляду кримінальної справи необхідно враховувати, що будь-які недоведені сумніви, припущення та інші факти повинні тлумачитись на користь його клієнта, а ставлення до останніх до винесення судового рішення, яким особу було визнано винуватою у вчиненні злочину та яке набрало законної чинності, повинно бути таким ж само, як і ставлення до особи, яка априорі невинувата у вчиненні кримінального правопорушення.

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Там само.

Принцип свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї (ч. 1 ст. 7, ст. 18 КПК України, ст. 67 КАС України, ст. 71 ЦПК України, ст. 68 ГПК України). Для цього принципу є характерним різний обсяг його реалізації, найповніше він реалізується у кримінальному процесі: «жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 18 КПК України)¹. У цьому випадку не важливо, яким чином здійснюватиметься такий примус, а також якими будуть засоби і способи, що використовуються під час його застосування, важливим є сам факт вчинення такого примусу. Адвокат повинен чітко та зрозуміло роз'яснити клієнту, що під час кримінального провадження він може не повідомляти жодних відомостей, якщо вони стосуються підозри щодо нього чи обвинувачення у вчиненні злочину, а також пояснювати обставини та факти, які прямо чи опосередковано можуть призвести до підозри чи обвинувачення членів його сім'ї та інших близьких родичів у вчиненні кримінального правопорушення, а також давати відповіді на будь-які інші запитання.

В інших судових провадженнях (адміністративному, цивільному, господарському) це правило поширюється лише на осіб, які мають статус свідків у судовому засіданні, тобто це особи, викликані в судове засідання з метою отримання в них пояснень про обставини чи факти справи, яка розглядається судом. Статтями 67 КАС України, 71 ЦПК України та 68 ГПК

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

України

закріплено правило, згідно з яким свідок може відмовитись від надання свідчень і показань, які стосуються «членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або його членів сім'ї чи близьких родичів»¹.

Принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення (ч. 1 ст. 7, ст. 19 КПК України²) передбачає, що особа не може бути повторно притягнута до відповідальності за вчинення того ж самого

злочину, якщо до цього моменту щодо нього вже було винесено обвинувальне чи виправдувальне рішення суду, яке набрало законної чинності. У своїй діяльності адвокат повинен уважно ставитись до додержання цього правила правоохоронними органами щодо особи, права та свободи якої він захищає.

Принцип забезпечення права на захист (ч. 1 ст. 7, ст. 20 КПК України³) надає особі, яка має процесуальний статус підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні злочину або ж виправданого, змогу використовувати різні засоби захисту, зокрема давати пояснення в усній або письмовій формі щодо обставин вчинення злочину, в якому вона підозрюється чи

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

² Там само.

³ Там само.

обвинувачується, збирати та представляти суду докази, що свідчать про її невинуватість, використовувати правову допомогу та користуватись іншими процесуальними правами, передбаченими чинним законодавством. З метою виконання цього принципу такою особою за її бажанням обирається чи призначається захисник, який буде представляти її інтереси, ним є адвокат. При цьому така допомога може бути надана особам безоплатно (за державний рахунок); перелік осіб, що можуть її отримати, є вельми широким і закріплюється в статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»: «особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту; внутрішньо переміщені особи; особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або здійснення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі; ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, особи, які

мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань»¹, а також інші особи. Додержання цього принципу всіма учасниками кримінального процесу є вкрай важливим для адвоката та для здійснення ним своєї професійної діяльності, оскільки фактично цей принцип не лише сприяє реалізації останньої, а є і однією з підстав її здійснення.

Принцип доступу до правосуддя (ч. 1 ст. 7, частини 1,2 і 4 ст. 21 КПК України, ч. 1 ст. 5 КАС України, ч. 1 ст. 14 ЦПК України, ч. 1 ст. 14 ГПК України²) гарантує кожній особі право на безпосереднє звернення до суду у випадку порушення її прав, свобод та інтересів, справедливий судовий розгляд справи та участь у розгляді справи особі, якщо вона стосується його прав або обов'язків, при чому звернення особи до суду не перешкоджає використанню нею інших засобів захисту власних прав, свобод та інтересів. О. М. Овчаренко характеризує юридичну категорію доступності до правосуддя в тісному взаємозв'язку з іншою категорією – справедливістю: «доступність і справедливість –

це стандарти, що втілюють напрацьований людством ідеальний образ судової влади. Прагнення до цього ідеалу має стати концептуальною основою організації та діяльності, а також подальшого реформування судової влади. Доступність правосуддя необхідно віднести до інституційних принципів, які стосуються організації та діяльності судової влади в цілому. Вони відіграють роль системоутворюючих чинників, що

---

¹ Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

виражають сутність і призначення останньої, служать фундаментом, на якому ґрунтується устрій судової системи і процес вирішення юридично значущих справ, що належать до юрисдикції суду»¹.

Дотримання та всебічна реалізація цього принципу забезпечуються його визнанням як на національному, так і на міжнародному рівнях, він містить загальновизнані положення, що стосуються здійснення правосуддя та справедливого, неупередженого розгляду судових справ та спорів і як наслідок призводить до поновлення прав особи, що були порушені внаслідок виникнення конфлікту, що призвів до виникнення судового спору.

Слід погодитись з М. Сегал, який зазначає, що «доступ до правосуддя у кримінальних справах, великою мірою залежить від гарантії права на ефективний захист та наявності законодавчих норм, які дозволяють захисникам належно виконувати свої обов'язки та захищати законні інтереси своїх підзахисних. Іншими словами, право на ефективний захист за участю захисника, який виконує свої обов'язки у системі кримінального судочинства, є фундаментним елементом для врахування та захисту всіх прав людини, які, в свою чергу, слугують гарантією справедливого судового розгляду»². Забезпечення доступу до правосуддя є обов'язком і завданням держави та її органів, що безпосередньо сприяє здійсненню адвокатської діяльності в тому обсязі, який потрібен для захисту прав, свобод і представництва інтересів їх клієнтів у судах.

Принцип публічності знаходить своє відображення в частині 1 ст. 7 і ст. 25 КПК України, він закріплює обов'язок прокурора та слідчого «в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком

---

¹ Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків : Право, 2008. С. 33.

² Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». 2014. С. 2.

випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила»¹. Таким чином, він реалізується чітко визначеним колом осіб, які провадять досудове розслідування, та не впливає на

адвокатської діяльності, натомість адвокат може стежити за виконанням цього принципу та реагувати в порядку, передбаченому чинним законодавством, у разі його порушення слідчим або прокурором.

Принцип мови, якою здійснюється кримінальне провадження, закріплено у частині 1 ст. 7, ст. 29 КПК України². Відповідно до цього принципу кримінальне провадження та його документальне супроводження здійснюються державною мовою, тобто українською. Це правило не поширюється на повідомлення особі про її підозру у вчиненні злочину, яке може бути здійснено як державною, так і іншою мовою, яку особа розуміє. Якщо особа не володіє чи недостатньо володіє державною мовою, під час судового провадження вона може користуватись послугами перекладача чи виступати в суді рідною мовою. Окремі процесуальні документи можуть бути перекладені тією мовою, якою

володіє учасник судового провадження, за наявності його письмової заяви; переклад здійснюється кваліфікованим перекладачем і засвідчується його підписом.

Не дивлячись на те, що така засада не знайшла свого відображення в процесуальному законодавстві, яке регулює здійснення інших видів судових проваджень, опосередковано на

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Там само.

цей принцип укавано в статті 15 КАС України, ст. 9 ЦПК України та ст. 10 ГПК України¹, які мають ідентичний зміст, що стосується вимог до здійснення судочинства та діловодства державною

мовою; водночас учасникам судових процесів надається право користуватись під час останніх рідною мовою чи мовою, якою вони володіють, або користуватись послугами перекладача. Реалізація цього принципу в адвокатській діяльності полягає у неухильному додержанні адвокатами цих правил і їх обов'язку сприяти у забезпеченні своїм клієнтам права на користування послугами перекладача у разі необхідності, зокрема шляхом подання до суду відповідних клопотань.

Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі є принципом адміністративного судочинства (п. 4 ч. 3 ст. 2 і ст. 9 КАС України²) та безпосередньо пов'язується із визначенням активної ролі суду в судовому процесі не лише як стороннього арбітра, а також як в інших видах судових проваджень, зокрема «при розгляді справи адміністративної юрисдикції на суд через принцип офіційності покладається обов'язок вжити всіх передбачених законом заходів, необхідних для з'ясування обставин у справі»³. Установлення цього принципу можна пояснити особливостями публічно-правових відносин, спори з приводу яких вирішуються адміністративним судом, наслідком чого є первісна нерівність учасників судового процесу, тому суд у цьому випадку не може залишатись осторонь змагального процесу, а повинен узяти участь у ньому для того, щоб

---

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

³ Писаренко Н. Б., Сьоміна В. А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення) : монографія. Харків : Право, 2012. С. 74.

урівноважити становище обох сторін судового процесу. Для цього «адміністративний суд вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування усіх обставин справи, у тому числі стосовно виявлення та дослідження доказів з власної ініціативи»¹. Як слушно наголошують А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко та Р. С. Мельник, «значення принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи виявляється у тому, що він: по-перше, забезпечує дотримання законності під час розгляду та вирішення публічно-правового спору по суті, надає однакові правові можливості і позивачеві, і відповідачеві відстояти свої законні права, свободи та інтереси; по-друге, цей принцип “урівнює” правові можливості в адміністративному процесі позивача, який намагається захистити свої порушені чи невизнані права, свободи, інтереси, із правовими можливостями відповідача, котрий первісно наділений значним потенціалом (фінанси, корпус юристів, час, доступ до законодавства), аби довести свою правоту чи відстояти свої інтереси в адміністративному суді»².

Принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення (ч. 3 ст. 2 КАС України, ч. 3 ст. 2 ЦПК України, ч. 3 ст. 2 ГПК України³), спрямовано на поновлення прав та інтересів особи, які були порушені внаслідок вчинення правопорушення чи протиправного посягання. Справа в тому, що за загальним правилом сплата судового збору є необхідною умовою подання

---

¹ Ківалов С. В. Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної юстиції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 12.

² Адміністративний процес України : навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. Київ : Прецедент, 2007. С. 101.

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

позову до суду, а з огляду на те, що позов подає особа, яка вважає, що її права були порушені, вона і несе витрати, пов'язані зі сплатою судового збору. У випадку, якщо особа в судовому засіданні доведе факт порушення своїх прав, вони мають бути поновлені. Зазвичай це здійснюється автоматично разом з ухваленням судом рішення у цій справі, в такому контексті розмір грошової суми, яку особа сплатила як судовий збір, тобто понесення матеріальних витрат внаслідок ситуації, в якій особа фактично не винувата, теж повинне бути компенсовано. Компенсація як раз і забезпечується за допомогою відшкодування судових витрат особам, на користь яких ухвалено відповідне судове рішення. Зважаючи на «автоматичний механізм» реалізації цього принципу, він не відбивається в процесі здійснення адвокатської діяльності.

Принцип оперативності є відмінною ознакою провадження в справах про адміністративне правопорушення та на сьогодні не знайшов свого безпосереднього закріплення в КУпАП. Указівки на існування цього принципу містяться в різних нормах згаданого нормативно-правового акту, наприклад про це свідчить стаття 277, яка передбачає порівняно стислі строки для розгляду та вирішення такої категорії справ. На цьому наголошує і С. А. Дуженко, досліджуючи реалізацію принципів провадження у справах про порушення митних правил¹. В. К. Колпаков і В. В. Гордєєв указують, що «принцип оперативності та економічності адміністративно-деліктного процесу забезпечується: а) встановленням строків вирішення справ з урахуванням складнощів конкретних проваджень; б) введенням спрощених проваджень (накладення стягнення на місці вчинення проступку без скла-

---

¹ Дуженко С. А. Принципи провадження у справах про порушення митних правил крізь призму їх реалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. С. 8.

дання протоколу), що забезпечує економію коштів і часу»¹. Реалізуючи принцип оперативності в межах провадження справ про адміністративні правопорушення, адвокати повинні додержуватись усіх установлених процесуальних строків під час здійснення різних процесуальних дій, тим самим не порушуючи визначені часові межі.

Принцип пропорційності (ч. 3 ст. 2, ст. 11 ЦПК України, ч. 3 ст. 2, ст. 15 ГПК України²) забезпечує розумний баланс між сторонами спору, надає їм можливість визначати перебіг процесу судочинства відповідно до здійснення тих чи інших процесуальних дій. На думку І. О. Ізарової, «принцип пропорційності цивільного судочинства можна визначити як загальну вимогу, що забезпечує право сторін процесу визначити порядок розгляду справи відповідно та співрозмірно розміру позовних вимог судовим витратам, що вони очікують понести, та можливого строку розгляду справи судом. Зміст цього принципу повинен реалізовуватися під час обрання заявником і відповідачем (боржником) процедури розгляду справи, а також під час розподілу судом судових витрат, понесених сторонами, виходячи з їх співрозмірності та відповідності обставинам справи»³.

---

¹ Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Адміністративно-деліктний процес : навч. посіб. Харків : Харків юридичний, 2012. С. 22.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII.

Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

³ Ізарова І. О. Принцип пропорційності у цивільному процесі ЄС та перспективи його запровадження в цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 129.

У загальному розумінні принцип пропорційності забезпечує баланс між сторонами, які мають протилежні інтереси¹. С. П. Погребняк зауважує, що цей принцип у перспективі можна визначити як загальноправовий, «спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежуються»². Досить вдало, на нашу думку, втілення принципу пропорційності в контексті цивільного та господарського судочинства описує О. Ф. Свірін: «сторони процесу мають право визначити порядок розгляду справи з огляду на співрозмірність розміру позовних вимог судовим витратам, що вони очікують понести, та можливий строк розгляду справи судом. Зміст цього принципу повинен реалізовуватися під час обрання заявником і відповідачем (боржником) процедури розгляду справи, а також під час розподілу судом судових витрат, понесених сторонами, зважаючи на їх співрозмірність та відповідність обставинам справи»³. У процесі адвокатської діяльності, представляючи інтереси свого клієнта, який є однією із сторін процесу, адвокат повинен обґрунтовано, грамотно та раціонально будувати стратегію захисту, зважаючи на співвідношення мети, поставленої ним у цій судовій справі, та процесуальних засобів, які він буде використовувати.

Отже, міжгалузеві принципи адвокатської діяльності визначають основні напрями та правила реалізації одного з найважливіших видів цього виду діяльності, вони створюють правове

---

¹ Майданик Р. А. Пропорційність (співрозмірність) і право власності: доктрина і судова практика. *Право України*. 2016. № 1. С. 41.

² Погребняк С. П. Основоволожні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. С. 333.

³ Свірін О. Ф. Перспективи запровадження принципу пропорційності у господарському та цивільному процесі України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 134–135.

підґрунтя для належного й ефективного захисту та представництва адвокатом прав, свобод та інтересів своїх клієнтів. Серед сукупності цих принципів є ті, які відіграють визначальну роль у здійсненні захисту адвокатом прав і свобод клієнтів, а також представництва їх інтересів, а є другорядні принципи. Реалізація останніх не залежить від дій адвоката, але впливає на його діяльність та інтереси клієнта, а тому в цьому випадку завданням адвоката є спостереження за додержанням і втіленням цього принципу іншими особами та попередження чи припинення порушення цих принципів. Проте такі принципи стосуються лише одного з аспектів адвокатської діяльності, а тому становлять лише частину засад її здійснення. Загальні, міжгалузеві й організаційно-функціональні принципи в сукупності відбивають майже повний перелік засад реалізації адвокатами своєї професійної діяльності, а оскільки загальні та міжгалузеві принципи нами було досліджено у двох попередніх підрозділах роботи, далі ми розглядатимемо організаційно-функціональні принципи.

2.3. Організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності в Україні

Під час дослідження принципів адвокатської діяльності в Україні ми встановили їх систему, в якій як одні з основних елементів було визначено організаційно-функціональні принципи як засади внутрішнього та зовнішнього аспектів здійснення адвокатами захисту прав, свобод та інтересів осіб і їх представництва, а також надання іншої правової допомоги, а також морально-етичної поведінки адвокатів. Нагадаємо, що також ми їх виокремлювали в межах здійснення класифікації за сферою поширення, при чому як принципи адвокатської діяльності їх було виокремлено в межах

галузевих принципів, тобто таких, які властиві кожній окремій галузі права чи інституту, в цьому випадку – інституту адвокатури.

Організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності в Україні визначають основні засади, реалізація яких у

повному обсязі може забезпечити належне, якісне та ефективне здійснення адвокатом власної професійної діяльності. Тому вони стосуються не лише юридичних послуг, що надаються адвокатом, а також його моральних та етичних засад. В останньому випадку такі керівні положення визначають, якими повинні бути внутрішні переконання адвоката та якими саме моральними та особистісними якостями він повинен володіти, а також стосуються його взаємовідносин із третіми особами в межах здійснення професійної діяльності, зокрема з його помічником, стажистом і партнерами.

На підставі попередньо здійснених узагальнень, систематизації і класифікації до організаційно-функціональних принципів адвокатської діяльності в Україні необхідно віднести такі: принцип верховенства права, принцип законності, принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального

обвинувачення, принцип незалежності адвокатської діяльності, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту інтересів, принцип територіальності, принцип домінантності інтересів клієнта, принципи компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків, принцип свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, принцип поваги до адвокатської професії, а також вимоги до рекламування адвокатської діяльності. З огляду на те, що зміст принципів верховенства права та законності вже розглянуто нами раніше, вважаємо необхідним детально зупинитись на тих принципах, що до цього моменту залишались поза нашою увагою.

Принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення отримав своє безпосереднє відображення в нормах частини 3 ст. 131-2 Основного закону держави¹. Особливого значення адвокати як суб'єкти захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб і їх професійна діяльність набули з утворенням так званої «адвокатської монополії» внаслідок здійснення реформи інституту адвокатури, результатом якої стало доповнення в 2016 р. Основного закону держави стратегічно важливою нормою – статтею 131-2, відповідно до якої адвокату було надано низку унікальних прав: представляти інтереси особи в суді та захищати її від обвинувачення в кримінальному провадженні. Нагадаємо, що раніше преференцією адвокатури був лише кримінальний процес,

а представляти інтереси в адміністративному, цивільному та господарському судових процесах могли і інші особи. Але хоча такі законодавчі зміни і справляли загальне позитивне враження, вони були піддані критиці, яку, зокрема, виклав у своєму дослідженні В. М. Сталовсеров: «однією із головних проблем реформування адвокатури в Україні стало ведення адвокатської монополії. Запровадження сьогодні виключної адвокатської монополії в Україні є питанням дискусійним. Експерти вказують на пряме порушення чинного законодавства, посилаючись на ст. 59 Конституції України, у якій зазначається, що “кожен є вільним у виборі захисника своїх прав” та рішення Конституційного Суду України “по справі Солдатова”. Також вказується на порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; основних принципів, прийнятих VIII Конгресом ООН,

---

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

щодо ролі юристів»¹. Указане конституційне рішення свідчить про те, що сьогодні тлумачення статті 59 Конституції України як абсолютного права обирати захисника за власним уподобанням особи, що його потребує, є помилковим, натомість ці положення є гарантією особи, яка обвинувачується, підозрюється в вчиненні злочину чи має статус підсудного, вільно обирати собі захисника серед осіб, які за законом мають право на надання правової допомоги.

Також необхідно зауважити, що адвокатська монополія в Україні не є абсолютною, оскільки передбачає низку винятків, прямо передбачених статтею 57 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 60 Цивільного процесуального кодексу України і ст. 58 Господарського процесуального кодексу України²), які стосуються малозначних справ (справ незначної складності), в яких представляти інтереси мають право фізичні особи, які досягли вісімнадцятирічного віку та мають адміністративну процесуальну чи цивільну процесуальну дієздатність (залежно від виду судового провадження). Більш того, первинну правову допомогу, яка полягає в наданні інформації, консультацій і роз'яснень з питань, що мають правовий характер, складенні звернень громадян та інших документів за винятком процесуальних, можуть надавати не

---

¹ Сталоверов В. М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. *Молодий вчений*. 2017. № 51 (45.1). С. 128; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 № 13-рп/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 47. Ст. 2045; Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, № 32 від 23.08.2006.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492; Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56; Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

лише адвокати, а й інші суб'єкти: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, особи приватного права (фізичні та юридичні), спеціальні центри, метою створення яких є надання безоплатної вторинної правової допомоги, й інші профільні установи. Усе це у сукупності свідчить про те, що нині говорити про адвокатську монополію в нашій державі не зовсім коректно, оскільки зміст такої монополії не відповідає дійсності.

На нашу думку, підґрунтям негативних висловлювань щодо реформування адвокатури є незручності організаційного та побутового характеру, насамперед ті, які обмежують можливість фахівців у галузі права бути представниками фізичних і юридичних осіб у всіх видах судового провадження, окрім кримінального, поряд з адвокатами, а також ускладнюють у свідомості громадян забезпечення особистого захисту через те, що замість будь-якого кваліфікованого юриста тепер вони вимушені «шукати» собі адвоката, послуги якого об'єктивно коштують дорожче порівняно з правовими послугами юриста¹.

Принцип незалежності адвокатської діяльності закріплено в частині 1 ст. 131-2 Конституції України, ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ст. 6 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.². Він стосується як безпосередньо незалежності адвоката, так і незалежності його професійної діяльності. Принцип незалежності реалізується в межах професійної діяльності адвоката, а тому

---

¹ Наджафлі Е. М. Зміст професійної діяльності адвоката з світлі реформування інститут адвокатури України та встановлення «адвокатської монополії» // Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 лип. 2017 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 64–67.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.; Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

повинен втілюватись у всіх її напрямках, зокрема в захисті та представництві інтересів громадян, а також наданні іншої правової допомоги клієнту.

Усі рішення про дії, які адвокат здійснює в межах своєї професійної діяльності, він повинен ухвалювати самостійно, усвідомлюючи всі їх наслідки. У такому сенсі адвокат стає посередником між державою та клієнтом. Тут необхідно погодитись

з Є. Ф. Шкрібцем щодо того, що «стосовно держави адвокатура отримує реальну незалежність. Стосовно суспільства вона перетворюється на інструмент забезпечення захисту його інтересів»¹. Незалежність усього інституту адвокатури, а звідси – адвоката та його професійної діяльності, це та умова, яка дозволяє йому балансувати між потужним державним механізмом і захистом та охороною прав свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб. Підтримуємо Т. В. Варфоломееву, яка вказує, що «адвокатська незалежність як основна умова функціонування адвокатури, ґрунтується на цілковитій свободі адвоката та відсутності на нього впливу від будь-кого при здійсненні професійної діяльності»².

Сьогодні можна говорити про те, що цей принцип є абсолютно реальним, тобто він не лише має документальне закріплення, а й знаходить своє втілення в межах функціонування інституту адвокатури, проте сам механізм його реалізації є недосконалим, що на практиці призводить до певних проблем, пов'язаних з його безпосередньою реалізацією. Про це певною мірою свідчать дані, отримані внаслідок опитування адвокатів у межах програми «Адвокат Майбутнього», респондентами якого стали 104

---

¹ Шкрібець Є. Ф. Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 122.

² Варфоломеева Т. В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Ч. 1. С. 10.

адвокати з 24 регіонів нашої держави. Так, на питання про існування в Україні проблем, пов'язаних із втіленням цього принципу чи загрозою його порушення, 61,5 % опитаних підтвердили їх існування, протилежну думку мають 1,9 % фахівців, стільки ж вагаються з відповіддю, 26 % схиляються до існування таких загроз, а 8,7 % адвокатів відповіли, що проблеми та загрози, пов'язані з принципом незалежності, скоріше не існують, чим існують¹.

У процесі цього опитування також ставилось питання про те, які саме чинники перешкоджають реалізації принципу незалежності, на що переважна більшість зазначила, що це: «незаконні форми впливу сторони обвинувачення на захист; тиск суду на клієнта; неналежний і нерівний статус адвоката із обвинуваченням; неповага до професії з боку правоохоронних та судових органів; фактична нерівність у процесі в порівнянні із стороною обвинувачення; “гра в одні ворота” з боку правоохоронних органів

(поліції, прокуратури та суду); недостатня кваліфікованість слідчих, прокурорів, суддів та інших працівників; тотальна корупція, в тому числі “кумівство, сватівство”, погане фінансове становище адвоката»¹, а також відсутність дієвого захисту адвокатів

органами адвокатського самоврядування. Як бачимо, серед причин переважно зазначено глобальні, а не локальні чинники, які стосуються не лише інституту адвокатури, а всієї правоохоронної системи, а тому їх усунення потребує

---

¹ Опитування адвокатів на тему: «Незалежність адвоката у професійній діяльності та професійних асоціаціях» (16.07.2018). Програма «Адвокат Майбутнього» // URL: http://tomorrowslawyer.org/wp-content/uploads/2017/11/%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-16_07_2018.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

довготривалої систематичної роботи. Порушення принципу незалежності адвокатської діяльності призводить до суттєвих негативних наслідків, які не лише є пов'язаними з неможливістю нормального функціонування інституту адвокатури, а й підривають довіру до правоохоронних органів, зокрема судової системи.

Незалежність адвокатської діяльності пов'язується і з вимогами, що висуваються до самої особи адвоката. Серед них – мужність, принциповість, безкомпромісність у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування та судовими органами, що не відповідають інтересам клієнта. Окрім того, діяльність, яку здійснює адвокат, не повинна бути організована таким чином, щоб він перебував у залежності від будь-якої особи, а для гарантування незалежності адвоката була створена та діє Національна асоціація адвокатів України – «недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує всіх

адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування»¹ (це той сам орган адвокатського самоврядування, на неефективність функціонування якого було вказано самими адвокатами в процесі опитування). До головних завдань цієї організації віднесено представництво адвокатів та адвокатури у відносинах з державними та недержавними органами й установами; саме таке посередництво унеможлиблює виникнення загрози незалежності адвокатської діяльності, а тому за умови належної реалізації може стати дієвим механізмом його забезпечення.

Досить цікавими виглядають результати дослідження К. М. Северина, який до основних елементів принципу незалежності адвокатської діяльності пропонує відносити такі: «а) незалежність від правоохоронних органів від держави в цілому;

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

б) процесуальні гарантії, що забезпечують адвокату процесуальну рівність поряд із іншими учасниками судового процесу; в) збереження адвокатської таємниці як запорука успішних відносин між адвокатом і клієнтом; г) незалежність адвоката від особистих інтересів; г) незалежність адвоката від клієнта; д) незалежність адвоката від ділових партнерів; е) діяльність адвокатського самоврядування; є) гарантії безпеки адвоката»¹. Частково погоджуючись із такими структурними компонентами принципу незалежності, зауважимо, що вони більше є властивими механізму забезпечення цього принципу, аніж характеризують власне зміст принципу незалежності адвокатської діяльності.

У цьому випадку, на нашу думку, варто звернути увагу на визначення принципу незалежності в Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, де він тлумачиться таким чином: «адвокат потребує свободи – політичної, економічної та інтелектуальної – у реалізації своїх повноважень, консультуванні та представництві інтересів клієнта. Це означає, що адвокат має бути незалежним від держави та інших владних інтересів і не повинен допускати, щоб його незалежність була поставлена під загрозу у результаті згубного тиску з боку ділових партнерів. Адвокат також має залишатися незалежним і від свого клієнта, якщо він хоче завоювати довіру третіх осіб та суду. Насправді, без такої незалежності від клієнта неможливо гарантувати якість роботи адвоката. Належність адвоката до вільної професії і можливості, які впливають з цього, допомагають підтримувати незалежність, при цьому асоціації адвокатів повинні відігравати важливу роль у гарантуванні незалежності адвокатів»². Фактично у

---

¹ Северин К. М. Основні елементи принципу незалежності адвокатської діяльності на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 163–165.

² Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006 // URL: <http://tomorrowlawyer.org/hartia-osnovnih-principiv-evropeys/> (дата звернення: 26.04.2018).

цій нормі містяться складові елементи принципу незалежності адвокатської діяльності – політичний, економічний та інтелектуальний.

Політична незалежність є безпосередньо пов'язаною із самостійністю адвоката, відсутністю підпорядкування будь-кому та невідконтрольністю державним і недержавним суб'єктам, будь то представник політичної партії, працівник правоохоронних органів чи колега. Економічна складова передбачає отримання гонорару за надання правової допомоги. Більш складною за своїм змістом є інтелектуальна незалежність, яка поєднує в собі достатній рівень знань, умінь і професійних навичок, що дає адвокату впевненість у тому, що він діє правильно в межах закону, а також набір особистих якостей, які зможуть забезпечити адвокату його незалежність, – насамперед ідеться про такі особистісні риси, як принциповість, чесність, почуття відповідальності, впевненість у собі тощо¹.

Підсумовуючи, зазначимо, що принцип незалежності адвокатської діяльності ми можемо охарактеризувати як такий, що є пов'язаним із незалежністю самого адвоката як фахівця та особистості; має зовнішній аспект – учинення процесуальних дій вільно від будь-якого впливу – та внутрішній (особистий), адже адвокат повинен усвідомлювати й відчувати власну незалежність у здійсненні своєї професійної діяльності; цей принцип містить у собі такі елементи, як політична, економічна та інтелектуальна незалежність, і не є абсолютним, оскільки адвокат повинен ставити в пріоритет інтереси свого клієнта та діяти лише в межах закону – це своєрідні «обмежуючі фактори» цього принципу.

Принцип конфіденційності адвокатської діяльності (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ст. 10 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою

---

¹ Наджафлі Е. М. Content and constituent elements of the principle of independence of the implementation of advocacy in Ukraine // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 берез. 2018 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 74.

кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012р.)¹ відіграє дуже важливу роль, оскільки є фундаментальною основою побудови відносин між адвокатом і клієнтом, що, по суті, є підставою адвокатської діяльності, адже без нього остання не матиме жодного сенсу. Приватність відносин між адвокатом і клієнтом досить вдало описує А. Ф. Коні: «між захисником і тим, хто в стані тривоги і смутку від звинувачення звертається до нього з надією на допомогу, встановлюється тісний зв'язок довіри і ширості. Захисникові відкриваються тайники душі, йому намагаються роз'яснити свою невинність чи пояснити своє падіння і свою ганьбу, що приховується від інших, діляться такими подробицями особистого життя і сімейного побуту, щодо яких сліпа Феміда повинна бути і глухою»².

Особа, яка звертається до адвоката, вже завідомо йде на те, щоб довіритись абсолютно незнайомій людині, а часто розповісти їй ті факти, які не знає її власне оточення. Справа в тому, що надання адвокату повної та достовірної інформації зможе забезпечити якісний та ефективний захист прав, свобод та інтересів особи, «виграти справу». Водночас особа небезпідставно розраховує на те, що така розмова та викладені факти не вийдуть за межі такої приватної розмови. Тому цілком обґрунтованими

виглядають вимоги, викладені у частинах 2 і 5 ст. 10 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012р., стосовно необмеженого строку дії цього принципу, що буквально свідчить

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.; Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

² Коні А. Ф. Моральне начало в кримінальному процесі. Зібрання творів. М., 1967. Т. 4. С. 54.

про те, що, незважаючи на те, чи веде або вів адвокат цю справу, він однаково не повинен розголошувати жодних відомостей, які стали йому відомі в процесі, це стосується справ з будь-яким строком давності. Разом із тим адвокат самостійно повинен «забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками, стажистами та членами технічного персоналу»¹. Окрім того, зазначені положення у повному обсязі відповідають вимогам, закріпленим у пункті 2.3. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства 1988 р., який розтлумачує сутність принципу конфіденційності². Указані норми покладають на адвоката обов'язок не лише безстроково зберігати у таємниці та не розголошувати інформацію, яка стала йому відома внаслідок звернення до нього клієнта, та подальших фактів, які стануть йому відомі, пов'язаних із конкретною справою та особою клієнта, звичайно, за умови, якщо сам клієнт не дає на це згоди, а також забезпечувати нерозголошення такої інформації іншими пов'язаними з ним особами. Це правило не передбачає конкретної норми поширення такої інформації, а тому неважливо, яким чином вона буде поширена – усно чи письмово, наприклад шляхом оприлюднення документів, які містять такі відомості. За таких умов адвокат повинен приділяти увагу роботі з документами у справах, їх зберіганню для того, щоб унеможливити поширення таких відомостей або їх виток.

Серед складових елементів принципу адвокатської таємниці К. М. Северин виділяє його об'єкт, суб'єкт і мету: «об'єктом регулювання принципу конфіденційності адвокатської діяльності є особливий правовий стан клієнта, що безпосередньо виникає в

---

¹ Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/p0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

² Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення: 09.04.2018).

результаті звернення за правовою допомогою до юриста. Водночас, повертаючись до суб'єктного складу принципу конфіденційності, що правова таємниця юриста стає більш захищеною, коли фахівець має статус адвоката. Тому будь-який юрист зобов'язаний попереджати клієнта перед початком надання правових послуг. Пов'язано це з тим, що відносини між адвокатом і клієнтом підпадають під режим конфіденційності вже із самого факту звернення до адвоката, що юрист забезпечити не може. Головна мета реалізації принципу конфіденційності – це забезпечення довірчих відносин між клієнтом та адвокатом»¹.

Реалізація принципу конфіденційності під час адвокатської діяльності є суто правовою структурою – правовідносинами, що дозволяє зробити висновок, що склад втілення цього принципу відповідатиме складу правовідносин, до якого відносять його об'єкт (те, з приводу чого виникають такі правовідносини), суб'єктів (тобто їх безпосередніх учасників) і зміст (його становлять коло прав та обов'язків суб'єктів таких правовідносин). Так, об'єктом реалізації принципу конфіденційності під час професійної діяльності адвоката є адвокатська таємниця, а також інформація про персональні дані особи, тобто «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» (ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних»)»².

Дефініція адвокатської таємниці подається законодавцем у частині 1 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – це «будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у

---

¹ Северин К. М. Проблеми нормативного регулювання та реалізації принципу конфіденційності адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-2 (2). С. 120.

² Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

трудовах відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час адвокатської діяльності»¹. Таким чином, саме такі дані становлять предмет адвокатської таємниці.

Іншу форму вираження він отримав у дослідженнях М. М. Погорецького, відповідно до яких цим предметом є: «1) факт звернення довірителя до адвоката, характер і зміст наданої йому юридичної допомоги; 2) відомості з особистого життя, сімейної, інтимної, суспільної, службової, господарської та іншої сфер діяльності довірителя, повідомлені адвокату (наразі адвокат може використовувати такі відомості у своїй діяльності лише у випадку згоди на це довірителя); 3) особисті записи довірителя, письмові документи, аудіо- та відеозаписи, інформація на електронних носіях. Усе це, а також відомості, отримані адвокатом унаслідок його участі в закритих судових засіданнях, та будь-які інші відомості, пов'язані з наданням юридичної допомоги, розголошення яких може завдати шкоду охоронюваним законом інтересам довірителя, адвоката або інших осіб, становить предмет адвокатської таємниці»². Тобто, необхідно говорити про нерозривний взаємозв'язок між принципом конфіденційності та адвокатською таємницею, при цьому зміст цього принципу не можна зводити виключно до дотримання останньої, оскільки реалізація цього принципу

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

² Погорецький М. М. Гарантії адвокатської таємниці при провадженні слідчих (розшукових) дій. *Юрист України*. 2014. № 4. С. 127.

містить у собі і морально-етичний аспект, який не враховується під час визначення поняття адвокатської таємниці.

Водночас іншою нормою вказаної статті передбачається положення, яке, по суті, є винятком з правила безстроковості принципу конфіденційності, воно полягає в тому, що інформація, віднесена до адвокатської таємниці, може не належати до такої за наявності письмової заяви клієнта, якого стосується така інформація. Зауважимо, що до адвокатської таємниці не належить інформація, одержана від сторонніх осіб, вона може бути використана адвокатом за умови додержання ним законодавства в сфері захисту персональних даних.

Суб'єктами адвокатської таємниці є клієнт як першоджерело таких відомостей, адвокат, його помічник і стажист або інша особа, пов'язана з першим трудовими відносинами – з одного боку, та невизначеним колом осіб з іншого, адже під час реалізації принципу конфіденційності важливим є сам факт нерозголошення відповідних відомостей, а не особа, якій вони можуть бути повідомлені всупереч вказаному принципу.

Таким чином, зміст принципу конфіденційності насамперед становить обов'язок адвоката, його помічника, стажиста або іншої особи, пов'язаної з адвокатом трудовими відносинами, не розголошувати відомості, визначені законодавством як такі, що не підлягають розголошенню, у процесі адвокатської діяльності, а також право особи дати письмову згоду на можливість розголошення такої інформації.

Окремим елементом змісту вказаного принципу слід також визнати юридичну відповідальність, яку адвокат, його помічник, стажист або інша особа, пов'язана з адвокатом трудовими відносинами, нестиме у випадку розголошення адвокатської таємниці, – йдеться про кримінальну, адміністративну, цивільну та дисциплінарну відповідальність залежно від конкретних умов та обставин порушення принципу конфіденційності.

Принцип уникнення конфлікту інтересів під час адвокатської діяльності закріплено у статті 9 Правил

адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012р. і в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а власне визначення поняття «конфлікт інтересів» міститься у п. 8 ч. 1 вказаного закону – це «суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час адвокатської діяльності»¹. При цьому власне сам принцип уникнення конфлікту інтересів охарактеризовано як «законодавчо визначені основи адвокатської діяльності, відповідно до яких адвокат не має права надавати будь-які юридичні послуги клієнту, інтереси якого суперечать захищеним правом інтересам клієнта, якому надається або надавалися юридичні послуги, окрім випадків письмової згоди клієнтів, інтереси яких можуть бути порушені або суперечать інтересам самого адвоката, його близьких родичів або членів сім'ї, партнерів»². Така дефініція вдало поєднує як сутність самого конфлікту інтересів так і механізм його реалізації.

Цей принцип розтлумачено у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії, ухваленій Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006 р.: «для належного виконання своїх професійних

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.; Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

² Северин К. М. Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1 (1). С. 153.

функцій адвокат повинен уникати конфлікту інтересів. Тобто адвокат не може представляти інтереси двох клієнтів з одного і того ж питання у випадку наявності або можливості виникнення такого конфлікту інтересів між цими клієнтами. Аналогічно, адвокат повинен утримуватися від представництва інтересів нового клієнта, якщо він отримав конфіденційну інформацію від іншого наявного чи колишнього клієнта. Також адвокат не може брати справу нового клієнта у випадку наявності конфлікту інтересів між клієнтом та адвокатом. Якщо конфлікт інтересів виникає в процесі представництва інтересів клієнта, адвокат має припинити роботу»¹.

Таким чином, конфлікт інтересів в адвокатській діяльності може виникати в двох конструкціях: «адвокат – клієнт» і «клієнт – клієнт».

Отже, за загальним правилом у разі виникнення конфлікту інтересів договір про надання правової допомоги не укладається, а доручення клієнта не виконується. Виняток становить випадок, коли є письмова згода клієнта на представництво, захист і надання правової допомоги адвокатом в умовах конфлікту інтересів, при чому такий виняток може допускатись лише у конфлікті інтересів, який виникає між клієнтами адвоката, а письмова згода повинна надаватись ними обома. В іншому випадку

– за умови виникнення конфлікту інтересів між самим адвокатом і його клієнтом – представництво й захист прав, свобод та інтересів останнього разом із наданням йому правової допомоги вважається неможливим. Порушення принципу уникнення конфлікту інтересів з боку адвоката призводить до спотворення мети адвокатської діяльності та її здійснення не в інтересах і на благо клієнта, а лише як інструменту досягнення особистих цілей, зокрема корисливих – отримання гонорару від клієнта.

---

¹ Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006 р. // URL: <http://tomorrowlawyer.org/hartia-osnovnih-principiv-evropeys/> (дата звернення: 26.04.2018).

Аналіз нормативних положень статті 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дозволяє деталізувати зміст конфлікту інтересів, який виникає під час адвокатської діяльності: «адвокату забороняється укласти договір про надання правової допомоги, і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі, якщо: адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом; адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги; виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів; адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги»¹.

Зауважимо, що процесуальний відвід захисника (адвоката) отримав детальне висвітлення лише в кримінально-процесуальних нормах, зокрема у статті 78 КПК України: «захисником, представником не має права бути особа, яка брала участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач» (ч. 1); «якщо вона у

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги; якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду»¹ (ч. 2).

Акцентуємо увагу на том, що клієнтом адвоката може бути не лише фізична, а і юридична особа, на яку поширюються всі вищевказані правила щодо врегулювання та наслідків конфлікту інтересів. Водночас наслідки конфлікту інтересів у справі, де клієнтом є юридична особа, мають певні особливості, у першу чергу, обумовлені наявністю трудових відносин з іншими суб'єктами, у випадках, якщо вони є чи були клієнтами того ж самого адвоката. У такому випадку укладення договору між юридичною особою та адвокатом ставить під загрозу якість і професійність надання адвокатських послуг власне самій юридичній особі, а тому визнається законодавцем неможливим; те ж саме стосується і прийняття доручень від інших клієнтів, якщо вони суперечать інтересам юридичної особи. Окрім того, «адвокат не повинен укладати договори про правову допомогу із названими особами, якщо він є носієм суперечливої доказової інформації, отриманої при наданні правової допомоги юридичній особі»² (ст. 40 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.).

Із цим принципом тісно пов'язується і інший принцип адвокатської діяльності – йдеться про принцип пріоритету (домінантності) інтересів клієнта.

Принцип територіальності прямо чинним законодавством не передбачається, але впливає з положень частини 2 ст. 4

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: «адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави».

Ця норма фактично передбачає просторову необмеженість адвокатської діяльності та відсутність прив'язки самого адвоката до будь-якої території, окрім робочого місця, під яким мається на увазі «місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності»¹, при чому таких адрес робочих місць в адвоката може бути декілька².

Досліджуючи територіальність як принцип побудови адвокатури, С. О. Іваницький доходить висновку, що «територіальність як принцип організації адвокатури в Україні та світі утворена сукупністю правових положень, що визначають адміністративно-територіальний устрій країни основою побудови й просторових меж функціонування адвокатури. Застосування локалізації як територіально обмежувальної вимоги в процесі розбудови української адвокатури є недоцільним»³. У свою чергу, ми повністю погоджуємось із зазначеною думкою та вважаємо, що така норма не лише відповідає міжнародним стандартам адвокатської діяльності, а

---

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

² Наджафлі Е. М. Основні організаційно-функціональні принципи здійснення адвокатської діяльності (відповідно до закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 101–106.

³ Іваницький С. О. Територіальність як принцип побудови адвокатури в Україні та світі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 81.

сприяє якісному та професійному наданню юридичної допомоги кваліфікованими фахівцями.

Принцип домінантності інтересів клієнта в процесі адвокатської діяльності закріплено в нормах статті 8 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.¹, відповідно до яких інтереси клієнта ставляться на перше місце, залишаючи позаду амбіції, бажання та інтереси адвоката й інтереси будь-яких інших осіб. У частині 3 зазначеної статті передбачено, що «адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника, представника чи особи, яка надає йому правову допомогу, і ні до прийняття доручення, ні в процесі його виконання не вчиняти перешкод у реалізації цієї свободи»¹. Це правило свідчить про те, що принцип пріоритету (домінантності) інтересів клієнта реалізується не лише в процесі взаємовідносин між

клієнтом та адвокатом, а і поза їх межами, у випадках, коли за правовою допомогою клієнт звертається до іншої особи.

Зважаючи, що цей принцип за своєю суттю є деонтологічним і стосується моральних та етичних засад адвокатської діяльності, його основу має становити усвідомлення адвокатом неписаного обов'язку допомогти особі, яка звернулась до нього за такою (правовою) допомогою, зробивши це своєю метою та бажанням, втілюючи соціальне призначення інституту адвокатури – захист прав, свобод та інтересів особи. У цьому випадку не можуть здійснюватися будь-які дії адвоката, що мають на меті реалізувати власне самолюбство, довести іншим учасникам справи свою важливість і досвідченість. Більш того, справа, якою займається адвокат, не повинна розглядатись як засіб і

---

¹ Правила адвокатської етики : затвержені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/p0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

можливість заручитися підтримкою працівників правоохоронних органів і завести приятельські відносини з ними. Законний інтерес клієнта – це єдина умова, яку повинен урахувати адвокат під час обрання лінії захисту, представлення інтересів особи в органах державної влади та місцевого самоврядування чи надання правової допомоги, зокрема консультацій із правових питань. Слід підтримати думку А. М. Бірюкової: «головний професійний обов'язок адвоката – це виконання правомірних та етично допустимих зобов'язань, взятих перед клієнтом. Особисті, корпоративні чи інші міркування повинні відійти на задній план, якщо вони вступають у суперечність з інтересами клієнта. Саме інтерес клієнта є визначальним фактором для визначення способів та засобів виконання адвокатом прийнятого доручення»¹.

Як ми вже зазначали, принцип домінантності інтересів клієнта втілюється адвокатом протягом всього періоду адвокатської діяльності, в зв'язку з чим у нього виникає низка обов'язків щодо надання клієнту повної та достовірної інформації про обставини цієї справи та правові, моральні й матеріальні наслідки, які випливають з неї, або про ті, до яких призведуть ті чи інші процесуальні дії; роз'яснення всіх прав та обов'язків особи, пов'язаних із цією справою.

У процесі виникнення конфлікту та правового спору, де однією із сторін є клієнт, адвокат повинен застосувати передбачені чинним законодавством засоби і способи, в тому числі процесуальні, для того, щоб забезпечити захист і непорушність прав, свобод та інтересів свого клієнта. Перш за все, він повинен докласти максимальних зусиль для того, щоб урегулювати такий конфлікт на початкових стадіях його розгортання, інколи у позасудовому порядку (ця процедура має ознаки, характерні для

---

¹ Бірюкова А. М. Принцип пріоритету інтересів клієнта в системі етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 122.

процесу медіації) чи шляхом укладення мирової угоду в судовому засіданні. Також до завдань адвоката можна віднести відмову клієнта від здійснення тих дій, зокрема процесуального характеру, які у перспективі можуть призвести до негативних наслідків для самого клієнта. Така відмова не повинна вчинюватись шляхом впливу на особу, оскільки остаточне рішення все одно буде ухвалювати клієнт, адвокат лише повинен всесторонньо та ґрунтовно викласти власну позицію з цього питання, неодмінно керуючись нормами чинного законодавства. Власне, всі поради адвоката повинні бути чіткими і зрозумілими для клієнта та «економічно вигідними». Тут діє модель «максимальні результати – мінімальні затрати», де під максимальними результатами розуміються бажання клієнта, а під мінімальними затратами – сукупність матеріальних і моральних ресурсів, які застосовуються для отримання такого результату (наприклад, часові затрати або грошові витрати).

Досить чітко описують сутність принципу пріоритету інтересів клієнта В. В. Заборовський і В. В. Манзюк: «дотримуючись принципу домінантності інтересів клієнта у відносинах адвоката із судом, адвокат повинен урахувувати, що інтереси клієнта знаходяться поза його контролем; тоді як спроби захисту, які повинні використовуватися адвокатом для досягнення сприятливого для клієнта результату, обираються ним самим, а тому апріорі повинні бути законними»¹. Така позиція свідчить про те, що інтереси клієнта не завжди є законними², а оскільки адвокат має діяти в їх межах, виникає певна суперечність між

---

¹ Заборовський В. В., Манзюк В. В. Правова природа принципів, на яких побудовані взаємовідносини адвоката із судом та іншими учасниками судового провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32 (3). С. 159.

² Алексеев Н. С. Лукашевич В. З. Дальнейшее укрепление социалистической законности и охрана прав личности. Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве Союза ССР / под ред. С. А. Голунского. М. : Госюриздат, 1959. С. 209–210; Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2005. С. 158.

цим принципом і фундаментальним принципом законності. За таких обставин вбачаємо найраціональнішою наявність у адвоката такої позиції: з одного боку, захищати законні права та свободи особи, які вже були порушені або можуть бути порушені через дії третіх осіб, здійснювати від імені клієнта процесуальні дії, спрямовані на задоволення його інтересу, а з іншого – навмисно не применшувати значення тих доказів, які вказують на безпосередню вину клієнта, намагаючись лише пом'якшити настання негативних наслідків, яких особа може зазнати у разі її притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Під час реалізації принципу домінантності інтересів клієнта, зокрема їх представлення та захисту в судовому засіданні, адвокат повинен урахувати вимоги, викладені у пункті 20 Висновку Консультативної ради Європейських суддів «Про відносини між судьями та адвокатами» № (2013)16 від 15.11.2013: «адвокат, підтримуючи належну повагу та ввічливість по відношенню до суду, повинен захищати інтереси клієнта гідно та безстрашно, незважаючи на інтереси адвоката чи на будь-які наслідки, які можуть настати для нього самого чи іншої особи»¹, а також бути принциповим і наполегливим, обстоюючи позицію клієнта.

Принцип компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків (ст. 11 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.²). У

---

¹ Висновок № 16 (2013) Консультативної ради Європейських суддів «Про відносини між судьями та адвокатами»: (прийнятий на 14-му пленарному засіданні КРЕС у м. Страсбург, 13–15 листопада 2013 р.) // Судова влада України: офіц. веб-портал. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf> (дата звернення: 09.04.2018).

² Правила адвокатської етики: затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/p0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

підрунтя цього принципу покладено два різних за своєю сутністю поняття – «компетентність» і «добросовісність». Розглянемо їх детальніше.

Власне поняття компетентності походить від іншого поняття – «компетенція», що означає:

1) «поінформованість, обізнаність, авторитетність» (Словник іншомовних слів¹);

2) «коло повноважень якого-небудь органу, посадової особи; коло питань, в яких конкретна особа має знання, досвід» (Новий енциклопедичний словник²);

3) «коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийхось повноважень, прав» (Словник російської мови³);

4) на думку Ю. Г. Татура, це «інтегральна властивість особистості, що характеризує її прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної діяльності в певній галузі»⁴;

5) на думку І. Г. Галяміной – «здатність і готовність застосовувати знання і вміння під час вирішення професійних завдань у різноманітних галузях – як у конкретній галузі знань, так і в галузях, слабо прив'язаних до конкретних об'єктів, тобто це здатність і готовність проявляти гнучкість у мінливих умовах ринку праці»⁵.

---

¹ Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. С.262.

² Новейший энциклопедический словарь. М. : АСТ ; Астрель ; Транзиткнига, 2004. С. 595.

³ Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. М. : Русский язык, 1990. С. 289.

⁴ Татур Ю. Г. Компетентносный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская версия. М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. С. 6.

⁵ Галямина И. Г. Проектирование государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования нового поколения с использованием компетентностного подхода: материалы к четвертому заседанию методологического

Із зазначених понять можемо зробити висновок, що компетентність – це характеристика особи, що визначає її як професіонала в конкретній сфері діяльності чи сукупності таких сфер, який може правильно, швидко та якісно вирішити поставлене перед ним завдання. Наявність компетентності також свідчить про достатність теоретичних знань для здійснення певного виду діяльності, спрямованої на виконання завдань, та наявності вмінь і навичок для їх практичної реалізації. Співвідносячи компетентність з конкретною особою, І. А. Зимня виокремлює такі її ознаки: «а) готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект); б) володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний аспект); в) досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); г) ставлення до змісту компетентності й об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект); д) емоційно-вольову регуляцію процесу і результату прояву компетентності»¹.

Для того щоб адвоката можна було вважати компетентним фахівцем, він повинен: 1) мати високий рівень професійної підготовки, що може бути підтверджено сукупністю документів про отримання вищої юридичної освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації, його участь у тренінгах, семінарах і круглих столах, результати ненаукової діяльності; 2) ґрунтовно знати чинне законодавства, що передбачає необхідність орієнтуватись у різних галузях права й усьому масиві національної нормативної бази, а також щонайменше у загальних положеннях міжнародного законодавства в сферах його спеціалізації; 3) мати

семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». М. : Издат. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. С. 7.

¹ Зимня И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Эксперимент и инновации в школе*. 2009. № 2. С. 13.

практику його застосування, що передбачає не лише знання законів і норм, а можливість їх застосування в кожній конкретній ситуації, найчастіше така здібність розвивається в процесі адвокатської практики; 4) уміти користуватись тактиками, прийомами та методами адвокатської діяльності з метою досягнення визначеної мети в кожній конкретній справі, наприклад це може бути тактика захисту підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальній справі; 5) бути оратором (обізнаність в ораторському мистецтві завжди була однією з професійних рис адвоката, що пояснюється їх постійними виступами у судових засіданнях, де адвокат використовує власне слово як засіб досягнення цілей, які визначаються інтересами клієнта); 6) ретельно готуватись до кожної справи, адже без належної підготовки досягти результати у тій чи іншій справі взагалі неможливо через брак знань та інформації, що унеможлиблює будівництво стратегій ведення справи та планування перспективних процесуальних дій; 7) займатись саморозвитком і підвищенням своїх професійних знань – це необхідна умова розвитку адвоката як професіонала й особистості; адвокату доцільно не надавати правову допомогу, зокрема юридичні консультації з питань і в тих галузях права, що не належать до його спеціалізації, або консультивати в тих сферах, де він має низький рівень знань і через суб'єктивні чи об'єктивні причини не може його підвищити; те ж саме стосується захисту та представництва клієнта в органах державної влади, місцевого самоврядування та міжнародних і національних судових установах¹.

Урахування особою всіх перелічених вище якостей забезпечить повну реалізацію принципу компетентності адвокатської діяльності. Між тим, адвокату необхідно пам'ятати, що

---

¹ Наджафлі Е. М. Характеристика деяких морально-етичних принципів здійснення адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2017. Вип. 43. Т. 4. С. 188.

обов'язок забезпечення компетентності осіб, які перебувають із ним у трудових відносинах, у тому числі його помічника і стажиста, покладається на нього, а тому він несе моральну відповідальність за рівень компетентності «підпорядкованих йому колег».

Добросовісність у юриспруденції є малодослідженою категорією, насамперед через свою суто моральну природу, з чого випливає, що кожна особа може на власний розсуд тлумачити принцип добросовісності, наділяючи його дещо відмінними ознаками і рисами. Простежуються і певна спільність у поглядах науковців щодо визначення сутності поняття «добросовісність». Так, Д. В. Ралдугіна вважає, що добросовісність необхідно розглядати як «вірність з виконання своїх зобов'язань та повагу і довіру до контрагентів за зобов'язаннями»¹. На думку К. Б. Лівінської, «добросовісність є тією загальнолюдською цінністю, без якої право (так само, як і будь-який інший соціальний регулятор) не може ефективно функціонувати. Принцип добросовісності містить вимоги, які допомагають зняти або пом'якшити недоліки абстрактної і формальної природи права, наблизити його до ідеалів справедливості, рівності, свободи й гуманізму»².

Найдетальніший опис добросовісності як юридичної категорії, що утворює поняття принципу добросовісності, знаходимо у праці С. П. Погребняка: «вона являє собою стан чесності, сумління, порядності, передбачає переконаність у необхідності ретельного виконання соціальних обов'язків, повагу до інших, нездатність до низьких учинків. Тому добросовісність у праві традиційно пояснюють саме з огляду на моральні стандарти; наприклад, як чесність, відсутність

---

¹ Ралдугіна Д. В. Загальні засади цивільного права: принципи справедливості, добросовісності, розумності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 514.

² Лівінська К. Б. Реалізація принципів компетентності та добросовісності під час надання адвокатом консультацій з метою звернення до нотаріуса. *Цивілістична процесуальна думка*. 2015. № 1. С. 117.

суперечності між тим, що людина думає, і тим, що вона говорить, прагнення виконати кожную справу найкращим чином. Вона також передбачає вірність зобов'язанням, повагу прав інших суб'єктів, обов'язок порівняння власних та чужих інтересів, унеможливлення заподіяння шкоди третім особам»¹.

Розглядаючи поняття «добросовісність» як основу принципу добросовісності адвокатської діяльності, необхідно вказати, що у першу чергу дотримання цього принципу для адвоката означає, що він повинен дотримуватись і виконувати всі зобов'язання, що виникли у нього перед особою через її звернення за правовою допомогою. При цьому робити це необхідно у межах правового поля, так, щоб не завдати шкоди правам, свободам та інтересам третіх осіб. Також ми вважаємо необхідним звернути увагу на відсутність будь-якого тлумачення принципу добросовісності адвокатської діяльності в чинних правових актах національного законодавства, що однозначно не сприяє його належній реалізації, оскільки «успіх» останньої залежить від правильного розуміння та одноманітності в визначенні змісту того чи іншого принципу, а у цьому випадку така прогалина буквально дозволяє тлумачити його на підставі власних поглядів і внутрішніх переконань.

Принцип свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності закріплено у статті 6 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.², поряд із принципом незалежності, що вказує на безпосередній взаємозв'язок згаданих принципів. Водночас принцип свободи, на відміну від принципу незалежності, законодавцем не віднесено до основних принципів і засад адвокатської діяльності (такого висновку доходимо через

---

¹ Погребняк С. П. Втілення принципу добросовісності в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 2 (49). С. 14.

² Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

відсутність закріплення цього принципу в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

З урахуванням схожості та прямого взаємозв'язку обох принципів (оскільки реалізація принципу незалежності є неможливою без втілення принципу свободи та навпаки) така позиція законодавця вбачається незрозумілою. Водночас зміст принципу свободи адвокатської діяльності зводиться до закріплення норми про те, що адвокат є вільним від будь-якого впливу третіх осіб, у тому числі спроб вплинути на його рішення чи поведінку, здійснення фізичного чи морального тиску, а також безпосереднього втручання в його професійну діяльність.

Принцип поваги до адвокатської професії відображено в статті 12 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.¹, проаналізувавши положення якої, можна зробити висновок про необхідність додержання адвокатом низки правил під час реалізації цього принципу. По-перше, утвердження (збереження та підвищення) поваги до адвокатської професії в суспільстві – це, перш за все, завдання самого адвоката, який своєю поведінкою жодним чином не повинен дискредитувати себе як адвоката, який надає особі юридичну допомогу, оскільки у свідомості громадян він ототожнюється із самою адвокатською діяльністю.

До того ж адвокат повинен здійснювати власну професійну діяльність відповідно до її суті та призначення, в протилежному випадку в суспільстві спотворюється уявлення про адвокатську діяльність, а рівень поваги до цього виду професійної діяльності і власне до самих адвокатів починає стрімко знижуватись.

По-друге, реалізація та дотримання вказаного принципу повинні відбуватись не лише під час адвокатської діяльності, а

---

¹ Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

тому він не обмежується робочим часом адвоката. Принцип поваги до адвокатської професії супроводжує особистість адвоката в усіх сферах його життя, відповідно, він не може бути взірцем честі та справедливості на роботі (під час адвокатської діяльності), а у повсякденному житті поводитись аморально. Як справедливо стверджує М. Ю. Барщевський, «якщо сформулювати той стандарт поведінки, якого повинен дотримуватись кожен адвокат, ту універсальну формулу поведінки, яка є необхідною для відродження престижу адвокатської професії, то в узагальнюючому вигляді можна було б сказати таке – адвокат в будь-який час повинен дотримуватися стандартів поведінки, що сприяють довірі до адвокатури і системи здійснення правосуддя в цілому та поваги з боку клієнтів і суспільства»¹]. Важливу роль у реалізації такого принципу відіграє ознака систематичності, оскільки уявлення про адвоката та його професійну діяльність формується внаслідок оцінювання не лише його ділових якостей і професіоналізму, оцінюються також його моральні та особисті якості, його поведінка в суспільстві протягом певного проміжку часу.

Наступне правило стосується критики рішень органів адвокатського самоврядування, які є обов'язковими для виконання адвокатами, звичайно, за умови їх законності. Адвокат не позбавлений права висловлювати критичні зауваження до змісту такого рішення, при цьому «критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів

---

¹ Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. Самара : Федоров, 1999. С. 152.

адвокатського самоврядування»¹ 184(ч. 3 ст. 12 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.).

По-четверте, адвокат не повинен вчиняти будь-які дії, спрямовані на обмеження прав третіх осіб, у тому числі прав інших адвокатів, – таке правило впливає із визначення адвокатської діяльності як вільної та незалежної професійної діяльності.

Таким чином, своїми діями (діями чи бездіяльністю) адвокат не повинен ставити під сумнів власне незалежність адвокатської діяльності, підривати престижність адвокатської професії.

По-п'яте, дії чи бездіяльність адвоката не повинні принижувати честь, гідність і ділову репутацію інших адвокатів, помічників, стажистів та інших осіб, пов'язаних з адвокатами трудовими відносинами. У чинному законодавстві не закріплено визначення понять «честь», «гідність» і «ділова репутація», у зв'язку з чим набуває актуальності Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 № 1, де ці поняття було розтлумачено таким чином: «під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі

---

¹ Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин»¹.

Гідність фактично є оцінкою особи самої себе, своїх якостей і місця в суспільстві, тяжіючи до внутрішньої самооцінки, тоді як честь – це зовнішнє оцінювання іншими особами конкретної особистості на основі особистісних якостей, що охоплюють моральні, духовні та соціальні якості. Честь і гідність, будучи докорінно різними поняттями, органічно утворюють цілісне уявлення про певну особу як про особистість, про її соціальне призначення, а також про її внутрішні якості, оцінку її поведінки в повсякденному житті та під час здійснення власної професійної діяльності. З огляду на те, що честь є критерієм самооцінки особи, її формування та рівень залежать від самої особи, на відміну від гідності, на визначення якої іншими особами оцінювана особа безпосередньо вплинути не може (тільки шляхом здійснення конкретних дій або зміни власної поведінки, яка у подальшому буде оцінюватись суспільством і його окремими представниками). Окрім того, на основі честі та гідності серед громадян формується уявлення про ділову репутацію особи (адвоката), остання є безпосередньо пов'язаною із здійсненням професійної діяльності.

Останнє правило стосується дотримання адвокатами правил ділового етикету та зовнішнього вигляду адвоката. Діловий етикет адвоката – збірне поняття, яке утворюється з правил загального етикету, зокрема правил ділового спілкування, ділового етикету юриста та безпосередньо адвокатської етики.

У загальному розумінні етика являє собою вчення про моральність і моральні норми, останні «з'являються не в результаті примусу, а як результат вибору вчинків, який

---

¹ Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 № 1 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 09.04.2018).

запам'ятовується і передається з покоління в покоління. Крім того, ці норми не потребують юридичної підтримки, а є самі орієнтирами формування права. Моральність людини визначається даною йому в процесі виховання звичкою слідувати принципам справедливості, бути добросовісним, відповідальним, скромним, дотримуватися своєї гідності, бути завжди готовим прийти на допомогу іншому»¹, на основі власних моральних якостей особа здійснює власну діяльність побутового та професійного характеру.

Ділове спілкування є невід'ємною складовою суспільного життя, «способом організації і оптимізації того або іншого виду предметної діяльності: виробничої, наукової, комерційної і т. д. Основне завдання ділового спілкування – продуктивна співпраця² та втілюється в різних формах: «коротких телефонних діалогів; обміну діловими листами, меморандумами; переговорів між окремими представниками; переговорів між делегаціями організацій, що співпрацюють; проведення ділових бесід; проведення нарад і зборів; проведення різних конференцій; проведення різних виставок»³.

На думку П. Д. Біленчука та С. С. Сливки, юридичний етикет утворюють такі категорії: «юридична позиція, юридичний самоконтроль, юридична захищеність, юридична зацікавленість, юридична творчість, юридичний комфорт, юридична соціалізація, юридичні вміння, юридичні звички, юридичні потреби, юридична саморегуляція, юридична репутація, юридичні традиції, юридичне мислення, юридична оцінка, юридичне самоутвердження, юридична свобода, юридична свідомість та ін. Ці категорії ніколи

---

¹ Череватюк В. Б., Рогатюк А. В. Адвокатська етика і практика: невідповідності та шляхи їх подолання. *Юридичний вісник. Серія: Повітряне і космічне право*. 2013. № 4 (29). С. 38.

² Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 7.

³ Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 8.

не мають логічно закінченого змісту. Кожна юридична служба, а також історична епоха вкладає свій зміст у ці поняття»¹. Усі перелічені чинники впливають на вироблення усталених правил юридичного етикету, визначаючи його основні правила та положення (часто неписані), яких повинні додержуватись усі представники юридичних професій і втілювати їх у власній поведінці.

Розглядаючи адвокатську етику як окреме вчення, М. Ю. Барщевський визначає предмет адвокатської етики як «поведінку представника цієї професії, члена відповідної корпорації, переважно в обставинах, де він діє саме як професіонал або представляє свою професію чи сприймається оточуючими саме як представник корпорації адвокатів. При цьому важливо відразу зауважити, що адвокат як людина може дотримуватися будь-якого етичного вчення, будь-яких етичних поглядів, проте як для члена корпорації для нього є можливою лише одна система професійних цінностей, лише один набір стандартів професійної поведінки. Зрозуміло, коли ті чи інші аспекти діяльності адвоката визначаються загальноправових нормами, зокрема процесуальними кодексами, йдеться вже не про суто етичні установки, але про дотримання вимог Закону, що, до речі, для адвоката вже само по собі є однією з етичних норм існування»².

Зовнішній вигляд адвоката є частиною етичних правил, які є обов'язковими для додержання представниками адвокатської професії, адже суспільство оцінює не лише внутрішні якості особи, а і зовнішні прояви її поведінки, на підставі чого формує власне уявлення про адвокатську діяльність узагалі. Останнє частково здійснюється шляхом оцінювання зовнішнього вигляду адвоката: речей, у які він одягнений, зачіски, ділових аксесуарів,

---

¹ Біленчук П. Д., Сливка С. С. Правова деонтологія / за заг. ред. П. Д. Біленчука. Київ : Атіка, 1999. С. 155.

² Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. Самара : Федоров, 1999. С. 13.

тобто всього того, що формує імідж особи. Тому адвокату важливо, додержуючись професійного етикету, стежити за своїм зовнішнім виглядом – одягатись в офіційно-діловому стилі, мати охайну зачіску та зовнішній вигляд, додержуючись культури мови та спілкування.

Зазначені вимоги стосуються поведінки самого адвоката; водночас на практиці нерідко виникають випадки відвертого приниження адвоката як фахівця, а також необґрунтованих критичних висловів, що стосуються адвокатської діяльності з боку представників поважних професій, таких як суддя або прокурор. Вивчаючи питання взаємовідносин між адвокатами та представниками інших професій, В. В. Заборовський доходить висновку, що «далеко не завжди у взаємовідносинах між судом та адвокатом сторони дотримуються принципу взаємної поваги один до одного. Можна констатувати, що прояви недопустимої поведінки в таких взаємовідносинах найчастіше відбуваються з боку суду, який не лише не забезпечує належний контроль за дотриманням адвокатом правил адвокатської етики, а й сам є порушником правил професійної етики суду. У цьому разі показовим є також те, що Кодекс професійної етики судді налічує лише 12 статей, тоді як Правила адвокатської етики нараховують 67 статей (попередні Правила адвокатської етики містили аж 81 статтю)»¹. Отже, важливим є не лише демонстрування поваги до адвокатської професії з боку самого адвоката, а і повага до неї з боку третіх осіб, насамперед працівників правоохоронних органів.

Окремою засадою адвокатської діяльності можна назвати **вимоги, що висуваються до рекламування адвокатської діяльності**, регламентовані статтею 13 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною

---

¹ Заборовський В. В. Окремі проблемні аспекти механізму притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності // *Právna veda a prax v treťom tisícročí : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Košice, Slovak Republic, 27–28 február 2015)*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. С. 107.

комісією адвокатури від 17.11.2012 р.¹, відповідно до якої адвокату надається право на рекламування своєї професійної діяльності. Справа в тому, що надання адвокатських послуг нерідко ототожнюється з підприємницькою діяльністю, а успіх здійснення останньої певною мірою залежить саме від рекламування товарів або послуг.

Коли адвокат рекламує власну діяльність, на нього покладається обов'язок дотримуватись етичних правил і законодавства, що регламентує процес рекламування, насамперед загальних вимог до реклами, передбачених статтею 8 Закону України «Про рекламу». Згідно з приписами останньої під час рекламування товарів або послуг, окрім недобросовісної реклами (ст. 10 Закону України «Про рекламу»), безпосередньо на рекламній продукції забороняється: розміщувати інформацію про товари, обіг яких заборонено на території України, або послуги, заборонені законом, у тому числі ворожіння та гадання, а також про ті послуги, на надання яких особа повинна мати спеціальний дозвіл, у випадку відсутності останнього; рекламувати послуги, що мають розважальний характер (проведення концертів, конкурсів, фестивалів), без зазначення відомостей про використання фонограми під час проведення такого заходу (яка повинна займати не менше п'яти відсотків від площини рекламного продукту); розміщувати текст дискримінаційного характеру щодо людини за демографічними та соціальними ознаками та товарів, які розповсюджуються іншими особами; закликати за допомогою рекламної продукції до вчинення діянь, що можуть призвести до порушення норм чинного законодавства, заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей, негативно вплинути на навколишнє природне середовище; використовувати технологічні засоби та розробки,

---

¹ Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

які можуть вплинути на свідомість (півсвідомість) особи безпосередньо через перегляд рекламної продукції; наносити на рекламну продукцію зображення фізичної особи або використовувати її персональні дані без згоди такої особи; у будь-якій формі використовувати та розміщувати на рекламній продукції зображення національних державних символів і державних символів інших держав, органів державної влади, місцевого самоврядування, державних і недержавних установ, як національних так і міжнародних; «імітувати або копіювати текст, зображення, музичні чи звукові ефекти, що застосовуються в рекламі інших товарів, якщо інше не передбачено законами України у сфері інтелектуальної власності; розповсюджувати рекламу про спорудження житлового будинку з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, без набуття/отримання суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють його будівництво чи інвестування та/або фінансування, відповідно права власності або користування земельною ділянкою, ліцензії на здійснення будівельної діяльності, дозволу на виконання будівельних робіт чи дозволу/ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових послуг або свідоцтва про реєстрацію випуску цільових облігацій, виконання зобов'язань, за якими забезпечується одиницею нерухомості, що споруджується; розповсюджувати рекламу (включаючи анонси кіно- і телефільмів), яка містить елементи жорстокості, насильства, порнографії, цинізму, приниження людської честі та гідності»¹.

У свою чергу, існують і спеціальні вимоги до рекламування адвокатської діяльності, зокрема «рекламні матеріали про адвокатську діяльність не можуть містити: оціночних характеристик відносно адвоката; критики адвокатами інших адвокатів; заяв про вірогідність успішного виконання доручень

---

¹ Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 39. Ст. 181.

та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів; вказівок, які можуть сформулювати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатурі як такій»¹. Інші рекламні матеріали, які відповідають вищезазначеним вимогам, мають містити чітку, зрозумілу й вірогідну інформацію про послуги, які надає конкретний адвокат, і розміщуватись таким чином, щоб не принижувати чи знеславлювати адвокатуру, насамперед адвокатську діяльність і професію або статус адвоката. Адвокат несе персональну відповідальність за розміщення реклами, яка порушує вимоги чинного законодавства в цій сфері, а якщо йому стало відомо про розміщення реклами про нього або його діяльність без його згоди та відома, він в обов'язковому порядку має повідомити про такий факт відповідну кваліфікаційно-дисциплінарну комісію.

Не дивлячись на досить прості, зрозумілі та обґрунтовані вимоги до рекламування адвокатської діяльності, нерідко зустрічаються їх порушення, наприклад: «реклама, розміщена на сміттєвих бачках або ж просто написана білою фарбою від руки прямицінько на асфальті неподалік зупинок громадського транспорту. “Ці знімки я зробила власноруч, за допомогою мобільного телефону”. ... Також доповідачка поділилася неприємною історією, пов'язаною з рекламою адвокатських послуг, написаною фарбою на асфальті перед входом в один з господарських судів столиці. Обурений голова суду ініціював звернення до “авторів” оголошення з тим, щоб усунути непорозуміння, пов'язане з розміщенням такої реклами на території суду. У результаті виявилось, що розмістили рекламу

---

¹ Правила адвокатської етики : затвержені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/p0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

зовсім не адвокати, а пересічні юристи, які проживають не в Києві, а у Черкасах»¹.

Таким чином, окрім загальних вимог до рекламування будь-яких товарів або послуг, законодавець висуває низку додаткових правил до рекламування адвокатської діяльності, пов'язаних з її специфікою. Правила рекламування адвокатської діяльності в більшості випадків обумовлюються необхідністю дотримання морально-етичних вимог реалізації адвокатської діяльності. У такому контексті цілком погоджуємось з висновком А. М. Бірюкової: «забезпечення розумного балансу суспільних, корпоративних, особистих інтересів, інтересів правосуддя вимагає не забороняти рекламу адвокатських послуг чи ігнорувати її потенціал, а шукати ефективні шляхи її регламентації, в тому числі в частині встановлення чітких і прозорих критеріїв допустимості такої реклами відповідно до високих стандартів професійної діяльності адвоката»².

Підсумовуючи все вищезазначене, слід підкреслити, що організаційно-функціональні принципи відіграють ключову роль під час адвокатської діяльності. Більш того, всі вони є вкрай змістовними, що фактично не дає змогу розглянути сутність кожного з них у повному обсязі, тому в цьому підрозділі ми намагались застосувати комплексний підхід до з'ясування їх змістовного наповнення та дати загальну характеристику кожному з цих принципів, яка б відображала його основні риси та вимоги, оскільки їх детальний розгляд може стати предметом окремої монографічної роботи. Натомість, на підставі визначених нами раніше загальних ознак принципів адвокатської діяльності

можемо

---

¹ Реклама адвокатської діяльності: юридичні нюанси. Портал *Yur-Gazeta.com* (*Юридична Газета*). URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/reklama-advokatskoyi-diyalnosti-yuridichni-nyuansi.html> (дата звернення: 09.04.2018).

² Бірюкова А. М. Реклама адвокатської діяльності як прояв впливу процесу глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 204.

виокремити специфічні риси цього виду принципів. Так, вони: а) мають зовнішню форму принципів, рідше окремих правил (наприклад, вимоги до рекламування адвокатської діяльності чи принцип територіальності, який прямо не закріплено в законодавстві); б) мають нормативне закріплення в конкретних нормативно-правових актах (у Законі України «Про адвокатуру та

адвокатську діяльність» і Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.); в) характеризуються конкретністю, оскільки містять чіткі правила та вимоги до адвокатської діяльності; г) реалізуються не лише адвокатом, а й іншими особами – його помічником, стажистом, партнерами та іншими особами, які перебувають з адвокатом у трудових відносинах.

У процесі дослідження організаційно-функціональних принципів адвокатської діяльності була встановлена їх переважна відповідність міжнародним стандартам у цій сфері, між тим, множинність міжнародних принципів адвокатської діяльності не дає змогу висвітлити їх зміст у цьому підрозділі в повному обсязі, тому надалі вважаємо необхідним детально з'ясувати зміст окремих міжнародних стандартів реалізації адвокатської професії та визначити подальші можливості їх удосконалення шляхом внесення законодавчих змін у нормативно-правові акти, що регулюють функціонування інституту адвокатури.

Висновки до розділу 2

Загальні принципи адвокатської діяльності в Україні характеризуються певною універсальністю. Поширюючись на всі

галузі та інститути права, вони надають правопорядку необхідний аксіологічний вимір, указуючи на цінності, які визначають право в цілому. Такі принципи формують підвалини не лише

тлумачення та реалізації норм права, а й самого процесу нормотворчості, є віддзеркаленням основоположних принципів, на основі яких вони забезпечують єдність права. Беручи до увагу юридичну природу загальноправових принципів як родового поняття його окремого виду – загальних принципів адвокатської діяльності, останні визначено як її фундаментальні засади, що на національному рівні закріплюються в провідному нормативно-правовому акті держави, тобто в її Основному законі.

Проаналізувавши вищевказані положення, ми виділили такі загальноправові принципи адвокатської діяльності: принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до їх честі та гідності; принцип верховенства права; принцип законності; принцип презумпції невинуватості; принцип рівності громадян перед законом; принцип обмеження зворотної дії законів. Акцентовано увагу на тому, що в Конституції України знаходять своє відображення принципи, які стосуються організаційно-функціонального аспекту адвокатською діяльності, – це принципи незалежності адвокатури, пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення, адвокатської діяльності виключно на підставі та відповідно до закону.

Установлено, що принципи пріоритету прав і свобод людини, поваги до їх честі та гідності закріплено серед загальних засад поряд із такими важливими цінностями, як життя, здоров'я, недоторканість і безпека. Буквально цей принцип закріплює правило щодо неможливості порушення чи обмеження прав і свобод людини (за загальним правилом, виняток становлять визначені в законі випадки, наприклад під час дії воєнного стану).

Чесць і гідність – це морально-правова основа побудови ідеалів кожної людини, що надає можливість кожному індивіду в процесі свого розвитку набути власної унікальності, а також протистояти незаконним спробам посягання на останню. Таким чином, цей принцип впливає з визначення людини як найвищої соціальної цінності, охороняючи яку, держава фактично

заборонила вчинювати щодо неї діяння, внаслідок яких особа може

зазнати обмежень власних прав і свобод. У свою чергу, адвокати не лише повинні безумовно додержуватись цього принципу, відмовившись від будь-якого вербального та невербального впливу та тиску на клієнта й інших осіб, а і захищати права, свободи, честь і гідність людини, бути нетерпимими до їх порушення.

Принцип верховенства права визначає правові норми єдиним легітимним регулятором суспільного життя в країні та взагалі в усьому світі, висуваючи до них низку вимог щодо додержання таких основ, як справедливість, рівність, вільність у своїх поглядах і думках тощо. Утвердження принципу верховенства права забезпечує охорону основоположних прав і свобод особи не лише від інших громадян, а й від безпідставного втручання з боку держави, її органів і їх представників, виступаючи фактором

утримання останніх від такої «спокуси», як зловживання владою, що, як правило, виникає через набуття сукупності спеціальних повноважень. Особливої актуальності цей принцип набуває в разі виникнення вертикальних суспільних (як правило, публічних) відносин за моделлю «влади – підпорядкування», які, на відміну від горизонтальних (приватних) суспільних відносин, характеризуються психологічною, соціальною й матеріальною нерівністю та впорядковуються переважно за допомогою використання імперативного методу. Будучи учасником публічних відносин, особа має більш уразливе, незахищене становище, оскільки не може вплинути на правила, що встановлюються для такої моделі відносин, і за таких умов цей принцип урівноважує становище всіх учасників публічних відносин, будучи водночас умовою і засобом забезпечення охорони й захисту прав, свобод та інтересів людини. Втілюючи принцип верховенства права, адвокати повинні ставити в пріоритет права, свободи та інтереси свого клієнта й інших людей та утримуватись від діянь, які

можуть їх порушити, а тим більше обмежити. Усі відносини, які виникають у межах адвокатської діяльності, повинні ґрунтуватись на правових нормах, а сама ця діяльність має здійснюватися лише за допомогою тих прав, які надано кожному адвокату законом, – саме такий підхід зможе гарантувати забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також їх висококваліфікований захист у випадку порушення.

Звернено увагу на те, що безпосередньої дії лише одного з принципів – верховенства права чи законності – недостатньо. Вони діють одночасно, доповнюють один одного та виступають як зміст (принцип верховенства права) та форма (принцип законності), як можливий вираз керівних ідей і положень першого принципу.

У свою чергу, принцип законності отримав подвійне закріплення в Основному законі держави – як загальний принцип права і як провідна засада функціонування інституту адвокатури. Адвокату необхідно не лише автоматично дотримуватися букви закону, а і втілювати її у відповідності до духу права в поєднанні з принципом верховенства останнього. Адвокат як захисник прав і свобод громадян повинен усвідомлювати значущість принципу законності та зважати на те, що в сучасних умовах глобальних реформаційних процесів як ніколи стає важливим, щоб усі вони проходили в правовій площині, не можна допускати випадків нехтування нормативними приписами чи їх ігнорування. Тому професійному захиснику важливо не лише самому неухильно дотримуватись правових положень, а й стежити за їх дотриманням іншими особами в процесі здійснення своєї діяльності, а у випадках їх порушення реагувати належним чином, пам'ятаючи про те, що від того чи іншого напряму реалізації принципу законності певною мірою залежить втілення основних положень принципу верховенства права.

Сутність принципу презумпції невинуватості, яка зводиться до того, що особу не можна вважати винуватою, до тих пір, доки щодо неї не буде винесено та набере чинності судове рішення, в якому буде вказано, що суд, дослідивши всі обставини справи, дійшов висновку про винуватість цієї особи. Цей принцип

стосується насамперед діяльності суб'єктів кримінального провадження та правосуддя, їх поводження з обвинуваченим та обов'язку ставитись до останнього неупереджено, незважаючи на факти, які стануть їм відомі у процесі досудового розслідування та подальших судових засідань, у яких розглядатиметься ця справа. У такому випадку завданням адвоката є спостереження за тим, щоб треті особи дотримувались принципу презумпції невинуватості щодо його клієнта та не порушували його. Більш того, сам адвокат повинен ставитись до клієнта неупереджено, навіть якщо вважає його винуватим у вчиненні злочину чи має в своєму розпорядженні беззаперечні докази, що вказують на це, тобто захищати права свободи та інтереси особи він повинен однаково, незважаючи на власні внутрішні переконання щодо винуватості чи невинуватості особи, до того моменту, доки її провина не буде зафіксована в судовому рішенні, яке набрало законної чинності. Разом із тим необхідно пам'ятати, що порушення цього принципу найчастіше стаються під час виступу посадових осіб, зокрема суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування, включно із прокурорами, а також під час оголошення судового рішення, яке не є вироком, але прямо чи опосередковано містить вказівки на вину особи, та під час затримання останніх. Здійснюючи свою професійну діяльність, адвокат має особливо уважно ставитись до вказаних процесів щодо свого клієнта для того, щоб забезпечити йому належний правовий захист і втілення принципу презумпції невинуватості.

Водночас звернено увагу на недоцільність поширення дії принципу презумпції невинуватості лише на вчинення злочинів, адже, крім злочинів, існують і інші види правопорушень, зокрема адміністративні, цивільні тощо. З огляду на це абсурдно вважати особу невинуватою до набрання чинності відповідним судовим рішенням щодо неї лише у випадку, якщо вона вчинила злочин. У зв'язку з цим запропоновано розширене тлумачення цього принципу, відповідно до якого особа вважається

невинуватою у вчиненні будь-якого протиправного діяння до того моменту, доки її вина не буде встановлена в порядку, визначеному чинним законодавством.

Принцип рівності громадян перед законом забороняє будь-які привілеї та обмеження за демографічними і соціальними ознаками. Рівність є однією із складових трилогії визначальних суспільних цінностей «свобода – справедливість – рівність». Першим двом цінностям відповідають принципи верховенства права та законності, а тому принцип рівності громадян перед законами є тісно пов'язаним з обома вказаними принципами, і всі вони однаковою мірою повинні втілюватись у всіх без винятку суспільних відносинах. Принцип рівності громадян перед законом втілюється насамперед у суспільних відносинах, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням адвокатської діяльності, оскільки у правовій площині вихідним є положення рівності основних прав, свобод, інтересів та обов'язків, а тому вони переважно не відрізняються одне від одного. Адвокат має розуміти цінність кожної людини, не виділяючи якусь конкретну особу чи групу осіб, не применшуючи значення інших, і не повинен поділяти людей на важливих і неважливих.

Реалізація принципу обмеження зворотної дії законів суб'єктами, які здійснюють правоохоронну та правозахисну діяльність, гарантує безпеку особам, підвищує їх довіру до держави й органів державної влади. Згідно з цим принципом закони не мають зворотної дії в часі, якщо вони не пом'якшують або не скасовують відповідальність особи, – цим загальним правилом адвокат повинен керуватись у процесі здійснення своєї професійної діяльності.

Загальні принципи адвокатської діяльності в Україні є фундаментальними положеннями, на основі яких адвокати реалізують власну професійну діяльність, а оскільки вони всі переважно пов'язані з основними правами та свободами осіб, то адвокати в процесі своєї діяльності повинні не лише безпосередньо захищати порушені права, свободи та інтереси

фізичних і юридичних осіб, а і стежити за їх додержанням іншими особами, а також за необхідності реагувати на такі порушення у спосіб, передбачений чинними нормами. При цьому кожному адвокату необхідно розуміти зміст кожного з принципів і тлумачити їх якомога ширше, пам'ятаючи про те, що їх втілення є однаково важливим як у професійній діяльності, так і поза її межами з огляду на специфіку адвокатської професії.

Міжгалузеві принципи адвокатської діяльності втілюються переважно в її зовнішньому аспекті, тобто під час здійснення адвокатом захисту прав і свобод осіб, представництва їх інтересів, а також надання правової допомоги. Захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб і представництво їх інтересів адвокати найчастіше здійснюють саме в межах судового провадження, яке поділяється на кримінальне, адміністративне, цивільне та господарське. Кожному із зазначених видів судочинства властиві свої принципи, тобто ті загальні засади, керівні ідеї і положення, на підставі яких здійснюється розгляд тієї чи іншої справи судом у межах судового засідання, а отже ці принципи втілюються і в межах останнього, вони є обов'язковими для додержання та втілення не лише судьями, а й учасниками судового процесу, зокрема адвокатами.

З метою надання ґрунтовної характеристики міжгалузевим принципам адвокатської діяльності, на основі яких реалізується один із її напрямів, проаналізовано та виділено принципи кримінального, адміністративного, цивільного й господарського судових проваджень, а також провадження в справах про адміністративні правопорушення та запропоновано їх систематизацію.

До першої групи входять принципи, характерні для всіх видів судових проваджень, включно із провадженням у справах про адміністративні правопорушення, це принцип рівності перед законом і судом; принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, (включно з апеляційним та касаційним оскарженням судового рішення);

принцип диспозитивності; принцип гласності й відкритості судового

провадження та його повне фіксування технічними засобами; принцип розумності строків розгляду справи судом; принцип обов'язковості судового рішення; принцип свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості; принцип безпосередності дослідження показань,

речей і документів судом; принцип змагальності сторін; принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами. Друга група об'єднує засади, властиві окремим провадженням: принцип забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи, принцип таємниці спілкування, принцип невтручання у приватне життя, принцип недоторканності права власності, принцип презумпції невинуватості, принцип забезпечення доведеності вини, принцип свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких

родичів і членів сім'ї, принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення, принцип забезпечення права на захист, принцип доступу до правосуддя, принцип публічності, принцип мови, якою здійснюється кримінальне провадження, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, принцип оперативності та принцип пропорційності.

Принцип рівності перед судом має ту ж саму юридичну природу, що і загальноправовий принцип рівності кожного перед законом, його втілення гарантує особам однакові можливості захисту своїх прав, свобод та інтересів у судовому процесі шляхом установлення спеціальних процесуальних прав та обов'язків для кожного учасника судового провадження, завдяки чому втілюється та реалізується одна з основних правових цінностей – справедливість. Адвокат під час представництва

інтересів своїх клієнтів, а також захисту їх прав і свобод повинен користуватись виключно переліком прав і свобод, наданих йому законодавцем як учаснику судового процесу, та не виходити за його межі, при цьому важливо не вчиняти будь-які діяння, що ставлять під сумнів однакове ставлення адвоката до інших учасників судового процесу, тим більше за ознаками раси, релігійної чи політичної приналежності, статі, кольору шкіри тощо.

Згідно з принципом забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, в тому числі апеляційного та касаційного оскарження судового рішення, адвокат,

виступаючи від імені та в інтересах свого клієнта, може оскаржити винесене судове рішення, але розпочати цю процедуру без його бажання адвокат не може. Необхідно зважати і на те, що предметом оскарження можуть бути не лише судові рішення, а й окремі ухвали, винесені судом у процесі розгляду ним тієї чи іншої справи, та дії (бездіяльність) органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування.

Сутність принципу диспозитивності зводиться до надання можливості учасникам судового провадження розпоряджатися та використовувати надані їм процесуальні права на власний розсуд. Реалізація цього принципу в адвокатській діяльності сприяє виконанню завдань інституту адвокатури щодо захисту і представництва прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, надаючи першим можливість у повному обсязі використовувати всі процесуальні засоби й інструменти для досягнення мети, поставленої в цій справі. Адвокат повинен пам'ятати, що він на власний розсуд обирає з переліку, закріпленому у законодавстві, в який час і яким правом йому необхідно скористатись, пам'ятаючи про обов'язковість виконання покладених на нього процесуальних обов'язків, тобто

у цьому випадку поєднуються обидва види диспозитивності – матеріальної та формальної.

Принцип гласності насамперед стосується визначення форми проведення судового засідання – відкритої чи закритої. Власне адвокат не може ухвалювати рішення щодо визначення форми проведення судового засідання, проте він може стати ініціатором обрання тієї чи іншої форми шляхом подання відповідного клопотання судді чи слідчому судді, у випадках, якщо інформація, яка буде оприлюднена в судовому засіданні, може завдати шкоду клієнту, інтереси якого він представляє. Таким чином, від його дій залежить повнота реалізації принципу гласності судового провадження. Значення принципу відкритості полягає в тому, що жодна особа не може бути позбавлена права на надання їй інформації, що стосується дати, часу та місця розгляду справи в судовому засіданні, учасником якої він є. Таку особу також не може бути обмежено в праві отримати інформацію щодо перебігу розгляду результатів справи в усній або письмовій формі. Особи, які не є учасниками справи, мають право на доступ до судових рішень та ознайомлення із ними.

Фіксування судового процесу технічними засобами здійснюється за допомогою аудіо- та відеозаписувальних технічних засобів, при чому в цьому випадку йдеться саме про його офіційний запис, який здійснюється судом у порядку, передбаченому процесуальними законодавством. Офіційний запис судового засідання не виключає можливості фіксації його перебігу іншими присутніми особами за умови отримання дозволу суду та винесення відповідної ухвали або ж без такої. Цей принцип сприяє реалізації адвокатом власної професійної діяльності, оскільки надає йому можливість проаналізувати перебіг судового засідання після його проведення, зіставити всі факти й обрати найраціональнішу стратегію з метою подальшої її реалізації та

досягнення поставлених цілей у конкретному судовому провадженні.

Принцип розумності строків розгляду справи судом стосується насамперед діяльності останнього, однак адвокати своїми діями повинні сприяти реалізації цього принципу, вчиняючи всі необхідні процесуальні дії в строки, які є об'єктивно необхідними. Втілення цього принципу в повному обсязі сприяє не лише здійсненню правосуддя, а й ефективній професійній діяльності адвокатів, оскільки прискорює досягнення цілей адвоката та клієнта в судовому процесі.

Згідно з принципом обов'язковості судового рішення будь-яке судове рішення (вирок, ухвала, постанова), що набрало законної чинності (як правило рішення набирає законної чинності з моменту його оголошення), є обов'язковими для виконання всіма без винятку органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, а також фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями державної і недержавної форми власності на всій території держави, а в окремих випадках, за наявності відповідних міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, також і поза її межами. Адвокати не є винятком з переліку суб'єктів, для яких виконання судового рішення є обов'язковим, проте це не означає, що вони не мають права оскаржити його в апеляційному та касаційному порядку.

Принцип свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості передбачає, що кожна сторона на власний розсуд розпоряджається наявними в неї доказами та не може бути примушена надавати їх до суду. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства обов'язок доказування покладається на слідчого та прокурора, винятком становлять належність і допустимість доказів,

відомості щодо обвинуваченого, а також розміру витрат, пов'язаних із цим кримінальним процесом, що є обов'язком сторони, яка їх подає. У цивільному та господарському процесі обов'язок доказування розподіляється між сторонами рівномірно, тобто кожна із сторін судового процесу повинна надати суду ті докази, якими вона підтверджує обставини справи. У кримінальному, цивільному та господарському судочинстві суд не може з власної ініціативи збирати будь-які докази, що стосуються обставин справи. В адміністративному процесі суд має право вжити заходів, необхідних для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. У своїй професійній діяльності адвокат повинен керуватись цими положеннями й виконувати їх, тим самим реалізуючи цей принцип, до того ж свобода в поданні суду сторонами, фактично однією з яких є адвокат і його клієнт, наявних у них доказів, що відбувається на розсуд адвоката та його клієнта й дозволяє останнім будувати співрозмірну та ґрунтовну стратегію захисту прав, свобод та інтересів.

Під час дослідження принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами зазначено, що недобросовісне використання процесуальних прав призводить до спотворення мети судового процесу, адже в результаті відбувається не справедливе здійснення правосуддя, а фактично «гра» за умовами, які диктує одна із сторін. Небезпека порушення цього принципу полягає в тому, що саме зловживання спочатку майже ніколи неможливо виявити – для цього потрібен достатньо тривалий період часу, для того, щоб зрозуміти, що особа навмисно здійснює ті чи інші дії не для того, щоб довести чи спростувати обставини справи, а для того, щоб затягти її розгляд. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами в адвокатській діяльності підлягає безумовному додержанню шляхом невчинення будь-яких необґрунтованих і нецільових процесуальних дій. Справа в тому, що у порушенні цього принципу деякі фахівці помилково

вбачають один із засобів захисту своїх клієнтів, забуваючи, що такі дії порушують інші засади здійснення адвокатської діяльності, зокрема організаційно-функціональні, а також морально-етичні правила поведінки адвокатів.

Принцип забезпечення права на свободу та особисту недоторканність є кримінальним процесуальним принципом. Особа, право на вільне пересування якої обмежено внаслідок її затримання, повинна бути звільнена протягом сімдесяти двох годин, якщо щодо неї не буде винесено судове рішення про тримання її під вартою, а про її місце перебування повинні бути повідомлені члени сім'ї чи інші близькі родичі. У цьому випадку завданням адвоката є уважне ставлення до процедури обмеження права на свободу й особисту недоторканність свого клієнта правоохоронними органами, зокрема додержання останніми всіх вимог

процесуального законодавства; адвокат має терміново реагувати у разі порушення такого принципу, беручи до уваги те, що право на свободу в цьому випадку отримало більшу реалізацію, аніж право особи на особисту недоторканність. У першу чергу, йдеться про фізичну недоторканність особи, тобто недопущення вчинення стосовно неї різних форм тортур, проявів нелюдського поводження, вчинення будь-яких діянь, які принижують честь і гідність особи, а також будь-яких проявів дискримінації. Фізична недоторканність особи не є єдиною складовою принципу недоторканності особи, що охоплює також моральну, психологічну та індивідуально недоторканність.

Звернено увагу на таке: адвокат особисто не реалізує принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи, а лише стежить за його додержанням. Цей принцип фактично забороняє проникати до будь-якого приватного володіння особи, проводити на його території такі процесуальні дії, як огляд або обшук, – для вчинення таких дій є необхідним мотивоване рішення суду, що, по суті, є своєрідним дозволом.

Принцип таємниці спілкування гарантує кожному конфіденційність передання інформації між особами за

допомогою різних видів кореспонденції та інших засобів зв'язку в усіх можливих формах. За загальним правилом жодна з осіб не може втручатись у приватне спілкування інших осіб, виняток становлять випадки, коли такі дії здійснюються на підставі рішення суду у випадках, коли є необхідність виявити чи запобігти вчиненню тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, якщо інакше мету кримінального провадження досягти неможливо.

Тому адвокат у процесі здійснення адвокатської діяльності не може жодним способом втручатися у приватне спілкування між особами, навіть якщо це необхідно для досягнення мети клієнта в конкретній справі.

Принцип невтручання у приватне життя гарантує кожній особі невтручання інших осіб, насамперед правоохоронних органів, у сімейне та особисте життя. Це правило є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами кримінального провадження, зокрема адвокатами, тобто, з одного боку, адвокат не може втручатись у приватне життя осіб з мотивів досягнення мети в справі.

Принцип недоторканності права власності пов'язується із правом на приватну власність, гарантованим Конституцією, а тому позбавлення чи обмеження цього права є недопустимим, а може бути здійснене або на підставі ухвали слідчого судді, або у конкретних випадках, передбачених нормами кримінального процесуального законодавства.

Принцип забезпечення доведеності вини є характерним для кримінального процесуального провадження, яке відрізняється від усіх інших видів судових проваджень тим, що обов'язок доведення вини особи покладається на особу, яка представляє державне обвинувачення, – прокурора. Тобто в цьому випадку яскраво не виражено таку характерну рису судового процесу, як змагальність сторін. Реалізацію цього принципу закріплено на законодавчому рівні як правило, відповідно до якого ані підозра, ані обвинувачення не можуть бути побудовані на основі неналежних і недопустимих доказів. Адвокату під час захисту

прав і свобод своїх клієнтів у судовому засіданні під час розгляду кримінальної справи необхідно враховувати, що будь-які недоведені сумніви, припущення та інші факти повинні тлумачитись

на користь його клієнта, а ставлення до останніх до винесення судового рішення, яким особу буде визнано винуватою у вчиненні злочину, та набрання ним законної чинності, повинно бути таким самим, як і ставлення до особи, яка апріорі є невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення.

Втілюючи принцип свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, адвокат повинен чітко та зрозуміло роз'яснити клієнту, що під час кримінального провадження він може не повідомляти жодних відомостей, якщо вони стосуються підозри щодо неї чи обвинувачення у вчиненні злочину, а також пояснювати обставини та факти, які прямо чи опосередковано можуть призвести до підозри чи обвинувачення членів його сім'ї та інших близьких родичів у вчиненні кримінального правопорушення, а також давати відповіді на будь-які інші запитання. В інших судових провадженнях (адміністративному, цивільному, господарському) це правило поширюється лише на осіб, які мають статус свідків у судовому засіданні, тобто це особи, викликані в судове засідання з метою отримання в них пояснень про обставини чи факти справи, яка розглядається судом.

Принцип заборони двічі притягати до кримінальної відповідальності за те ж саме правопорушення передбачає, що особа не може бути повторно притягнута до відповідальності за вчинення того ж самого злочину, якщо до цього моменту щодо неї вже було винесено обвинувальне чи виправдувальне рішення суду, яке набрало законної чинності. У своїй діяльності адвокат повинен уважно ставитись до додержання цього правила правоохоронними органами щодо особи, права та свободи якої він захищає.

Принцип забезпечення права на захист надає особі, яка має процесуальний статус підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні злочину або ж виправданого, можливість використовувати різні

засоби захисту. З метою виконання цього принципу такою особою за її бажанням обирається чи призначається захисник, який буде представляти її інтереси, – ним є адвокат, при чому така допомога може бути надана особам безоплатно (за державний рахунок). Додержання цього принципу всіма учасниками кримінального процесу є вкрай важливим для адвоката та здійснення ним своєї професійної діяльності, оскільки фактично він не лише сприяє реалізації останньої, а є однією з підстав її здійснення.

Принцип доступу до правосуддя гарантує кожній особі право на безпосереднє звернення до суду у випадку порушення її прав, свобод та інтересів, на справедливий судовий розгляд справи й участь особи у розгляді справи, якщо та стосується її прав або обов'язків, при чому звернення особи до суду не перешкоджає використанню нею інших засобів захисту власних прав, свобод та інтересів. Забезпечення доступу до правосуддя є обов'язком і завданням держави та її органів, що безпосередньо сприяє здійсненню адвокатської діяльності в тому обсязі, який є необхідним для захисту адвокатом прав, свобод і представництва інтересів клієнтів у судах.

Принцип публічності реалізується чітко визначеним колом осіб, які провадять досудове розслідування, та не впливає на здійснення адвокатської діяльності, натомість адвокат може стежити за виконанням цього принципу та реагувати в порядку, передбаченому чинним законодавством, у разі його порушення слідчим або прокурором.

Принцип мови, якою здійснюється (кримінальне) провадження, передбачає його здійснення та відповідне документальне супроводження державною мовою, тобто українською.

Це правило не поширюється на повідомлення особі про її підозру у вчиненні злочину, яке може здійснюватися як державною, так і іншою мовою, яку особа розуміє. Якщо особа не володіє чи недостатньо володіє державною мовою, вона під час судового провадження може користуватись послугами

перекладача чи виступати в суді рідною мовою. Не дивлячись на те, що така засада не знайшла свого відображення в процесуальному законодавстві, яке регулює здійснення інших видів судових проваджень, його окремі приписи містять вимоги щодо здійснення судочинства та діловодства державною мовою, водночас надаючи право учасникам судових процесів спілкуватись під час останніх рідною мовою чи мовою, якою вони володіють, або користуватись послугами перекладача. Реалізація цього принципу в адвокатській діяльності полягає у неухильному додержанні адвокатами цих правил і їх обов'язку сприяти забезпеченню

своїм клієнтам права на користування послугами перекладача у випадку необхідності, зокрема шляхом подання до суду відповідних клопотань.

Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі є принципом адміністративного судочинства та безпосередньо пов'язується із визначенням активної ролі суду в судовому процесі не лише як стороннього арбітра, як в інших видах судових проваджень. Установлення цього принципу можна пояснити особливостями публічно-правових відносин, спори з приводу яких вирішуються адміністративним судом, що тягне за собою наслідком первісну нерівність учасників судового процесу, тому суд у цьому випадку не може залишатись осторонь змагального процесу, а повинен узяти участь у ньому для того, щоб урівноважити становище обох сторін судового процесу.

Принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, спрямовано на поновлення прав та інтересів особи, які були порушені внаслідок вчинення правопорушення чи протиправного посягання. Справа в тому, що за загальним правилом сплата судового збору є необхідною умовою подання позову до суду, а з

огляду на те, що позов подає особа, яка вважає, що її права були порушені, вона і несе витрати, пов'язані зі сплатою цього збору. У випадку, якщо особа в судовому засіданні доведе факт порушення своїх прав, то вони мають бути поновлені. Зазвичай це здійснюється автоматично разом з ухваленням судом рішення у цій справі, в такому контексті розмір грошової суми, яку особа сплатила як судовий збір, тобто зазнання матеріальних витрат внаслідок ситуації, в якій особа фактично невинувата, теж має бути поновлено. Останнє якраз і забезпечується за допомогою відшкодування судових витрат особам, на користь яких ухвалено відповідне судове рішення. Зважаючи на «автоматичний механізм» реалізації цього принципу, він не відбивається в процесі адвокатської діяльності.

Реалізуючи принцип оперативності в межах провадження справ про адміністративні правопорушення, адвокати повинні додержуватись усіх установлених процесуальних строків під час здійснення різних процесуальних дій, тим самим не порушуючи визначені часові межі.

Принцип пропорційності забезпечує розумний баланс між сторонами спору, надає їм можливість визначати перебіг процесу судочинства відповідно до здійснення тих чи інших процесуальних дій. У процесі адвокатської діяльності, представляючи інтереси свого клієнта, який є однією із сторін процесу, адвокат повинен обґрунтовано, грамотно та раціонально будувати стратегію захисту, зважаючи на співвідношення мети, поставленої ним у цій судовій справі, та процесуальних засобів, які він буде використовувати.

Міжгалузеві принципи адвокатської діяльності визначають основні напрями та правила реалізації одного з найважливіших видів цього виду діяльності, вони створюють правове підґрунтя для належного й ефективного захисту і представництва адвокатом прав, свобод та інтересів своїх клієнтів. Серед сукупності цих принципів є ті, які відіграють визначальну роль у здійсненні захисту адвокатом прав і свобод клієнтів, а також представництва їх інтересів, а є другорядні. Реалізація останніх не залежить від дій

особи адвоката, але впливає на його діяльність та інтереси клієнта, а тому в цьому разі завданням адвоката є спостереження за додержанням і втіленням цього принципу іншими особами та попередження чи припинення порушення цих принципів.

Організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності в Україні визначають основні засади, реалізація яких у

повному обсязі може забезпечити належне, якісне й ефективне здійснення адвокатом власної професійної діяльності, тому вони не лише стосуються юридичних послуг, що надаються адвокатом, а також мають стосунок до моральних та етичних засад

самої особи адвоката. В останньому випадку такі керівні положення визначають, якими повинні бути внутрішні переконання адвоката та якими саме моральними й особистісними якостями він повинен володіти, а також стосуються його взаємовідносин із третіми особами в межах здійснення професійної діяльності, зокрема з його помічником, стажистом і партнерами. До цих принципів було віднесено такі: принцип верховенства права, принцип законності, принцип пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення, принцип незалежності адвокатської діяльності, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту інтересів, принцип територіальності, принцип домінантності інтересів клієнта, принцип

компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків, принцип свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, принцип поваги до адвокатської професії, а також вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

З утвердженням принципу пріоритету представництва адвокатом інтересів особи в судах міжнародної і національної юрисдикції та захисту від кримінального обвинувачення

отримала своє безпосереднє відображення в нормах і набула актуальності так звана «адвокатська монополія». Адвокату було надано низку унікальних прав, зокрема представляти інтереси особи в суді та захищати її від обвинувачення в кримінальному провадженні, проте вона не є абсолютною, оскільки передбачає низку винятків, які стосуються малозначних справ (справ незначної складності), в яких представляти інтереси мають право фізичні особи, які досягли вісімнадцятирічного віку та мають адміністративну

процесуальну чи цивільну процесуальну дієздатність (залежно від виду судового провадження). Більш того, первинну правову допомогу, яка полягає в наданні інформації, консультацій і роз'яснень з питань, що мають правовий характер, складенні звернень громадян та інших документів, за винятком процесуальних, можуть надавати не лише адвокати, а й інші суб'єкти:

органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, особи приватного права (фізичні та юридичні), спеціальні центри, метою створення яких є надання безоплатної вторинної правової допомоги, й інші профільні установи. Усе це у сукупності свідчить про те, що нині говорити про адвокатську монополію в нашій державі не зовсім коректно, оскільки її зміст не відповідає дійсності.

Принцип незалежності адвокатської діяльності стосується як безпосередньо незалежності адвоката, так і незалежності його професійної діяльності. Принцип незалежності реалізується в межах професійної діяльності адвоката, а тому повинен втілюватись під час реалізації всіх напрямів останньої, зокрема захисту та представництва інтересів громадян, а також надання іншої правової допомоги клієнту. Водночас це не повинно сприйматись як порушення принципу незалежності, оскільки адвокат і клієнт мають спільні мету й інтереси та діють в одному напрямі, що унеможлиблює нівелювання цього принципу, адже клієнт ніколи не діятиме на шкоду власним інтересам. Водночас усі рішення щодо дій, які адвокат здійснює в межах своєї професійної діяльності, він повинен ухвалювати самостійно,

усвідомлюючи всі їх наслідки. Порушення принципу незалежності адвокатської діяльності призводить до суттєвих негативних наслідків, які не лише є пов'язаними з неможливістю нормального функціонування інституту адвокатури, а й підривають довіру до правоохоронних органів, зокрема до судової системи. Незалежність адвокатської діяльності пов'язана і з вимогами, що висуваються до самої особи адвоката, серед яких мужність, принциповість, безкомпромісність у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування та судовими органами, що становлять загрозу та не відповідають інтересам клієнта. Окрім того, діяльність, яку здійснює адвокат, не повинна бути організована таким чином, щоб він перебував у залежності від будь-якої особи. Принцип незалежності адвокатської діяльності ми можемо охарактеризувати як такий, що є пов'язаним із незалежністю самого адвоката як фахівця та особистості; має зовнішній аспект – учинення процесуальних дій вільно від будь-якого впливу, та внутрішній (особистий), адже адвокат повинен усвідомлювати та відчувати власну незалежність у здійсненні своєї професійної діяльності; цей принцип містить у собі такі елементи, як політична, економічна та інтелектуальна незалежність; він не є абсолютним, оскільки адвокат повинен ставити в пріоритет інтереси свого клієнта та діяти лише в межах закону – це своєрідні «обмежуючі фактори» цього принципу.

Принцип конфіденційності адвокатської діяльності відіграє дуже важливу роль, оскільки є фундаментальною основою побудови відносин між адвокатом і клієнтом, що, по суті, є підставою здійснення адвокатської діяльності, адже без клієнта остання не матиме жодного сенсу. Особа, яка звертається до адвоката, вже завідомо йде на те, щоб довіритись абсолютно незнайомій людині, а часто розповісти йому ті факти, які не знає її власне оточення. Справа в тому, що надання адвокату повної та достовірної інформації зможе забезпечити якісний та

ефективний

захист прав, свобод та інтересів особи, дозволить «виграти справу». Водночас особа небезпідставно розраховує на те, що така розмова та викладені факти не вийдуть за межі приватної розмови. Норми процесуального законодавства покладають на адвоката обов'язок не лише безстроково зберігати у таємниці та не

розголошувати інформацію, яка стала йому відома внаслідок звернення до нього клієнта, та подальших фактів, які стануть йому відомі, пов'язаних із конкретною справою та особою клієнта, звичайно, за умови, якщо сам клієнт не дає на це згоди, а також забезпечувати нерозголошення такої інформації іншими пов'язаними з ним особами. Це правило не передбачає конкретної норми поширення такої інформації, а тому не важливо, яким чином вона буде поширена – усно чи письмово, наприклад шляхом оприлюднення документів, які містять такі відомості. За таких умов адвокат повинен приділяти увагу роботі з документами у справах та їх зберіганню для того, щоб унеможливити поширення таких відомостей або їх витік. Реалізація принципу конфіденційності під час здійснення адвокатської діяльності є суто правовою структурою – правовідносинами, і це дозволяє зробити висновок, що склад втілення цього принципу відповідатиме складу правовідносин, до якого відносять його об'єкт (те, з приводу чого виникають такі правовідносини), суб'єктів (тобто їх безпосередніх учасників) і зміст (його становлять коло прав та обов'язків суб'єктів таких правовідносин). Так, об'єктом реалізації принципу конфіденційності під час професійної діяльності адвоката є адвокатська таємниця, а також інформація про персональні дані особи. Звернено увагу, що до адвокатської таємниці не належить інформація, одержана від сторонніх осіб, вона може бути використана адвокатом за умови дотримання ним законодавства

в сфері захисту персональних даних. Суб'єктами адвокатської таємниці є клієнт як першоджерело таких відомостей, адвокат,

його помічник і стажист або інша особа, пов'язана з першим трудовими відносинами, адже під час реалізації принципу конфіденційності важливим є сам факт нерозголошення відповідних відомостей, а не особа, якій вони можуть бути повідомлені всупереч вказаному принципу. Таким чином, зміст принципу конфіденційності насамперед становить обов'язок адвоката,

його помічника, стажиста або іншої особи, пов'язаної з адвокатом трудовими відносинами, не розголошувати відомості, визначені законодавством такими, що не підлягають розголошенню, у процесі здійснення адвокатської діяльності, а також право особи дати письмову згоду на можливість розголошення такої інформації. Окремим елементом змісту вказаного принципу слід також вважати юридичну відповідальність, яку адвокат, його помічник, стажист або інша особа, пов'язана з першим трудовими відносинами, нестиме у разі розголошення адвокатської таємниці, – йдеться про кримінальну, адміністративну, цивільну та дисциплінарну відповідальність залежно від конкретних умов та обставин порушення принципу конфіденційності.

Під час розгляду принципу уникнення конфлікту інтересів у процесі здійснення адвокатської діяльності встановлено, що власне сам конфлікт може виникати в двох конструкціях: «адвокат – клієнт» і «клієнт – клієнт». У зв'язку з цим на адвоката покладається обов'язок інформувати клієнта про наявність такого конфлікту, а також безстрокова заборона для адвоката (адвокатського об'єднання) укладати договори про надання правової допомоги в разі виникнення конфлікту інтересів, при чому ця заборона продовжує діяти і після закінчення дії договору про правову допомогу з особою, в зв'язку з якою виник конфлікт інтересів. За загальним правилом у разі виникнення конфлікту інтересів договір про надання правової допомоги не укладається, а доручення клієнта не виконується. Виняток становить випадок, коли є письмова згода клієнта на представництво, захист і надання правової допомоги адвокатом в

умовах конфлікту інтересів, при чому такий виняток може дозволятися лише у конфлікті інтересів, який виникає між клієнтами адвоката, а письмова згода повинна бути надана ними обома. В іншому випадку – за умови виникнення конфлікту інтересів між самим адвокатом і його клієнтом – представництво та захист прав, свобод та інтересів останнього разом із наданням йому правової допомоги вбачається неможливим. Порушення принципу уникнення конфлікту інтересів з боку адвоката призводить до спотворення мети адвокатської діяльності та її здійснення не в інтересах і на благо клієнта, а лише як інструмент досягнення особистих цілей, зокрема корисливих – отримання гонорару від клієнта. Акцентуємо увагу на тому, що клієнтом адвоката може бути не лише фізична, а і юридична особа, на яку поширюються всі вищевказані правила щодо врегулювання та наслідків конфлікту інтересів. Водночас наслідки конфлікту інтересів у справі, де клієнтом є юридична особа, мають певні особливості, обумовлені, у першу чергу, наявністю трудових відносин з іншими суб'єктами, у випадках, якщо вони є чи було клієнтами того ж самого адвоката. У такому разі укладення договору між юридичною особою та адвокатом ставить під загрозу якість і професійність надання адвокатських послуг власне самій юридичній особі, а тому визнається законодавцем неможливим; те ж саме стосується і прийняття доручень від інших клієнтів, якщо вони суперечать інтересам юридичної особи.

Принцип територіальності адвокатської діяльності прямо не передбачається чинним законодавством, але впливає з положень законодавства, що регулює сферу функціонування адвокатури. Ця норма фактично передбачає просторову необмеженість адвокатської діяльності та відсутність прив'язки самого адвоката до будь-якої території, крім робочого місця, при чому адрес робочих місць в адвоката може бути декілька.

Відповідно до принципу домінантності інтересів клієнта в процесі здійснення адвокатської діяльності інтереси клієнта ставляться на перше місце, залишаючи позаду амбіції, бажання та інтереси адвоката й інтереси будь-яких інших осіб. Це

правило свідчить про те, що принцип пріоритету (домінантності) інтересів клієнта реалізується не лише в процесі взаємовідносин між клієнтом та адвокатом, а і поза їх межами, у випадках, коли за правовою допомогою перший звертається до іншого адвоката. Зважаючи, що цей принцип за своєю суттю є деонтологічним і стосується моральних та етичних засад адвокатської діяльності, його основу має становити усвідомлення адвокатом неписаного обов'язку допомогти особі, яка звернулась до нього за правовою допомогою, зробивши це своєю метою та бажанням, втілюючи соціальне призначення інституту адвокатури – захист прав, свобод та інтересів особи. У цьому випадку не можуть здійснюватись будь-які дії адвоката, що мають на меті реалізувати власне самолюбство, довести іншим учасникам справи свою важливість і досвідченість. Більш того, справа, якою займається адвокат, не повинна розглядатись як засіб і можливість залучитися підтримкою працівників правоохоронних органів або завести приятельські відносини з ними. Законний інтерес клієнта – це єдина умова, яку повинен урахувувати адвокат під час обрання лінії захисту, представлення інтересів особи в органах державної влади та місцевого самоврядування чи надання правової допомоги, зокрема консультацій із правових питань.

У адвоката протягом усього періоду адвокатської діяльності виникає низка обов'язків щодо: надання клієнту повної та достовірної інформації про обставини цієї справи та правові, моральні й матеріальні наслідки, які випливають з неї, або про ті, до яких призведуть ті чи інші процесуальні дії; роз'яснення всіх прав та обов'язків особи, пов'язаних із цією справою. У процесі виникнення конфлікту та правового спору, де однією із сторін є клієнт, адвокат повинен застосувати передбачені чинним законодавством засоби і способи, в тому числі процесуальні, для того, щоб забезпечити захист і непорушність прав і свобод інтересів свого клієнта. Перш за все, адвокат повинен докласти максимальних зусиль для того, щоб урегулювати такий конфлікт на початкових стадіях його розгортання, інколи у позасудовому

порядку

(ця процедура має ознаки, характерні для процесу медіації) чи шляхом укладення мирової угоди в судовому засіданні. Також до завдань адвоката можна віднести відмову клієнта від здійснення тих дій, зокрема процесуального характеру, які у перспективі можуть призвести до негативних наслідків для самого клієнта.

Принцип компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків встановлює такі вимоги до адвоката: 1) високий рівень професійної підготовки, що може бути підтверджено сукупністю документів про отримання вищої юридичної освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації, його участь у тренінгах, семінарах і круглих столах, відповідних результатах наукової діяльності; 2) ґрунтовне знання чинного законодавства, що передбачає необхідність орієнтуватись у різних галузях права й усьому масиві національної нормативної бази, а також щонайменше у загальних положеннях міжнародного законодавства в сферах спеціалізації адвоката; 3) наявність практики застосування цих знань, що передбачає не лише знання законів і норм, а можливість їх застосування в кожній конкретній ситуації; найчастіше така здібність розвивається в процесі адвокатської практики; 4) уміння користуватись тактиками, прийомами та методами адвокатської діяльності з метою досягнення визначеної мети в кожній конкретній справі, наприклад, це може бути тактика захисту підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальній справі; 5) можливість бути оратором (обізнаність в ораторському мистецтві завжди була однією з професійних рис адвоката, що пояснюється їх постійним виступами у судових засіданнях, де адвокат використовує власне слово як засіб досягнення цілей, які визначаються інтересами клієнта); 6) ретельна підготовка до кожної справи, адже без належної підготовки досягти результатів у тій чи іншій справі взагалі неможливо через брак знань та інформації, що унеможлиблює побудову стратегій ведення справи та планування перспективних процесуальних дій; 7) саморозвиток і підвищення своїх

професійних знань – необхідна умова розвитку адвоката як професіонала та особистості; адвокату доцільно не надавати правову допомогу, зокрема юридичні консультації, з тих питань і в тих галузях права, що не належать до його спеціалізації, або консультувати в тих сферах, де він має низький рівень знань і через суб'єктивні чи об'єктивні причини не може його підвищити; те ж саме стосується захисту та представництва клієнта в органах державної влади, місцевого самоврядування та міжнародних і національних судових установах. Урахування всіх перелічених вище якостей забезпечить повну реалізацію

адвокатом принципу компетентності адвокатської діяльності.

Між тим, адвокату необхідно пам'ятати, що обов'язок забезпечення компетентності осіб, які перебувають із ним у трудових відносинах, у тому числі його помічника і стажиста, покладається на нього, а тому він несе моральну відповідальність за рівень компетентності «підпорядкованих йому колег».

Принцип поваги до адвокатської професії передбачає необхідність додержання адвокатом низки правил під час його реалізації. По-перше, утвердження (збереження та підвищення) поваги до адвокатської професії в суспільстві – це, перш за все, завдання самого адвоката, який своєю поведінкою жодним чином не повинен дискредитувати себе як адвоката, який надає юридичну допомогу, оскільки адвокат у свідомості громадян ототожнюється із самою адвокатською діяльністю. До того ж він повинен здійснювати власну професійну діяльність відповідно до її суті та призначення, в протилежному випадку в суспільстві спотворюються уявлення про адвокатську діяльність, а рівень поваги до цього виду професійної діяльності та власне до самих адвокатів починає стрімко знижуватись. По-друге, реалізація та дотримання вказаного принципу повинні відбуватись не лише під час адвокатської діяльності, а тому він не обмежується робочим часом адвоката. Принцип поваги до адвокатської професії супроводжує особу адвоката в усіх сферах його життя,

відповідно він не може бути взірцем честі та справедливості на роботі (під час адвокатської діяльності), а у повсякденному житті поводитись аморально. Наступне правило стосується критики рішень органів адвокатського самоврядування, які є обов'язковими для виконання адвокатами (звичайно, за умови їх законності). Адвоката не позбавлено права висловлювати критичні зауваження щодо змісту такого рішення. По-четверте, адвокат не повинен вчиняти будь-які дії, спрямовані на обмеження прав третіх осіб, у тому числі прав інших адвокатів – таке правило випливає із визначення адвокатської діяльності як вільної та незалежної професійної діяльності. Таким чином, своїми діями (діями чи бездіяльністю) адвокат не повинен ставити під сумнів власне незалежність адвокатської діяльності й підривати престижність адвокатської професії. По-п'яте, дії чи бездіяльність адвоката не повинні принижувати честь, гідність і ділову репутацію інших адвокатів, помічників, стажистів та інших осіб, пов'язаних з адвокатами трудовими відносинами. Гідність фактично є ніщо інше, як оцінка особи самої себе, своїх якостей і свого місця в суспільстві, тяжіючи до внутрішньої самооцінки, тоді як честь – це зовнішнє оцінювання іншими особами конкретної особистості на основі особистісних якостей оцінюваної особи, що охоплюють моральні, духовні та соціальні якості. Честь і гідність, будучи докорінно різними поняттями, органічно утворюють цілісне уявлення про певну особу як про особистість та про її соціальне призначення, а також про внутрішні якості, оцінку її поведінки в повсякденному житті та під час здійснення професійної діяльності. З огляду на те, що честь є критерієм самооцінки особи, її формування та рівень залежать від самої особи, на відміну від гідності, на визначення якої іншими особами вона безпосередньо вплинути не може (лише шляхом здійснення конкретних дій або зміни власної поведінки, яка у подальшому буде оцінюватись суспільством і його окремими представниками). Окрім того, на основі честі та гідності серед громадян формується уявлення про

ділову репутацію особи (адвоката), що безпосередньо пов'язується зі здійсненням нею своєї професійної діяльності. Останнє правило стосується дотримання адвокатами правил ділового етикету та зовнішнього вигляду адвоката. Діловий етикет адвоката – збірне поняття, яке утворюється з правил загальної етики, зокрема правил ділового спілкування, ділового етикету юриста та безпосередньо адвокатської етики. Зовнішній вигляд адвоката є частиною етичних правил, які є обов'язковими для додержання представниками адвокатської професії, адже суспільство оцінює не лише внутрішні якості адвоката, а і зовнішні прояви його поведінки, на основі чого формує власне уявлення про адвокатську діяльність узагалі. Останнє частково здійснюється шляхом оцінювання зовнішнього вигляду адвоката: речей, у які він одягнений, зачіски, ділових аксесуарів, тобто всього того, що формує імідж особи. Тому адвокату важливо, додержуючись професійного етикету, слідкувати за своїм зовнішнім виглядом – одягатись в офіційно-діловому стилі, мати охайну зачіску та зовнішній вигляд, додержуватись культури мови та спілкування. Зазначені вимоги стосуються поведінки самого адвоката, водночас на практиці нерідко виникають випадки відвертого приниження адвоката як фахівця, а також необґрунтованих критичних висловів, що стосуються адвокатської діяльності, з боку представників поважних професій, таких як суддя або прокурор. Отже, важливими є не лише демонстрування поваги до адвокатської професії з боку самого адвоката, а і повага до неї з боку третіх осіб, насамперед працівників правоохоронних органів.

Окремою засадою адвокатської діяльності можна визнати вимоги, що висуваються до рекламування адвокатської діяльності, відповідно до якої адвокату надається право на рекламування своєї професійної діяльності. Справа в тому, що надання адвокатських послуг нерідко ототожнюється з підприємницькою діяльністю, а успіх її здійснення певною мірою залежить саме від рекламування товарів або послуг. Коли адвокат рекламує власну

діяльність, на нього покладається обов'язок дотримуватись етичних правил і законодавства, що регламентує процес рекламування. Окрім загальних вимог до рекламування будь-яких товарів або послуг, законодавець висуває низку додаткових правил до рекламування адвокатської діяльності, пов'язаних з її специфікою. Правила рекламування адвокатської діяльності в більшості випадків обумовлюються необхідністю дотримання морально-етичних вимог реалізації адвокатської діяльності.

Організаційно-функціональні принципи відіграють ключову роль під час адвокатської діяльності. Більш того, всі вони є вкрай змістовними, що фактично не дає змоги розглянути сутність кожного з них у повному обсязі, тому в цьому підрозділі ми намагались застосувати комплексний підхід до з'ясування їх змістовного наповнення та дати загальну характеристику кожного з таких принципів, яка б відображала його основні риси та вимоги, оскільки їх детальний розгляд може стати предметом окремої монографічної роботи. Натомість на підставі визначених нами раніше загальних ознак принципів адвокатської діяльності можемо виокремити специфічні риси цього виду принципів. Так, вони: а) мають зовнішню форму принципів, рідше – окремих правил (наприклад, вимоги до рекламування адвокатської діяльності чи принцип територіальності, який прямо не закріплено в законодавстві); б) мають нормативне закріплення в конкретних нормативно-правових актах (у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилах адвокатської етики,

затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012 р.); в) характеризуються конкретністю, оскільки містять чіткі правила та вимоги до здійснення адвокатської діяльності; г) реалізуються не лише адвокатами, а й іншими особами – його помічником, стажистом, партнерами та іншими особами, які перебувають з адвокатом у трудових відносинах.

Розділ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародні стандарти адвокатської діяльності

Європейський вектор розвитку, який був визначений нашою країною та всім її народом як перспективний, обумовив необхідність приведення багатьох сфер суспільного життя у відповідність до міжнародних стандартів якості, які визнаються в Європі й усьому світі. Із цією метою Урядом України було започатковано та здійснено низку докорінних реформ у різних суспільно важливих сферах, наприклад у правоохоронній або у сфері охорони здоров'я. Проведення таких реформ, як правило, передбачає перебудову системи чи зміну засад її функціонування у межах кожної окремої сфери з метою вдосконалення її роботи та підвищення якості й ефективності послуг, які надаються населенню.

Серед недоліків надання правової допомоги, які потребують усунення, в Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 були названі: «невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій

незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування»¹.

Інститут адвокатури умовно можна віднести до недержавних правоохоронних інституцій, метою створення та діяльності яких є охорона та захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб і як наслідок – їх поновлення. О. Г. Яновська наголошує на тому, що «серед усіх юридичних засобів захисту прав людини чільне місце належить адвокатурі. Її фундаментальним призначенням є захист прав людини, і саме тому необхідне досконале функціонування цього надзвичайно важливого правозабезпечувального інституту. Реальна здійсненність і надійна захищеність прав людини є найвищим критерієм прогресивності адвокатури»².

З огляду на важливу роль цього інституту було ухвалено рішення про необхідність підвищення ефективності його діяльності шляхом зміни й удосконалення основних засад його існування. Останнє стає можливим за допомогою ухвалення низки нормативно-правових актів, які частково чи повністю змінюють згадані засади на законодавчому рівні. Так, було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [190], яким внесено низку суттєвих законодавчих змін, а також Президентом України внесено до Верховної Ради України проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність від 06.09.2018 № 9055 (на сьогодні його включили до порядку

---

¹ Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. Ст. 1267.

² Яновська О. Г. Стандартизація адвокатської діяльності: вимога сьогодення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 159.

денного)¹. Проте реформування інституту адвокатури не обмежується ухваленням двох правових актів, а являє собою складний, довготривалий і кропіткий процес роботи фахівців у галузі права, який не може проходити ізольовано від дослідження зарубіжного досвіду адвокатської діяльності та визначення її міжнародних стандартів для визначення можливих перспектив їх подальшої імплементації. При цьому слід урахувати, що міжнародні стандарти адвокатської діяльності – це «досить умовна реальність, позаяк ми не маємо “світових стандартів адвокатури”, так само, як і не існує “світової адвокатури”». Є низка міжнародних, ухвалених на досить високому, однак не всесвітньому рівні актів, які можна віднести до тих, що формують ті самі «світові стандарти адвокатури», але це не є те, що прийнято «всім світом»². У такому контексті пріоритетним є дослідження саме європейських стандартів, які є спільними для всіх країн-членів Європейського союзу, а також вивчення досвіду роботи адвокатів цих країн.

Вагомим внеском в утвердження уніфікованих європейських стандартів повинно стати ухвалення Європейської конвенції «Про професію адвоката» (European Convention on the Profession of Lawyer), необхідність розроблення якої була обґрунтована в Рекомендації № 2121 (2018) Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) щодо розробки Європейської конвенції щодо професії адвоката від 25.01.2018³. Передбачається, що цей документ, на відміну від інших рекомендацій і директив, матиме статус «обов’язковий для виконання», а тому матиме чіткий і ясний

---

¹ Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/-webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення: 09.04.2018).

² Сафулько С. Ф. До питання реалізації світових стандартів в адвокатури в українській практиці. *Право України*. 2011. № 10. С. 245.

³ Європейська конвенція про правничу професію 2020 р. *CCBE Info*. 2018. № 71. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/d12281c56cdc3e0de93d_file.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

механізм забезпечення гарантій адвокатської діяльності та встановить реальний контроль за дотриманням закріплених положень. Ухвалення цього документу обумовлено обставинами, пов'язаними з порушенням державами в особі її органів національних гарантій адвокатської діяльності, якими є зокрема: «неналежне розслідування фактів вбивств, спричинення тілесних пошкоджень, зникнень адвокатів або знищення їх майна, допити адвокатів в якості свідків у справах їхніх клієнтів, використання дисциплінарного провадження як методу тиску щодо адвокатів, порушення адвокатської таємниці в ході проведення обшуків і виїмок. Крім того, відсутній ефективний механізм контролю за втручанням держав в діяльність адвокатів в країнах»¹.

Оскільки цей напрям роботи вважається вкрай актуальним, дослідження міжнародних стандартів адвокатської діяльності стало одним із завдань нашої наукової роботи, але, зважаючи на вимоги, що висуваються щодо обсягу цього виду робіт, ми не зможемо приділити достатню увагу всім міжнародним стандартам і вимогам, тому обмежимося стислим оглядом зарубіжного досвіду організації діяльності адвокатури та окремими засадами, встановленими на міжнародному рівні.

Міжнародними стандартами в сфері здійснення адвокатської діяльності, на думку Л. І. Бойко, є «міжнародні стандарти професійної діяльності адвоката визнаються загальні деонтологічні

вимоги, яким мають слідувати адвокати, незалежно від кордонів (державних, галузевих та ін.) здійснення своєї професійної діяльності в цілях гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній країні»².

---

¹ Профстандарти адвокатури: міжнародний погляд. *Портал Yur-Gazeta.com (Юридична Газета)*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/profstandarti-advokaturi-mizhnarodniy-poglyad.html> (дата звернення: 09.04.2018).

² Бойко Л. І. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності адвокатів. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 162.

Проте спочатку вважаємо за необхідне розглянути організаційні засади та окремі аспекти функціонування інституту адвокатури в різних зарубіжних країнах. Наприклад, у Великобританії функції адвокатури здебільшого виконують баристери (barristers), при цьому юридичну професію представляють дві окремі великі групи: соліситори (solicitors) та баристери (barristers). Перші є представниками різних установ та організацій: «вони є кваліфікованими сторонами у судових процесах і можуть виступати як сторони в усіх судах. Однак вони не мають права аудієнції в усіх судах. Незалежно практикуючі barristers отримують справи шляхом передачі на розгляд, тобто, вони не приймають судові доручення безпосередньо від клієнтів; вони отримують судові доручення, як правило, від solicitors. Вони здійснюють право аудієнції у будь-якому суді і мають виключне право аудієнції у вищих судах»¹. Окрім того, баристери можуть надавати юридичну допомогу автономно, тобто їх діяльність ґрунтується на принципі незалежності. Схожа модель діє і в інших країнах, таких як Сполучені Штати Америки (де всі адвокати об'єднуються в одну асоціацію за територіальним принципом, тобто асоціацію юристів штату, на території якого буде провадитись їх діяльність), Німеччина, Франція чи Японія, де фактично «унеможливлено участь адвоката як у суді, так і на досудовому слідстві, якщо він не має відповідного статусу належності до однієї з адвокатських корпорацій незалежно від бажання обвинуваченого чи підсудного»².

Розглянемо таку модель більш детально на прикладі адвокатури Італії, діяльність якої здійснюється за принципом приналежності адвокатів до тієї чи іншої організації, компетенція якої поширюється на визначену територію округу,

---

¹ Стажування для набуття особою права на здійснення адвокатської діяльності в країнах ЄС : (інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційнодослідницьким центром на запит народного депутата України). С. 9-10.

² Рабовська В. Я. Окремі питання принципів діяльності адвокатури в Україні. *Цивілістична процесуальна думка*. 2015. № 1. С. 100.

тобто відбувається суворе додержання територіального принципу адвокатської діяльності, яку очолює Рада адвокатів і прокурорів. Остання діє на засадах самостійності та незалежності, а її головним завданням є захист прав і професійних інтересів адвокатів. До компетенції Ради адвокатів і прокурорів віднесено вирішення таких

питань, як «здійснення реєстрації нових членів, перевід адвокатів з одного міста у інше, підтримання дисципліни та порядку, проведення культурних й спортивних заходів; висунення своїх членів в Національну спілку адвокатів, що є загальнодержавною

організацією адвокатів»¹. Для кожної конкретної асоціації адвокатів встановлено граничну чисельність осіб, які можуть до неї входити, вона може відрізнитись залежно від кількості адвокатів, що мешкають і провадять власну професійну діяльність на відповідній території, проте не повинна перевищувати п'ятнадцяти осіб.

Серед множини італійських адвокатських асоціацій існує одна особлива: її члени мають право здійснювати юридичну практику в судових відомствах вищої ланки, як-то Конституційний суд Італійської Республіки чи Касаційний суд Італії. Однією з основних умов приєднання до зазначеної асоціації є восьмирічний стаж роботи адвокатом. Корпорації чинять значний вплив на юридичну практику країни та користуються повагою серед населення, люди впевнені в професійних і морально-етичних якостях осіб, до яких вони звертаються за допомогою, а тому адвокати, які в подальшому стають політичними та суспільними діячами, користуються популярністю серед місцевого населення Італії. Приналежність адвоката до тієї чи іншої професійної асоціації виступає гарантією його професіоналізму, стабільності та надійності.

---

¹ Святоцький О. Д., Медведчук В. В. Адвокатура історія і сучасність. Київ : Ін Юре, 1997. С. 131.

В Італії та в низці перелічених вище країн (Великобританії, Франції, Японії) в окремих видах судових засідань можуть брати участь лише деякі з тих адвокатів, якими виконується умова щодо приналежності до конкретної асоціації.

Умови допуску до адвокатської професії теж відрізняються в кожній окремій країні – від жорстких до більш жорстких. Так, у Сполучених Штатах Америки вимоги та умови, які необхідно виконати особі, що претендує на право заняття адвокатською діяльністю, визначаються переважно Верховними судами штатів, а «спеціальні комісії, які розглядають заяви про допуск до адвокатської практики, найчастіше працюють під контролем суду або губернатора штату. У багатьох штатах дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється за участю судових інстанцій. У цих випадках рішення органів адвокатського самоврядування мають рекомендаційний характер, а остаточне рішення ухвалюється окружним судом. У низці штатів дисциплінарне провадження щодо адвоката передається для остаточного рішення не суду, а генеральному атторнею або місцевому прокурору»¹. Сполучені Штати Америки – не єдина країна, в якій органи судової влади поряд із судами мають повноваження не лише стосовно формування корпусу адвокатів (адвокатських асоціацій), вирішення та розгляду щодо них дисциплінарних проваджень і питань отримання гонорарів; у Великобританії, Німеччині та Франції теж активно використовується така практика. С. А. Деханов зауважує, що «у країнах ЄС цей контроль має зовнішній характер і передбачає втручання держави у внутрішні справи органів самоврядування адвокатури»².

Підходи до вирішення питань про надання правової допомоги адвокатами поза межами країни атестації та отримання документа (свідоцтва, посвідчення), що надає право на

---

¹ Деханов С. А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. М., 2011. С. 252.

² Деханов С. А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. М., 2011. С. 252-253.

провадження адвокатської діяльності, теж є вкрай різноманітними. Наприклад, Великобританія дотримувалась погляду, який фактично не створював перешкод та обмежень для діяльності «іноземних адвокатів», тоді як Франція зайняла протилежну позицію, мотивуючи це невідповідністю суспільним інтересам, цінностям і засадам адвокатської діяльності: «зазначення титулу, отриманого у своїй країні, створювало у клієнта хибну уяву про те, що адвокат вирішуватиме його справу з позицій права його країни, що фактично неможливо, а також, що такий адвокат буде часто плутати галузі права. Франція наполягала на тому, щоб адвокат міг якнайшвидше використовувати титул приймаючої держави»¹. Парадокс полягав у тому, що такі обставини сприяли виникненню ситуації, коли значна кількість адвокатів виявила бажання провадити власну професійну діяльність на базі французької адвокатури, а позиція самої держави була неоднозначно оцінена Європейською комісією.

Відрізняється власними специфічними рисами також організація роботи адвокатських самоврядувань у країнах Європейського Союзу. Таку відмінність наглядно продемонстровано в дослідженні М. В. Руденко щодо організаційних форм адвокатської діяльності у зарубіжних країнах, а точніше організації діяльності адвокатського самоврядування в різних країнах. Усі органи адвокатських самоврядувань було типологізовано таким чином. Перша, класична модель передбачає обов'язкову належність адвокатів до відповідної палати адвокатів (Бельгія, Іспанія, Франція, Італія, Греція), які функціонують на підставі територіального принципу та «об'єднують усіх адвокатів, внесених до списку на території тієї чи іншої федеральної землі. Юрисдикція

кожної палати адвокатів поширюється на територію тієї федеральної землі, для якої ця палата була заснована, а також на

---

¹ Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. С. 131-132.

всіх

адвокатів, які внесені до списку цієї палати адвокатів»¹. До другої групи зараховано країни Швецію та Швейцарію, де адвокатське самоврядування реалізується через спеціальні асоціації чи професійні спілки. Така модель передбачає управління інститутом адвокатури безпосередньо через судові органи та інші професійно-юридичні спільноти, наприклад у Великобританії.

Поряд із місцевими асоціаціями та іншими об'єднаннями адвокатів у кожній державі сьогодні активно провадять власну діяльність «правничі інституції, які репрезентують у країнах юристів у цілому й адвокатів зокрема. Однією з них є Рада адвокатур і правничих об'єднань ЄС (Council of the Bars and Law Societies of the European Union), утворена у 1960 р. Ця інституція об'єднує 28 адвокатур (Європи): Австрії, Англії, Бельгії, Болгарії, Греції,

Естонії, Ірландії, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Люксембургу, Македонії, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Франції, Хорватії, Чехії, Швейцарії та ін.»². Зазначена організація об'єднує всіх юристів, зокрема тих, які провадять адвокатську діяльність, координуючи, представляючи та захищаючи їх роботу, проводячи конференції, наради й консультації з питань юридичної практики, аналізуючи здійснення адвокатами власної професійної діяльності з метою подальшої розробки рекомендацій щодо її вдосконалення, а також безпосередньо вирішує проблеми, що виникають у фахівців під час здійснення ними своєї професійної діяльності як на прикладному, так і на теоретичному рівнях.

Таким чином, національне законодавство, яке регулює адвокатську діяльність у контексті дослідження основних засад

---

¹ Руденко М. В. Організаційні форми адвокатської діяльності у країнах Європи (Німеччина, Швеція, Австрія). *Форум права*. 2016. № 2. С. 168.

² Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. С. 133.

функціонування адвокатури зарубіжних країн, таких як Бельгія, Великобританія, Греція, Іспанія, Італія, Сполучені Штати Америки, Франція, Швейцарія, Швеція та Японія, виглядає досить прогресивним.

Інститут адвокатури України сьогодні ввібрав у себе найкращі традиції та практичні положення організаційно-функціонального характеру різних країн світу. Такого висновку можна дійти щонайменше через тезу щодо повноти реалізації всесвітніх стандартів адвокатури, зокрема принципів свободи та незалежності адвокатської діяльності, оскільки в більшості країн Європейського Союзу ці фундаментальні засади не знайшли свого

повного втілення щонайменше через установлення обов'язку щодо приналежності адвокатів до тих чи інших асоціацій. Втім, уже на цьому етапі дослідження ми можемо констатувати, що, попри прогресивні положення національного законодавства, залишається значна кількість проблем, пов'язаних із установленням і приведенням у дію механізмів їх реалізації, насамперед у сфері реалізації гарантій адвокатської діяльності та роботи органів адвокатського самоврядування, яке, як показує практичний досвід, недостатньо ефективно виконує поставлені перед ними завдання.

З метою більш детального дослідження міжнародних стандартів адвокатської діяльності ми вважаємо необхідним розглянути окремі приписи міжнародних документів, які на сьогодні не знайшли відображення чи належного відображення в національному

законодавстві, що регулює адвокатську діяльність, але є не менш важливими за всі інші її засади. Так, у пункті 4 Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи (на 727 засіданні заступників міністрів) від 25.10.2000 р., вказано: «адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів слід заохочувати до забезпечення незалежності адвокатів і, окрім іншого, до: а)

безстрашного обстоювання і підтримки справи правосуддя; b) захисту ролі адвокатів у суспільстві та, зокрема, обстоювання їхньої честі, гідності та добросовісності; c) сприяння участі адвокатів у програмах, які забезпечують доступ до правосуддя особам в економічно несприятливому становищі, зокрема наданню адвокатами безоплатної правової допомоги та юридичних консультацій; d) сприяння реформам законодавства, підтримки таких реформ та обговорення чинного чи запропонованого законодавства; e) сприяння добробуту представників професії та допомоги їм або членам їхніх сімей, якщо того вимагають обставини; f) співпраці з адвокатами з інших країн, зокрема беручи до уваги роботу міжнародних організацій адвокатів і міжнародних міжурядових чи недержавних організацій; g) просування якомога вищих професійних стандартів компетентності адвокатів і забезпечення додержання адвокатами стандартів поведінки та дисципліни»¹.

Досить актуальну та раціональну норму передбачено в пункті 15 Міжнародного кодексу етики, ухваленому Міжнародною асоціацією юристів у 1988 р.: «у грошових справах юристи повинні бути найбільш пунктуальними й уважними. Їм ніколи не слід змішувати кошти інших осіб зі своїми власними, і їм завжди слід бути в змозі повернути гроші, які вони тримають для інших осіб. Вони не повинні утримувати у себе гроші, які вони отримують для своїх клієнтів, довше, ніж це абсолютно необхідно»².

---

¹ Про свободу професійної діяльності адвокатів : рекомендація № R (2000) 21 Комітету Ради Міністрів Європи державам-членам (ухвалена на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000) // URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

² Матат А. В. Принципи права в системі джерел конституційного права України (від ідеї до самостійного джерела). *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1–2. С. 5.

Це положення стосується безпосередньої організації власної професійної діяльності кожним окремих юристом, зокрема адвокатом, і частково співвідноситься з підпунктом «д» п. 3 Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи (на 727 засіданні заступників міністрів) від 25.10.2000, де серед головних обов'язків адвокатів вперед власними клієнтами були вказані такі: «а) консультування клієнтів з питання їх юридичних прав та обов'язків, а також можливого результату і наслідків справи, включно із фінансовими витратами; б) спроба вирішити справу перш за все мирним шляхом; в) порушення судового позову з метою захисту, поваги і забезпечення прав та інтересів своїх клієнтів; г) уникнення конфліктів; д) не брати на себе більше роботи, ніж вони в змозі виконати»¹. Із зазначеного випливає, що кожний адвокат повинен планувати та організовувати свою роботу для того, щоб уникнути тієї ситуації, коли надмірне навантаження призведе до неякісного виконання вищевказаних обов'язків перед клієнтами. Окрім того, у поводженні з грошовими коштами та гонорарами адвокати повинні бути обачливими та обережними для того, щоб мати можливість у разі необхідності повернути кошти клієнту й уникнути плутанини останніх із власними коштами.

Отже, сьогодні напевно, як ніколи раніше, національні засади діяльності адвокатури наближаються до всесвітніх стандартів функціонування інституту адвокатури та втілюють усі основоположні принципи, закріплені в міжнародних документах. Проте залишається низка питань, які потребують уточнення, зокрема пов'язаних з механізмом забезпечення та втілення цих

---

¹ Про свободу професійної діяльності адвокатів : рекомендація № R (2000) 21 Комітету Ради Міністрів Європи державам-членам (ухвалена на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000) // URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

принципів, тому що закріплення їх на законодавчому рівні недостатньо. Не менш важливими питаннями, що потребують нагального вирішення, також залишаються гарантування свободи та адвокатської діяльності та відповідного принципу, яким закріплено цю засаду. Зважаючи на зазначене та враховуючи завдання, поставлені нами в наступного підрозділу нашої наукової роботи, вважаємо необхідним детальніше зупинитись на окреслених проблемах у межах визначення можливих шляхів удосконалення адміністративного законодавства, що визначає основні засади адвокатської діяльності в Україні.

3.2. Шляхи та актуальні питання вдосконалення законодавства, що визначає основні засади адвокатської діяльності в Україні

У процесі дослідження ми неодноразово акцентували увагу на недосконалості низки законодавчих норм, що само по собі створює проблеми та окремі перешкоди для реалізації тих чи інших професійних прав адвокатів. Законодавство, що регулює адвокатську діяльність, сьогодні перебуває в стані модернізації, а тому з'ясування перспективних шляхів його вдосконалення не потребує додаткового обґрунтування. З-поміж усього масиву законодавчих положень і приписів в окрему групу можна виділити норми адміністративного законодавства – вони переважно стосуються організаційного та функціонального аспектів діяльності адвокатури і є пов'язаними з основоположними ідеями та принципами її реалізації, а також захистом прав, свобод і представництвом інтересів фізичних і юридичних осіб у судах адміністративної юрисдикції та під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Окремі завдання щодо вдосконалення адвокатської діяльності були поставлені перед державою в пункті 5.6

«Посилення

гарантій адвокатської діяльності, забезпечення доступності безоплатної правової допомоги» Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20.05.2015 № 276/2015, а низку з них уже було виконано, зокрема щодо встановлення видів правової допомоги, що може надаватись як адвокатами, так і іншими кваліфікованими юристами, які не мають свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; визначення статусу Національної асоціації адвокатів України; перегляду і зміни повноважень з метою встановлення рівноваги між компетенцією органів адвокатського самоврядування; «підвищення вимог до адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката; удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката; удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також

надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності»¹.

Недосконалістю відрізняються не лише норми адміністративного законодавства, а також окремі гарантії принципу свободи адвокатської діяльності, закріплені в статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якої: «забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі; забороняється втручання у правову позицію адвоката; не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката»².

Втім, механізм забезпечення перелічених гарантій адвокатської діяльності залишається до кінця невизначеним. Логічно, що за порушення щонайменше вказаних норм повинна бути

передбачена кримінальна чи адміністративна відповідальність залежно від наслідків, до яких призвели ці порушення. Натомість, у межах механізму забезпечення гарантій передбачається лише кримінальна відповідальність за: 1) втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України); 2) погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України); 3) умисне знищення або пошкодження майна захисника (ст. 399 КК України); 4) посягання на життя захисника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною

---

¹ Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. Ст. 1267.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України)¹. Необхідно звернути увагу на те, що ці норми поширюються лише на захисника – тобто «адвоката, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)» (ч. 1 ст. 45 КПК України)² та представника – адвоката, що представляє інтереси особи в інших видах судового провадження (адміністративного, цивільного, господарського, провадження в справах про адміністративне правопорушення). Таким чином, вказані кримінальні норми можуть бути застосовані в тому випадку, коли він набув відповідного процесуального статусу (захисника чи представника)

в зв'язку з укладенням договору про надання правової допомоги та веде справу, і в цей період щодо нього було вчинене одне з діянь, передбачених статтями 397–400 КК України. За таких умов залишається незрозумілим, яким чином адвокату гарантується свобода в здійсненні адвокатської діяльності. Більш того, очевидним є те, що такі норми законодавства не відповідають пункту 17 Основних положень про роль адвокатів, ухвалених Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинів від 01.08.1990, в якому передбачено таке: «там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені владою»³. Для усунення такої невідповідності та посилення гарантій забезпечення адвокатської

---

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

³ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

діяльності необхідно внести зміни до чинного кримінального законодавства, а саме до Кримінального кодексу України, розширивши дію статей 397–400 шляхом заміни в них поняття «захисник» на інші – «адвокат» у всіх формах і відмінках.

Хочемо також відмітити нелогічне розподілення принципів адвокатської діяльності в двох основних нормативно-правових актах – Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹ і Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012¹. Так, у вказаному законі в статті 4 лише окреслено головні засади професійної діяльності адвоката, а саме принципи «верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів»¹, між тим, у цьому переліку відсутній ще один із визначальних принципів – незалежності. До того ж указані принципи отримали своє тлумачення не у законодавчому акті, де вони безпосередньо закріплені, а в Правилах адвокатської етики затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012¹. При цьому зміст принципів свободи та законності, по суті, має мінімальний стосунок до моральних та етичних засад, оскільки їх реалізація є пов'язаною з конкретними нормами-обов'язками, а не особистими якостями адвокатів. Залишається також незрозумілим, чому принципи незалежності, свободи та законності отримали свої легальне тлумачення, тоді як принцип верховенства права в обох вищевказаних нормативно-правових актах було залишено поза увагою. З вказаного очевидним є те, що певним засадам адвокатської діяльності притаманне хаотичне та нелогічне розташування, що, в свою чергу, ускладнює їх зміст і реалізацію самими адвокатами та сприяє неправильному отождоженню

---

¹ Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/p0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

принципів законності, свободи та незалежності професійної діяльності адвокатів з морально-етичними засадами, а це не відповідає ані їх юридичній природі, ані сучасній дійсності. З метою усунення такої невідповідності вважаємо за необхідне впорядкувати засади адвокатської діяльності, для чого необхідно:

1) викласти частину 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у такій редакції: «Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, свободи конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів»;

2) виключити з Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, статті 6, 7, 9, 10;

3) доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» статтями 4-2 «Дотримання принципу законності», 4-3 «Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності», 4-4 «Дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів», 4-5 «Принцип конфіденційності», зміст яких повинен відповідати вищевказаним нормам статей 6, 7, 9 і 10 згаданих Правил адвокатської етики;

4) включити до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» таку статтю:

«Стаття 4-1. Дотримання принципу верховенства права

1. Втілюючи принцип верховенства права, адвокати повинні ставити в пріоритет права, свободи й інтереси свого клієнта й інших людей та утримуватись від діянь, які можуть їх порушити, а тим більше, обмежити.

2. Усі відносини, які виникають у межах адвокатської діяльності, повинні ґрунтуватись на правових нормах, а саме, ця діяльність має здійснюватись лише за допомогою тих прав, які надано кожному адвокатові законом – саме такий підхід зможе гарантувати забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб, а також їх висококваліфікований захист у разі порушення».

Державі під час реформування інституту адвокатури також слід звернути увагу на положення пункту 11 Міжнародного кодексу етики, ухваленого Міжнародною асоціацією юристів у 1988 р.: «У країнах, де існують групи, общини або регіони, потреби яких у юридичній допомозі не забезпечені, особливо коли такі групи мають відмінності в культурі, традиціях, мові або були жертвами дискримінації у минулому, уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають вжити спеціальних заходів до створення сприятливих умов для осіб з цих груп, які бажають займатися юридичною практикою, і забезпечити їм підготовку, необхідну для задоволення потреб цих груп»¹. Ця норма набуває особливої актуальності через виникнення соціальних груп з особливим статусом «біженці» – цим особам важко пристосуватись до нормального життя та почати нове, й у цьому їм повинна сприяти держава, зокрема щодо їх бажання отримати юридичну освіту чи почати займатись юридичною, в тому числі адвокатською, практикою. Наприклад, можна передбачити для таких категорій осіб, а також для інших, які внаслідок матеріальних складнощів не можуть отримати доступ до юридичної, серед іншого адвокатської професії, спеціальні програми отримання останньої чи низку пільг, установа яких на законодавчому рівні зможе забезпечити абсолютно рівний доступ усіх громадян до юридичної та адвокатської професії.

Ще одну рекомендацію, на яку необхідно звернути увагу, закріплено у положеннях, що розкривають змістовну сутність принципу доступу всіх осіб до адвокатів. Вона передбачає необхідність заохочення адвокатів щодо надання правової допомоги та правових послуг особам, які опинились у складній економічній ситуації (п. 2 «Принцип IV. Доступ усіх осіб до адвокатів»²),

---

¹ Матаг А. В. Принципи права в системі джерел конституційного права України (від ідеї до самостійного джерела). *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1–2. С. 4.

² Про свободу професійної діяльності адвокатів : рекомендація № R (2000) 21 Комітету Ради Міністрів Європи державам-членам (ухвалена на 727 засіданні заступників

тобто, як правило, не мають коштів для того, щоб оплатити послуги адвоката. Для таких осіб передбачається надання безоплатної вторинної правової допомоги, суть якої полягає в тому, що у випадках, коли особа потребує правової допомоги, така допомога надається їй безоплатно особами з відповідною кваліфікацією, які працюють у спеціально створених установах, метою діяльності яких є надання правової допомоги громадянам. Але, на жаль, інколи «безоплатні адвокати» мають недостатньо досвіду та професіоналізму для захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб. Для підвищення якості функціонування національного інституту адвокатури та надання високоякісної правової допомоги населенню надання останньої адвокатами, що працюють в установах, які надають безоплатну правову допомогу, недостатньо, варто також залучати адвокатів, які практикують самостійну професійну діяльність або діють у складі адвокатських об'єднань. Звичайно, такі адвокати не зацікавлені надавати безоплатну правову допомогу, адже вони можуть отримувати за таку ж правову допомогу грошові гонорари, тому така діяльність потребує додаткового стимулювання з боку держави.

Уточнення потребують і окремі статті, що закріплюють принципи адвокатської діяльності і в Україні. Наприклад, дослідження принципу компетентності та добросовісності недостатньо повно розкривають вимоги, що висуваються до компетентного адвоката, й узагалі не дають повного уявлення про особу адвоката, якого дійсно слід вважати компетентним, а також не дають ані алгоритму дій, ані розуміння того, які вміння та навички потрібні компетентному адвокату. На жаль, стаття 11 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від

17.11.2012¹, не дає повноцінне уявлення про якості, знання та вміння, якими повинен володіти та які повинен опанувати компетентний адвокат. За таких умов цей припис фактично залишається «мертвою нормою», через те що не отримує належного практичного втілення, а розуміння поняття «компетентність» залишається в межах суб'єктивного розуміння та оцінювання кожною окремою особою.

У процесі нашого дослідження, розглядаючи цей принцип, ми вже виокремили вимоги, яким повинен відповідати або до яких повинен прагнути адвокат для того, щоб вважатись компетентним фахівцем. На нашу думку, закріплення на законодавчому рівні вимог до компетентності адвоката, сприятиме уніфікованому розумінню останньої та вдосконаленню професійності адвокатів. З огляду на зазначене вважаємо необхідним доповнити статтю 11 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, п. 6 такого змісту:

«Компетентним адвокатом вважається особа яка:

– має високий рівень професійної підготовки, що підтверджується сукупністю документів про отримання вищої юридичної освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у тренінгах, семінарах і круглих столах, результатах наукової діяльності тощо;

– є обізнаною у чинному законодавстві, орієнтується в різних галузях права й усьому масиві національної нормативної бази, а також щонайменше у загальних положеннях міжнародного законодавства в сферах спеціалізації особи;

– має навички практичного застосування правових норм, що передбачає не лише знання законів і їх приписів, а і можливість їх застосування в кожній конкретній ситуації;

---

¹ Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

найчастіше така здатність розвивається в процесі адвокатської практики;

– уміє користуватись тактиками, прийомами та методами адвокатської діяльності з метою досягнення визначеної мети в кожній конкретній справі, наприклад це може бути тактика захисту підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальній справі;

– має ораторські навички та здібності;

– ретельно готується до кожної справи, адже без належної підготовки досягти результату у тій чи іншій справі взагалі неможливо через брак знань та інформації, що унеможливило побудову стратегій ведення справи та планування перспективних процесуальних дій;

– систематично приділяє увагу саморозвитку і підвищенню власних професійних знань».

Отже, в процесі реформування інституту адвокатури були здійснені достатньо вагомі зміни, що стосуються організаційного та функціонального аспектів адвокатської діяльності. Які дозволили максимально наблизити діяльність адвокатури України до міжнародних норм і стандартів, а відповідно й забезпечити громадянам доступ до якісної та кваліфікованої правової допомоги, що може представлятись у двох формах – платної та безплатної. Незважаючи на форми діяльності всі адвокати керуються у власній професійній діяльності легалізованими засадами та принципами, що стосуються функціонального та морально-етичного аспектів їх безпосередньої діяльності. Втім, сьогодні залишається низка проблем пов'язаних із вищевказаними засадами та механізмами їх реалізації, частину з яких було здійснено спробу вирішити в межах нашої наукової роботи.

Висновки до розділу 3

Реформування інституту адвокатури не обмежується ухваленням двох нормативних актів, а являє собою складний, довготривалий і кропіткий процес роботи фахівців у галузі права, який не може проходити ізольовано від дослідження зарубіжного досвіду адвокатської діяльності та вивчення її міжнародних стандартів для визначення можливих перспектив їх подальшої імплементації.

У такому контексті пріоритетним є дослідження саме європейських стандартів, які є спільними для всіх країн-членів Європейського Союзу, а також вивчення досвіду роботи адвокатів цих країн. Наприклад, у Великобританії функції адвокатури здебільше виконують баристери, при цьому юридичну професію представляють дві окремі великі групи: соліситори та баристери. Останні можуть надавати юридичну допомогу автономно, тобто їх діяльність ґрунтується на принципі незалежності. Схожа модель діє і в інших країнах, таких як Сполучені Штати Америки (де всі адвокати об'єднуються в одну асоціацію за територіальним принципом, тобто асоціацію юристів штату, на території якого провадитиметься їх діяльність), Німеччина, Франція та Японія.

Зазначену вище модель розглянуто більш детально на прикладі адвокатури Італії, де адвокатська діяльність здійснюється за принципом належності адвокатів до тієї чи іншої організації, компетенція якої поширюється на визначену територію округу, тобто передбачається суворе додержання територіального принципу адвокатської діяльності, яку очолює Рада адвокатів і прокурорів. Вона діє на засадах самостійності та незалежності, а її головним завданням є захист прав і професійних інтересів адвокатів. Для кожної асоціації адвокатів встановлено граничну чисельність осіб, які можуть до неї входити, що може відрізнитись залежно від кількості адвокатів, які мешкають і провадять власну професійну діяльність на відповідній території, проте не повинна перевищувати визначеної в законодавстві кількості осіб.

Зроблено висновок, що корпорації чинять значний вплив на юридичну практику країни та користуються повагою серед населення; люди впевнені в професійних і морально-етичних якостях осіб, до яких вони звертаються за допомогою, а тому адвокати, які в подальшому стають політичними та суспільними діячами, користуються популярністю серед місцевого населення Італії.

Приналежність адвоката до тієї чи іншої професійної асоціації виступає гарантією його професіоналізму, стабільності та надійності. В Італії та низці перелічених вище країн (у Великобританії, Франції, Японії) в окремих видах судових засідань

можуть брати участь лише деякі з тих адвокатів, що відповідають умові щодо приналежності до конкретної асоціації.

Установлено, що умови допуску до адвокатської професії теж відрізняються в кожній окремій країні – від жорстких до більш жорстких. Так, у Сполучених Штатах Америки вимоги й умови, які необхідно виконати особі, що претендує на право займатись адвокатською діяльністю, визначаються переважно Верховними судами штатів. Сполучені Штати Америки – не єдина країна, в якій органи судової влади поряд із судами мають повноваження не лише стосовно формування корпусу адвокатів (адвокатських асоціацій), вирішення та розгляду щодо них дисциплінарних проваджень і питань отримання гонорарів; у Великобританії, Німеччині та Франції теж активно використовується така практика.

Відрізняється власними специфічними рисами також організація роботи адвокатських самоврядувань у країнах Європейського Союзу поряд з організаціями, що представляють інтереси адвокатів і сприяють їм у здійсненні адвокатської діяльності, наприклад Рада адвокатур і правничих об'єднань Європейського Союзу. До завдань вказаної та інших схожих організацій переважно належать координація, представництво та захист роботи адвокатів, проведення конференцій, нарад і консультацій з питань юридичної практики, аналіз адвокатської діяльності з метою

подальшої розробки рекомендацій щодо її вдосконалення та безпосереднього вирішення проблем, що виникають у фахівців під час здійснення ними своєї професійної діяльності як на прикладному, так і на теоретичному рівнях.

З метою більш детального дослідження міжнародних стандартів адвокатської діяльності було проаналізовано окремі приписи міжнародних документів, які на сьогодні не знайшли відображення чи належного відображення в національному законодавстві, що регулює адвокатську діяльність, але є не менш важливими за всі інші її засади. Із зазначеного випливає, що кожний адвокат повинен планувати й організовувати свою роботу для того, щоб уникнути тієї ситуації, коли надмірне навантаження призведе до неякісного виконання вищевказаних обов'язків перед клієнтами. Окрім того, у поводженні з грошовими коштами та гонорарами адвокати повинні бути обачливими та обережними для того, щоб мати можливість у разі необхідності повернути кошти клієнту, й уникнути плутанини останніх із власними коштами.

Національне законодавство, яке регулює адвокатську діяльність, у контексті дослідження основних засад функціонування адвокатури зарубіжних країн, таких як Бельгія, Великобританія, Греція, Іспанія, Італія, Сполучені Штати Америки, Франція, Швейцарія, Швеція та Японія, охарактеризовано як прогресивне.

Інститут адвокатури України сьогодні ввібрав у себе найкращі традиції різних країн світу та практичні положення організаційно-функціонального характеру. Такого висновку можна дійти щонайменше через тезу щодо повноти реалізації всесвітніх стандартів адвокатури, зокрема принципів свободи та незалежності адвокатської діяльності, оскільки в більшості країн Європейського Союзу ці фундаментальні засади не знайшли свого повного втілення, щонайменше через встановлення обов'язку стосовно приналежності адвокатів до тих чи інших асоціацій. Втім, ми можемо констатувати, що, не дивлячись на прогресивні положення національного законодавства,

залишається значна кількість проблем, пов'язаних з установленням і приведенням у дію механізмів їх реалізації, насамперед у сфері реалізації гарантій адвокатської діяльності та роботи органів адвокатського самоврядування, яке, як показує практичний досвід, недостатньо ефективно виконує поставлені перед ними завдання.

Під час дослідження шляхів удосконалення адміністративного законодавства було зазначено, що недосконалістю відрізняються не лише норми адміністративного законодавства, а й окремі гарантії принципу свободи адвокатської діяльності, за порушення яких має бути передбачена кримінальна чи адміністративна відповідальність залежно від наслідків, до яких призвели порушення таких гарантій. Натомість у межах механізму забезпечення гарантій передбачається лише кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи, умисне знищення або пошкодження майна захисника та посягання на життя захисника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Необхідно звернути увагу на те, що ці норми поширюються лише на захисника та представника особи, тобто можуть бути застосовані в тому випадку, коли адвокат набув відповідного процесуального статусу в зв'язку з укладенням договору про надання правової допомоги та веде справу, і в цей період щодо нього було вчинене одне з діянь, передбачених спеціальними нормами кримінального процесуального законодавства. За таких умов незрозумілим залишається, яким чином адвокату гарантується свобода адвокатської діяльності. Для усунення такої невідповідності та посилення гарантій забезпечення адвокатської діяльності запропоновано внести зміни до чинного кримінального законодавства, а саме до Кримінального кодексу України, розширивши дію статей 397–400 шляхом заміни в них поняття «захисник» на «адвокат» у всіх формах і відмінках.

Наголошено на нелогічному розподілі принципів адвокатської діяльності в двох основних нормативно-правових актах

– Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012. Так, у вказаному законі в статті 4 лише окреслено головні засади професійної діяльності адвоката, а саме принципи «верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів», між тим, у цьому переліку відсутній ще один із визначальних принципів – незалежності. До того ж указані принципи отримали своє тлумачення не у законодавчому акті, де вони безпосередньо закріплюються, а в Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012. При цьому зміст принципів свободи та законності, по суті, має мінімальний стосунок до моральних та етичних засад, оскільки їх реалізація є пов'язаною з конкретними нормами-обов'язками, а не з особистими якостями адвокатів. Залишається також незрозумілим, чому принципи незалежності, свободи та законності отримали свої легальне тлумачення, тоді як принцип верховенства права в обох вищевказаних нормативно-правових актах було залишено поза увагою. З вказаного очевидним є те, що певним засадам адвокатської діяльності притаманне хаотичне та нелогічне розташування, що, в свою чергу, ускладнює їх зміст і реалізацію самими адвокатами та сприяє неправильному ототожненню принципів законності, свободи та незалежності професійної діяльності адвокатів з морально-етичними засадами, а це не відповідає ані їх юридичній природі, ані сучасній дійсності. З метою усунення такої невідповідності вважаємо необхідним упорядкувати засади адвокатської діяльності, для чого необхідно:

1) викласти ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у такій редакції: «Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності,

незалежності, свободи, конфіденційності й уникнення конфлікту інтересів»;

2) виключити з Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, статті 6, 7, 9 і 10;

3) доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» статтями 4-2 «Дотримання принципу законності», 4-3 «Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності», 4-4 «Дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів», 4-5 «Принцип конфіденційності», зміст яких повинен відповідати вищевказаним нормам статей 6, 7, 9 і 10 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012;

4) включити до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» таку статтю:

«Стаття 4-1. Дотримання принципу верховенства права

1. Втілюючи принцип верховенства права, адвокати повинні ставити в пріоритет права, свободи й інтереси свого клієнта й інших людей та утримуватись від діянь, які можуть їх порушити, а тим більше обмежити.

2. Усі відносини, які виникають у межах здійснення адвокатської діяльності, повинні ґрунтуватись на правових нормах, а власне ця діяльність має здійснюватися лише за допомогою тих прав, які надано кожному адвокату законом, – саме такий підхід зможе гарантувати забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб, а також їх висококваліфікований захист у разі порушення».

Уточнення потребують і окремі статті, які закріплюють принципи адвокатської діяльності і в Україні. Наприклад, дослідження принципу компетентності та добросовісності недостатньо повно розкривають вимоги, що висуваються до компетентного адвоката, й узагалі не дають повного уявлення про особу адвоката, якого дійсно слід вважати компетентним, а також не дають ані алгоритму дій, ані розуміння того, які вміння та навички потрібні компетентному адвокату. На жаль, стаття 11

Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, не дає повноцінного уявлення про якості, знання та вміння, якими повинен володіти та які повинен опанувати компетентний адвокат. За таких умов цей припис фактично залишається «мертвою нормою», через те що не отримує належного практичного втілення, а розуміння поняття «компетентність» залишається в межах суб'єктивного розуміння та оцінювання кожною окремою особою. На нашу думку, закріплення на законодавчому рівні вимог до компетентності адвоката сприятиме її уніфікованому розумінню та вдосконаленню професійності адвокатів. З огляду на зазначене вважаємо необхідним доповнити статтю 11 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, п. 6 такого змісту:

«Компетентним адвокатом вважається особа яка:

- має високий рівень професійної підготовки, що підтверджується сукупністю документів про отримання вищої юридичної освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у тренінгах, семінарах і круглих столах, результати наукової діяльності тощо;

- є обізнаною у чинному законодавстві, орієнтується в різних галузях права й усьому масиві національної нормативної бази, а також щонайменше у загальних положеннях міжнародного законодавства в сферах спеціалізації особи;

- має навички практичного застосування правових норм, що передбачає не лише знання законів і їх приписів, а і можливість їх застосування в кожній конкретній ситуації; найчастіше така здатність розвивається в процесі адвокатської практики;

- уміє користуватись тактиками, прийомами та методами адвокатської діяльності з метою досягнення визначеної мети в кожній конкретній справі, наприклад, це може бути тактика захисту підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальній справі;

- має ораторські навички та здібності;
- ретельно готується до кожної справи, адже без належної підготовки досягти результатів у тій чи іншій справі взагалі неможливо через брак знань та інформації, що унеможлиблює побудову стратегій ведення справи та планування перспективних процесуальних дій;
- систематично приділяє увагу саморозвитку і підвищенню власних професійних знань».

ВИСНОВКИ

У результаті наукового дослідження було здійснено узагальнення та вирішено низку важливих наукових завдань, наслідком чого стало отримання сукупності актуальних і цінних теоретико-прикладних положень і висновків, які вирішують окресленні

завдання цієї наукової праці, пов'язані із з'ясуванням значення, сутності, змісту й особливостей втілення принципів адвокатської діяльності безпосередньо адвокатами та їх стажистами, а також особами, які перебувають із ними в трудових відносинах. До найважливіших і найбільш суттєвих здобутків роботи необхідно віднести такі.

До характерних ознак принципів адвокатської діяльності віднесено те, що останні: мають різні форми вираження та існування – правила, ідеї, настанови, засади (принципи), положення тощо; містять у собі основні уявлення, ідеї та цінності, що сформувались у суспільстві та були втілені в правовій системі держави та є характерними для національного інституту адвокатури; можуть мати документальне, зокрема нормативне, закріплення переважно в джерелах права – міжнародного та національного законодавства в сфері адвокатської діяльності; є відносно стабільними, і водночас характеризуються плинною мінливістю, обумовленою необхідною для їх існування умовою відповідності сучасним правовим і суспільним реаліями у сфері реалізації правоохоронної та правозахисної функцій адвокатури; характеризуються узагальненістю – більшість із таких принципів неконкретизовано, оскільки із їх загальних положень випливає ціла низка принципів і правил, на основі яких здійснюється адвокатська діяльність; вони мають унікального суб'єкта реалізації – адвоката (жодна інша особа не в змозі в сукупності реалізувати всі принципи адвокатської діяльності); вони є

обов'язковими для додержання та реалізації, у протилежному випадку виконання завдань адвокатської діяльності в повному обсязі стає неможливим; визначають основні засади та напрями адвокатської діяльності, яка полягає в наданні консультацій правового характеру, здійсненні правового супроводження, представництві осіб, захисті їх прав, свобод та інтересів, вирішенні низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань, що виникають у процесі реалізації професійної діяльності адвокатів; вони є прямо пов'язаними з професійною діяльністю адвоката, адже остання є дуже близькою за своїм змістом до адвокатської діяльності.

Принципи адвокатської діяльності визначено як узагальнені, фундаментальні, відносно стабільні засади та положення, що відбивають суспільні цінності, в тому числі втілені в національній правовій системі та частково закріплені в нормах чинного законодавства, які реалізуються адвокатами в обов'язковому порядку під час провадження ними власної професійної діяльності, в тому числі під час надання консультацій правового характеру, здійснення правового супроводження та представництва осіб, захисту їх прав, свобод та інтересів, а також вирішення низки організаційних, функціональних, моральних та етичних питань.

Під час дослідження джерел принципів адвокатської діяльності наголошено на недоцільності їх ототожнення з формами – зовнішнім виразом основних засад адвокатської діяльності, що відображається в правових документах.

Визначено критерії операції поділу принципів адвокатської діяльності та безпосередньо розроблено класифікацію, за якою вони поділяються на такі:

1. за юридичною природою:

а) принципи права, які отримали нормативне закріплення у чинних міжнародних і національних правових актах;

б) правові принципи, які на сьогодні не знайшли свого документального відображення, але уявлення про них вже повністю чи частково сформувалися в суспільстві та у його окремих індивідів, юристів, адвокатів та інших суб'єктів;

2. за сферою поширення:

а) універсальні чи загальні принципи, що поширюються на всю існуючу в державі правову систему, а тому є частиною будь-якої галузі права;

б) міжгалузеві принципи, які є спільними засадами декількох галузей права, що найчастіше мають схожі елементи, такі як суб'єкти та характер правовідносин (відмінним у цьому разі є лише об'єкт);

в) галузеві принципи, що стосуються окремих галузі права чи інституту, відбиваючи їх особливість і специфіку; найчастіше вони пов'язуються з функціональним та організаційним аспектом діяльності в межах окремої галузі чи інституту, в нашому випадку йдеться про інститут адвокатури та безпосередня адвокатська діяльність;

3. залежно від сфери адвокатської діяльності:

а) зовнішньоорганізаційні принципи, що визначають основні засади здійснення професійної діяльності, зокрема здійснення захисту прав та інтересів громадян, представництва їх інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, національних і міжнародних установах та надання правової допомоги;

б) внутрішньоорганізаційні принципи, які регулюють питання щодо організації адвокатської діяльності, наприклад обрання форми надання адвокатських послуг, укладення договорів із клієнтами тощо;

4. залежно від напрямку адвокатської діяльності:

а) принципи, на основі яких адвокат здійснює захист прав, свобод та інтересів своїх клієнтів у разі їх порушення, наприклад вирішення правових спорів у позасудовому порядку;

б) принципи, на підставі яких адвокат представляє інтереси своїх клієнтів у суді; вони діють під час вирішення правових спорів у судовому або позасудовому порядках;

в) принципи, які втілюються в процесі надання інших видів правової допомоги клієнту, наприклад консультацій із правових

питань або складання документів процесуального чи непроцесуального характеру;

г) організаційно-функціональні принципи адвокатської діяльності, безпосередньо не пов'язані з указаними вище її видами, але які опосередковано забезпечують її реалізацію;

5. за походженням форми принципів адвокатської діяльності:

а) національні принципи адвокатської діяльності, що виникають у межах правосвідомості громадян окремої держави;

б) міжнародні принципи адвокатської діяльності, що формуються під впливом міжнародної спільноти;

б) залежно від виду й форми:

а) закони, в тому числі Основний закон держави, та кодифіковані правові акти;

б) підзаконні нормативно-правові акти;

в) директиви, стандарти, рекомендації;

г) доктринальні дослідження, результатами яких є ті принципи адвокатської діяльності, які на сьогодні не знайшли свого нормативного закріплення, а лише існують або тільки формуються в правосвідомості суспільства чи його окремих індивідів;

г) національна та міжнародна судова практика, яка «самостійно не виробляє» жодних принципів, але може стати підставою для виникнення нових або вдосконалення змісту вже існуючих;

д) принципи адвокатської діяльності, які не мають документального відображення, зокрема на законодавчому рівні;

6. залежно від часу застосування:

а) безперервні принципи, які систематично втілюються в процесі адвокатської діяльності;

б) тимчасові принципи, які реалізуються під час здійснення конкретних напрямів адвокатської діяльності, як-то складання процесуальних документів або представництво інтересів клієнта в суді;

7. за напрямом вектору впливу на адвокатську діяльність:

а) безпосередні принципи, які визначають основні засади реалізації напрямів адвокатської діяльності в межах захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів та їх представництва й надання правової допомоги;

б) опосередковані принципи, що прямо не впливають на вищевказані напрями адвокатської діяльності, але стосуються організаційних аспектів, без яких провадження останньої є неможливим;

7. залежно від виду й форм зовнішнього вираження принципів адвокатської діяльності в нормативно-правових актах:

а) принципи та засади;

б) стандарти;

в) рекомендації;

г) настанови;

ґ) правила;

д) обов'язки;

Зроблено висновок, що загальні принципи адвокатської діяльності в Україні є фундаментальними положеннями, на основі яких адвокати реалізують власну професійну діяльність, а оскільки вони всі переважно є пов'язаними з основними правами та свободами осіб, то в процесі своєї діяльності адвокати повинні не лише безпосередньо захищати порушені права, свободи й інтереси фізичних і юридичних осіб, а і стежити за їх додержанням іншими особами, а також у разі необхідності реагувати на такі порушення у спосіб, передбачений чинними нормами. При цьому кожному адвокату необхідно розуміти зміст кожного з принципів і тлумачити їх якомога ширше, пам'ятаючи про те, що їх втілення є однаково важливим як у професійній діяльності, так і поза її межами з огляду на специфіку адвокатської професії.

Установлено, що міжгалузеві принципи адвокатської діяльності втілюються переважно в її зовнішньому аспекті, тобто під час здійснення адвокатом захисту прав і свобод осіб, представництва їх інтересів, а також надання правової допомоги.

Міжгалузеві принципи адвокатської діяльності визначають основні напрями та правила реалізації одного з найважливіших видів цього роду діяльності – вони створюють правове підґрунтя для належного й ефективного захисту та представництва адвокатом прав, свобод та інтересів своїх клієнтів. Серед сукупності цих принципів є ті, які відіграють визначальну роль у здійсненні

захисту адвокатом прав і свобод клієнтів, а також представництва їх інтересів, а є другорядні. Реалізація останніх не залежить від дій особи адвоката, але впливає на його діяльність та інтереси клієнта, а тому в цьому випадку завданням адвоката є спостереження за додержанням і втіленням цього принципу іншими особами та попередження чи припинення порушення цих принципів.

Організаційно-функціональні принципи відіграють ключову роль під час адвокатської діяльності. Більш того, всі вони є вкрай змістовними, що фактично не дає змогу у повному обсязі розглянути сутність кожного з них, тому в цьому підрозділі ми намагались застосувати комплексний підхід до з'ясування їх змістовного наповнення та дати загальну характеристику кожному з цих принципів, яка б відображала його основні риси та вимоги, оскільки їх детальний розгляд може стати предметом окремої монографічної роботи. Натомість на підставі визначених нами раніше загальних ознак принципів адвокатської діяльності можемо виокремити такі специфічні риси цього різновиду принципів: а) мають зовнішню форму принципів, рідше – окремих правил (наприклад, вимоги до рекламування адвокатської діяльності чи принцип територіальності, який прямо не закріплено в законодавстві); б) мають нормативне закріплення в конкретних нормативно-правових актах (у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилах адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012); в) характеризуються конкретністю, оскільки містять чіткі правила та вимоги до адвокатської діяльності; г) реалізуються не лише адвокатами, а й іншими

особами – його помічником, стажистом, партнерами та іншими особами, які перебувають з адвокатом у трудових відносинах.

З метою вдосконалення адміністративного законодавства, що визначає основні засади адвокатської діяльності, обґрунтовано доцільність внесення таких законодавчих змін:

1) викласти ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у такій редакції: «Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, свободи, конфіденційності й уникнення конфлікту інтересів»;

2) виключити з Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, статті 6, 7, 9 і 10;

3) включити до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» таку статтю:

«Стаття 4-1. Дотримання принципу верховенства права

1. Втілюючи принцип верховенства права, адвокати повинні ставити в пріоритет права, свободи й інтереси свого клієнта й інших людей та утримуватись від діянь, які можуть їх порушити, а тим більше обмежити.

2. Усі відносини, які виникають у межах адвокатської діяльності, повинні ґрунтуватись на правових нормах, а власне ця діяльність має здійснюватися лише за допомогою тих прав, які

надано кожному адвокату законом, – саме такий підхід зможе гарантувати забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб, а також їх висококваліфікований захист у разі порушення»;

4) доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» статтями 4-2 «Дотримання принципу законності», 4-3 «Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності», 4-4 «Дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів», 4-5 «Принцип конфіденційності», зміст яких повинен відповідати вищевказаним нормам статей 6, 7, 9 і 10 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012.

Уточнення потребують і окремі статті, що закріплюють принципи адвокатської діяльності в Україні. Наприклад, дослідження принципу компетентності та добросовісності недостатньо повно розкривають вимоги, що висуваються до компетентного адвоката, й узагалі не дають повного уявлення про особу адвоката, якого дійсно слід вважати компетентним, а також не дають ані алгоритму дій, ані розуміння того, які вміння та навички потрібні компетентному адвокату.

З огляду на зазначене вважаємо необхідним доповнити статтю 11 Правил адвокатської етики, затверджених Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури від 17.11.2012, п.

6

такого змісту:

«Компетентним адвокатом вважається особа яка:

– має високий рівень професійної підготовки, що підтверджується сукупністю документів про отримання вищої юридичної освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у тренінгах, семінарах і круглих столах, результати наукової діяльності тощо;

– є обізнаною у чинному законодавстві, орієнтується в різних галузях права й усьому масиві національної нормативної бази, а також щонайменше у загальних положеннях міжнародного законодавства в сферах спеціалізації особи;

– має навички практичного застосування правових норм, що передбачає не лише знання законів і їх приписів, а і можливість їх застосування в кожній конкретній ситуації; найчастіше така здатність розвивається в процесі адвокатської практики;

– уміє користуватись тактиками, прийомами та методами адвокатської діяльності з метою досягнення визначеної мети в кожній конкретній справі, наприклад, це може бути тактика захисту підозрюваного чи обвинуваченого в кримінальній справі;

– має ораторські навички та здібності;

– ретельно готується до кожної справи, адже без належної підготовки досягти результату у тій чи іншій справі взагалі

неможливо через брак знань та інформації, що унеможливлює побудову стратегій ведення справи та планування перспективних процесуальних дій;

– систематично приділяє увагу саморозвитку і підвищенню власних професійних знань».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболонин В. О. Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии : монография. М. : Волтерс Клувер, 2009. 208 с.
2. Авраменко Л. В. Теорія держави і права. Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. 287 с.
3. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд та ін. ; за ред. В. В. Галуцька. Херсон : Гринь Д. С., 2015. 272 с.
4. Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
5. Адміністративний процес України : навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.
6. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 1 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970. 799 с.
7. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 2 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1971. 552 с.
8. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 4 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 840 с.
9. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. Т. 7 / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1976. 724 с.
10. Алексеев Н. С. Лукашевич В. З. Дальнейшее укрепление социалистической законности и охрана прав личности. Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве Союза ССР / под ред. С. А. Голунского. М. : Госюриздат, 1959. С. 184–211.
11. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования. М. : Статут, 1999. 712 с.
12. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. Т. 1. М. : Юрид. лит, 1982, 1982. 382 с.
13. Аналітична доповідь : Тіньовий звіт «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» // Лабораторія законодавчих

ініціатив: сайт гром. організації. 19.09.2018. URL: <https://parlament.org.ua/2018/09/19/tinovuj-zvit-advokatura-ukrayiny-uroky-pershuh-rokiv-samovgyadnosti/> (дата звернення: 09.04.2018).

14. Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 21 с.

15. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 201 с.

16. Бабчинська Т. В. Презумпція невинуватості у розрізі виконання положень статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод крізь призму практики Європейського суду з прав людини // Новітні кримінально-правові дослідження : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С. 71–75.

17. Байтин М. И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Правоведение*. 2000. № 3 (230). С. 3–17.

18. Барабаш Г. О., Луценко Т. О. Право в державному управлінні : конспект лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2016. 44 с.

19. Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. Самара : Федоров, 1999. 288 с.

20. Бахновська І. П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 18–22.

21. Бахрах Д. Н. Административное право России : учебник. М. : Норма, 2000. 640 с.

22. Бачинин В. А., Сальников В. П. Философия права : краткий словарь. СПб. : Лань, 2000. 400 с.

23. Белінська О. В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 158–172.

24. Біленчук П. Д., Сливка С. С. Правова деонтологія / за заг. ред. П. Д. Біленчука. Київ : Атіка, 1999. 320 с.

25. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна. Київ, 1997. 200 с.

26. Бірюкова А. М. Принцип пріоритету інтересів клієнта в системі етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 121–129.

27. Бірюкова А. М. Реклама адвокатської діяльності як прояв впливу процесу глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 202–206.

28. Бойко В. В. Загальнотеоретична характеристика спеціальної правової норми та її конкуренції із загальною нормою. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право*. 2013. № 1 (7). С. 1–13. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13bvvizn.pdf> (дата звернення: 09.04.2018).

29. Бойко Л. І. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності адвокатів. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 161–166.

30. Варфоломеева Т. В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Ч. 1. С. 7–20.

31. Васильєв С. В. Господарський процес України : підручник. Харків : Еспада, 2010. 288 с.

32. Васильковский Е. В. Курс гражданского процесса. М. : Башмаковы, 1915. 691 с.

33. Ващук Ю. О. Сутнісні аспекти правової політики. *Форум права*. 2014. № 1. С. 67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_13 (дата звернення: 09.04.2018).

34. Висновок № 16 (2013) Консультативної ради Європейських суддів «Про відносини між суддями та адвокатами» : (прийнятий на 14-му пленарному засіданні КРЕС у м. Страсбург, 13–15 листопада 2013 р.) // Судова влада України : офіц. веб-портал. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf> (дата звернення: 09.04.2018).

35. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб.. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

36. Вопленко Н. Н. Источники и формы права : учеб. пособие. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. 102 с.

37. Воронов А. Ф. Эволюция функциональных принципов гражданского процесса : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15. М., 2009. 46 с.

38. Гайворонський В. М. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права. *Право України*. 2005. № 10. С. 114–118.

39. Галямина И. Г. Проектирование государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования нового поколения с использованием компетентностного подхода: материалы к четвертому заседанию методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». М. : Издат. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 66 с.

40. Гамбаров Ю. С. Гражданское право. Общая часть / под ред. В. А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. 816 с.

41. Гасяк О. С. Формальна логіка. Розв'язкові процедури, алгоритми, словник базових термінів і понять : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 544 с.

42. Головань І. В. До питання про поняття адвокатської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 1. С. 12–15.

43. Голубєва Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 103–114.

44. Гольмен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. М., 1998. 425 с.

45. Городовенко В. В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9. С. 38–43.

46. Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.

47. Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.

48. Господарське процесуальне право України / за ред. О. І. Харитоновна. Київ : Істина, 2008. 360 с.

49. Господарське судочинство в Україні: судова практика. Застосування процесуальних норм / за ред. І. Б. Шицького. Київ : Ін Юре, 2005. 472 с.

50. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

51. Гречин А. С. Социология правового сознания. М. : Юнити-Дана, 2001. 256 с.

52. Гуреев П. П. Судебное разбирательство гражданских дел. М. : Госюриздат, 1958. 199 с.

53. Дашо Т. Ю. Захист прав і свобод людини та громадянина на етапі формування громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 108–118.

54. Деханов С. А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. М., 2011. 383 с.

55. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики). М. : Юрид. лит., 1971. 200 с.

56. Дуженко С. А. Принципи провадження у справах про порушення митних правил крізь призму їх реалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_20 (дата звернення: 09.04.2018).

57. Европейская комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия) Доклад о верховенстве права : утвержден Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии (г. Венеция, 25–26 марта 2011 года). CDL-AD(2011)003rev // URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus) (дата звернення: 09.04.2018).

58. Європейська конвенція про правничу професію 2020 р. *CCBE Info*. 2018. № 71. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/d12281c56cdc3e0de93d_file.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

59. Єфіменко М. Ю. Роль адвоката у процесі медіації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: *Юриспруденція*. 2015. Вип. 13 (2). С. 25–27.

60. Заборовський В. В. Окремі проблемні аспекти механізму притягнення адвоката до дисциплінарної

відповідальності // *Právna veda a prax v tret'om tisícročí : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Кошіце, Slovak Republic, 27–28 február 2015). Кошіце : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. С. 107–109.

61. Заборовський В. В., Манзюк В. В. Правова природа принципів, на яких побудовані взаємовідносини адвоката із судом та іншими учасниками судового провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32 (3). С. 157–161.

62. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

63. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

64. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

65. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення: 09.04.2018).

66. Задорожна С. М. Загальновизнані принципи права – фундамент міжнародного права та міжнародного правопорядку. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2014. Вип. 728. С. 64–68.

67. Заєць А. П. Принцип верховенства права (теоретико-методологічне обґрунтування). *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 1. С. 3–13.

68. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Эксперимент и инновации в школе*. 2009. № 2. С. 7–14.

69. Зуєва Л. Є. Принципи господарського процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2012. 18 с.

70. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.

71. Иванников И. А. Общая теория государственной власти : учеб.-метод. пособие. Волгодонск, 1997. 211 с.

72. Иванюк О. А. Источник права: проблемы определения. *Журнал российского права*. 2007. № 9. С. 142–150.
73. Іваницький С. О. Територіальність як принцип побудови адвокатури в Україні та світі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 76–83.
74. Іваницький С. О. Принципи адвокатури. *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 117–130.
75. Іванов С. В. Принципи державної митної політики в Україні: поняття, зміст і критерії класифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 10. С. 179–185.
76. Ізарова І. О. Принцип пропорційності у цивільному процесі ЄС та перспективи його запровадження в цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 127–130.
77. Ізарова І. О., Ханік-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України : навч. посіб. Київ : Дакор, 2018. 276 с.
78. Ізарова І. О. Принцип диспозитивності цивільного процесу: погляди Радослава Флейшара. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2 (105). С. 14–16.
79. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2011. 132 с.
80. Капліна О. В. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 286–295.
81. Кашкина С. Ю. Право Европейского Союза : учебник. М. : Юрайт ; Высш. образование, 2010. 1119 с.
82. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Київ : Кондор, 2005. 609 с.
83. Кечекьян С. Ф. О понятии источника. *Учёные записки МГУ*. 1946. Вип. 116. Кн. 2. 134 с.
84. Кистяковский Б. А. В защиту права. *Вехи. Из глубины*. М., 1991. С. 122–145.
85. Ківалов С. В. Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної

юстиції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 5–18.

86. Кіт О. І. Акти судів загальної юрисдикції як джерела трудового права. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2014. № 59. С. 258–265.

87. Кобринська С. Б. До питання про поняття та структуру правової системи. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Серія: Правознавство*. 2000. Вип. 82. С. 14–18.

88. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

89. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2014. Вип. 4. С. 174–184.

90. Ковтун І. А., Загоруйко В. В. Навчальна програма дисципліни «Теорія держави і права». Київ : Персонал, 2013. 30 с.

91. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

92. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

93. Козлов А. Ф. Суд первой инстанции как субъект советского гражданского процессуального права : автореф. дис.

...

д-ра юрид. наук : 12.00.03. Свердловск, 1970. 33 с.

94. Колодій А. М. Принципы права: генезис, понятие, классификация, место и роль в правовой системе Украины. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 68–79.

95. Колодій А. М. Принципы права Украины. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

96. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Адміністративно-деліктний процес : навч. посіб. Харків : Харків юридичний, 2012. С. 22.

97. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13, № 32 від 23.08.2006.

98. Кондратенко В. М. Реалізація принципу гласності в адміністративному судочинстві України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3. С. 42–49.

99. Коні А. Ф. Моральне начало в кримінальному процесі. Зібрання творів. М., 1967. Т. 4. 542 с.

100. Константи́й О. В. Джерела адміністративного права України : монографія. Київ : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. 120 с.

101. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

102. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.

103. Коржанський М. Й. Кримінальне право України: Частина особлива. Київ : Генеза, 1998. 592 с.

104. Коробова А. П. Некоторые спорные вопросы учения о правовой политике. Приоритеты правовой политики в современной России. *Правоведение*. 1997. № 4. С. 147–150.

105. Коробцова Д. В. Принципи бюджетного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 22 с.

106. Коровайко О. І. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 238–243.

107. Корчинський О. І. Принципи адміністративного судочинства як основа захисту прав людини і громадянина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 151–156.

108. Котух К. А. Принципи права у національному законодавстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: *Право*. 2015. Вип. 213 (1). С. 32–38.

109. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 592 с.

110. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

111. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

112. Кримінальний процес України : підручник / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

113. Кримінальний процес України в питаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. Київ : Скіф, 2013. 250 с.

114. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

115. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Харків : Одиссей, 2009. 816 с.

116. Кросс Р. Прецедент в англійском праве / под ред. Ф. М. Решетникова. М. : Юрид. лит., 1985. 238 с.

117. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.

118. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 17 с.

119. Лихатина А. Л. Деформации правосознания в структуре противоправного поведения. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2008. № 2. С. 157–162.

120. Лівінська К. Б. Реалізація принципів компетентності та добросовісності під час надання адвокатом консультацій з метою звернення до нотаріуса. *Цивілістична процесуальна думка*. 2015. № 1. С. 112–118.

121. Логіка : підручник / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін. ; за заг. ред. проф. В. Д. Титова. Харків : Право, 2005. 208 с.

122. Лукаидес Л. Принцип верховенства права и права человека. С особым учетом прецедентной практики Европейского Суда по правам человека. *Права человека*. 2006. № 4. С. 25–42.

123. Лукашева Е. А. Социалистическое правосознание и законность. М. : Юрид. лит., 1973. 343 с.

124. Лунін С. В. Поняття принципу змагальності у судовому процесі. *Право України*. 2010. № 3. С. 126–132.

125. Луткова О. В. Основные концепции источников международного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. М., 2004. 196 с.

126. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навчально-методичний посібник. Київ : Атіка, 2007. 412 с.

127. Луцький Р. П. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві // Принцип рівності у праві : теорія і практика : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 94–115.

128. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92–100.

129. Майданик Р. А. Пропорційність (співрозмірність) і право власності: доктрина і судова практика. *Право України*. 2016. № 1. С. 41–54.

130. Максимов С. І. Верховенство права в діяльності органів виконавчої влади: прагнення до європейських стандартів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 20. С. 18–29.

131. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Київ : Праксіс, 2008. 344 с.

132. Маляренко В. Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення. *Право України*. 2004. № 5. С. 3–13.

133. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права. М. : Проспект, 2001. 756 с.

134. Маслій О. В. Кримінальне провадження: загальна характеристика та система. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 20–24.

135. Матат А. В. Принципи права в системі джерел конституційного права України (від ідеї до самостійного

джерела). *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1–2. С. 4–24.

136. Международный кодекс этики : принятый Международной ассоциацией юристов : (редакция 1988 года, впервые принят в 1956 году) // 7 с. URL:<https://www.ibanet.org/Document-Default.aspx?DocumentUid=EA337128-CF90-4FE0-B9FA-01CCC21901DB> (дата звернення: 09.04.2018).

137. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

138. Мирошниченко Т. М. Реалізація засади презумпції невинуватості в процесі кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 118–122.

139. Мирошниченко Ю. М. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 139–144.

140. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. документ від 16.12.1966 № 995_043 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 11.04.2018).

141. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнар. документ від 30.08.1955 № 995_212 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212 (дата звернення: 11.04.2018).

142. Мішина Ж. В. Медіація як альтернативна форма вирішення спорів. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 234–238.

143. Наджафли Э. М. Формы принципов осуществления адвокатской деятельности в Украине как основа систематизации последних. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 112–117.

144. Наджафли Э. М. Понятие и признаки принципов осуществления адвокатской деятельности в Украине. *Право и политика*. 2017. № 4. С. 132–138.

145. Наджафлі Е. М. Визначення джерел принципів здійснення адвокатської діяльності у контексті наукової дискусії щодо співвідношення юридичних категорій джерела та форми права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6-2. Т. 2. С. 122–127.

146. Наджафлі Е. М. До питання можливості здійснення медіації як одного з напрямків адвокатської діяльності в Україні // *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4–5 берез. 2016 р.)*. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 43–47.

147. Наджафлі Е. М. Зміст професійної діяльності адвоката з світлі реформування інститут адвокатури України та встановлення «адвокатської монополії» // *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 лип. 2017 р.)*. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 64–67.

148. Наджафлі Е. М. Класифікація принципів здійснення адвокатської діяльності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 7. С. 134–138.

149. Наджафлі Е. М. Основні організаційно-функціональні принципи здійснення адвокатської діяльності (відповідно до закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 101–106.

150. Наджафлі Е. М. Характеристика деяких морально-етичних принципів здійснення адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43. Т. 4. С. 184–189.

151. Наджафлі Е. М. General characteristics of the orgazational and functional // *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1–2 червня 2018 р.)*. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 59–61.

152. Наджафлі Е. М. Content and constituent elements of the principle of independence of the implementation of advocacy in

Україне // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 берез. 2018 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 72–74.

153. Назаров В. В., Омельяненко Г. М. Кримінальний процес України : підручник. Київ, 2005. 548 с.

154. Недюха М. П. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 38–45.

155. Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 174–180.

156. Новейший энциклопедический словарь. М. : АСТ ; Астрель ; Транзиткнига, 2004. 1424 с.

157. Овсяннікова О. О. Генезис принципу гласності судової влади. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право*. 2013. № 2 (8). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13ooohsv.pdf> (дата звернення: 09.04.2018).

158. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.

159. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. М. : Русский язык, 1990. 917 с.

160. Оніщенко Н. М. Принцип рівності у соціальних відносинах // Принцип рівності у праві : теорія і практика : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Юрид. думка, 2014. С. 5–24.

161. Опитування адвокатів на тему: «Незалежність адвоката у професійній діяльності та професійних асоціаціях» (16.07.2018). Програма «Адвокат Майбутнього» // URL: http://tomorrowlawyer.org/wpcontent/uploads/2017/11/%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-16_07_2018.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

162. Основні положення про роль адвокатів : прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поведження з правопорушниками : міжнар. документ від 01.08.1990 № 995_835 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 11.04.2018).

163. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поведження з правопорушниками (м. Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) : міжнар. документ від 07.09.1990 № 995_313 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 11.04.2018).

164. Павленко Д. Г. Добросовісність сторін як принцип господарського процесуального права. *Юридичний журнал*. 2005. № 5 (35). С. 118–124.

165. Павловська-Кравчук В. А. Український правовий менталітет: особливості становлення та розвитку. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 277–286.

166. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.

167. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : Юрид. думка, 2008. 336 с.

168. Перепелюк В. Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики. Київ : Конус Ю, 2007. 272 с.

169. Петоченко Т. М. Функции и принципы трудового права Республики Беларусь: общая характеристика и виды // *Современные проблемы правоведения* : сб. науч. трудов. 2011. Вып. 1. С. 186–201.

170. Писаренко Н. Б., Сьоміна В. А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення) : монографія. Харків : Право, 2012. 136 с.

171. Погорецький М. М. Гарантії адвокатської таємниці при провадженні слідчих (розшукових) дій. *Юрист України*. 2014. № 4. С. 122–129.

172. Погребняк С. П. Втілення принципу добросовісності в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 2 (49). С. 13–24.

173. Погребняк С. П. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 50–58.

174. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

175. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 37 с.

176. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 433 с.

177. Погребняк С. П. Роль основоположних принципів права в забезпеченні прав людини. *Вісник Академії правових наук України*. 2009 . №1 (56). Харків : Право, 2009. С. 71–77.

178. Поліщук Н. Р. Провадження у справі до судового розгляду в цивільному процесі України: порівняння із зарубіжним досвідом. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С. 14–18.

179. Полховська І. К. Конституційно-правове регулювання принципу рівності особи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 22. Т. 1. Ч. 1. С. 112–115.

180. Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса / под ред. Д. С. Карев. М. : Изд-во МГУ, 1956. 271 с.

181. Попелюшко В. О. Презумпція невинуватості за законом, на грані закону та поза його межами. *Часопис Академії адвокатури України*. 2008. № 1. С. 78–82. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/16/16> (дата звернення: 09.04.2018).

182. Постанова Вищого господарського суду України в справі № 24/5005/11877/2011 від 10.07.2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25144866> (дата звернення: 14.04.2018).

183. Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Ирландия против Соединенного Королевства» (Ireland v. the United Kingdom) жалоба № 5310/71 / URL: <http://europeancourt.ru> (дата звернення: 09.04.2018).

184. Правила адвокатської етики : затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> (дата звернення: 15.04.2018).

185. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2010. 368 с.

186. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

187. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

188. Про визначення механізму впровадження Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 864-р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 70. Ст. 2317.

189. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

190. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

191. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення: 09.04.2018).

192. Про затвердження Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України : наказ

Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 № 320. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. Ст. 1633.

193. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : рішення Вищої ради правосуддя 19.04.2018 № 1200/0/15-18 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18> (дата звернення: 09.04.2018).

194. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі : наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 101. Ст. 3137.

195. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

196. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

197. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 39. Ст. 181.

198. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. Ст. 1267.

199. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 № 1 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 09.04.2018).

200. Пробко І. Б. Поняття та класифікація конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, гарантії їх реалізації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 86–89.

201. Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». 2014.41 с. URL: https://ipo.naiu.kiev.ua/documents/materiali_dlia_sluhachiv/dovidkova/%D0%94%D1%8F%D0%BB_%D0%BD%D1%81%D1%82_%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D1%83_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81i_2014.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

202. Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення: 09.04.2018).

203. Проект Закону про медіацію від 17.12.2015 № 3665/П // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 15.04.2018).

204. Профстандарт адвокатури: міжнародний погляд. Портал *Yur-Gazeta.com* (*Юридична Газета*). URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/profstandarti-advokaturi-mizhnarodniy-poglyad.html> (дата звернення: 09.04.2018).

205. Рабінович М. П. Права людини і громадянина в Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 64 с.

206. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Київ : Атіка. 2001. 176 с.

207. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

208. Рабовська В. Я. Окремі питання принципів діяльності адвокатури в Україні. *Цивілістична процесуальна думка*. 2015. № 1. С. 98–101.

209. Ралдугіна Д. В. Загальні засади цивільного права: принципи справедливості, добросовісності, розумності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 514–517.

210. Реклама адвокатської діяльності: юридичні нюанси. Портал *Yur-Gazeta.com* (*Юридична Газета*). URL: <http://yur-gazeta.com>

gazeta.com/publications/events/reklama-advokatskoyi-diyalnosti-yuridichni-nyuansi.html (дата звернення: 09.04.2018).

211. Про свободу професійної діяльності адвокатів : рекомендація № R (2000) 21 Комітету Ради Міністрів Європи державам-членам (ухвалена на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000) // URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 09.04.2018).

212. Ремескова Ю. О. Медіація як особливий вид адвокатської діяльності в Україні // Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкіна (м. Харків, 30 жовт. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 88–91.

213. Рішення Верховного Суду України у цивільній справі за скаргою Головатого Сергія Петровича, який діє від імені Мельниченка Миколи Івановича, на постанову Центральної виборчої комісії від 03.06.2005 // № 91. URL: [http://www.viaduk.net/-clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/2AD8051D2AD911B1C2257AF4003B2674?OpenDocument](http://www.viaduk.net/-clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/2AD8051D2AD911B1C2257AF4003B2674?OpenDocument) (дата звернення: 16.04.2018).

214. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Красношопка проти України» (заява № 23786/02, Страсбург, 30 листопада 2006 р.). *Офіційний вісник України*. 2007. № 23. Ст. 959.

215. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Павлюлінець проти України» (заява № 70767/01 Страсбург, 6 вересня 2005 р.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 8. Ст. 496.

216. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України стосовно офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 09.02.1999 № 1-рп/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 7. Ст. 255.

217. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59

Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 № 13-рп/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 47. Ст. 2045.

218. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

219. Руденко М. В. Організаційні форми адвокатської діяльності у країнах Європи (Німеччина, Швеція, Австрія). *Форум права*. 2016. № 2. С. 168-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_2_27 (дата звернення: 09.04.2018).

220. Руднева О. М. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. 2012. № 4 (112). С. 15–16.

221. Рыбаков О. Ю. Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки. *Журнал российского права*. 2002. № 3. С. 71–78.

222. Савенко М. Д. Принципи Конституції. *Наукові записки. Серія: Юридичні науки*. 2006. Т. 53. С. 13–16.

223. Савранчук С. Л. Засади діяльності органів прокуратури. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Ч. 2. С. 68–71.

224. Саміло Г. О. Теорія держави і права : навч. посіб. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.

225. Сафулько С. Ф. До питання реалізації світових стандартів в адвокатури в українській практиці. *Право України*. 2011.

№ 10. С. 242–246.

226. Свірін О. Ф. Перспективи запровадження принципу пропорційності у господарському та цивільному процесі України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 129–136.

227. Свод принципів захити всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 09.12.1988 № 43/173 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата звернення: 21.04.2018).

228. Святоцький О. Д., Медведчук В. В. Адвокатура історія і сучасність. Київ : Ін Юре, 1997. 320 с.

229. Северин К. М. Основні елементи принципу незалежності адвокатської діяльності на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 162–165.

230. Северин К. М. Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1 (1). С. 151–154.

231. Северин К. М. Проблеми нормативного регулювання та реалізації принципу конфіденційності адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-2 (2). С. 120–122.

232. Сегал М., Цимбрівська О. Збірка матеріалів з питань діяльності адвоката у кримінальному процесі, принципу змагальності сторін та підзвітності судової системи. *Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»*, Київ, 2014. 40 с.

233. Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 240 с.

234. Семенюк І. Я. Професійні дилеми, принципи, та цінності в адвокатській діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 66–68.

235. Сербан Ф. І. Кореляція принципу офіційності і принципів змагальності та диспозитивності в адміністративному судочинстві. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 74–82.

236. Серветник А. Г. Співвідношення принципів відкритості, гласності та публічності цивільного судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 12 (2). С. 58–61.

237. Сидоркин А. С. Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2010. 25 с.

238. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

239. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

240. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Правова єдність ; Алєрта, 2014. 524 с.

241. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапуґа. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

242. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2005. 19 с.

243. Стажування для набуття особою права на здійснення адвокатської діяльності в країнах ЄС : (інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційнодослідницьким центром на запит народного депутата України). 12 с. // URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28987.pdf> (дата звернення: 09.04.2018).

244. Сталовєров В. М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. *Молодий вчений*. 2017. № 51 (45.1). С. 127–132.

245. Строгович М. С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности / под ред. В. М. Савицкого. М., 1984. 143 с.

246. Сунєгін С. О. Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 87–95.

247. Суєлов В. А. Структура правосознания. *Правоведение*. 1997. № 2. С. 86–98.

248. Сухонос В. В. Теорія держави і права : конспект лекцій. Суми : Ініціатива, 2002. 96 с.

249. Сухонос В. В., Звірко О. Є. Зміст принципу поваги до гідності та честі особи на стадії порушення кримінальної справи,

дінання і досудового слідства та процесуальні механізми його реалізації. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 128–132.

250. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Київ, 2007. 208 с.

251. Татулич І. Ю. Цивільна процесуальна форма в суді першої інстанції в Україні : монографія. Чернівці, 2016. 192 с.

252. Татур Ю. Г. Компетентносный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская версия. М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 16 с.

253. Теория государства и права : учебник / под ред. В. И. Корельского, В. Д. Перевалова М. : МГУ, 1997. 391 с.

254. Теория права и государства / под ред. Г. Н. Манова. М. : БЕК, 1995. 284 с.

255. Теорія держави і права : навч. посіб / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін. ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Кондор, 2016. 332 с.

256. Теорія держави і права: Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Онищенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

257. Теорія держави та права : навч. посіб / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.

258. Теремецький В. І. Юридичний зміст і структура права апеляційного оскарження рішення. *Право і Безпека*. 2014. № 4. С. 219–224.

259. Терещенко А. Л. Класифікація принципів господарського судочинства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3-2. Т. 1. С. 57–60.

260. Титов А. М. Основні принципи та особливості участі захисника на досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2005. 232 с.

261. Трофименко В. М. Кримінальне процесуальне провадження: поняття та ознаки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 169–177.

262. Трохлюк О. П. Принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. *Наше право*. 2013. № 9. С. 87–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_9_18 (дата звернення: 09.04.2018).

263. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Стильна типографія, 2017. 580 с.

264. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ, 1986. 800 с.

265. Фулей Т. І. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 39–53.

266. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії, прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006 // URL: <http://tomogrowlawyer.org/hartia-osnovnih-principiv-evropeys/> (дата звернення: 26.04.2018).

267. Хвалєєв В. О. Правовая политика России в условиях глобализации : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2008. 149 с.

268. Хруслєва Л. А. Щодо процесуальної рівності сторін, диспозитивності у кримінальному переслідуванні та порядку звільнення осіб від кримінальної відповідальності за проектом КПК України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 4 (46). С. 30–31.

269. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

270. Череватюк В. Б., Рогатюк А. В. Адвокатська етика і практика: невідповідності та шляхи їх подолання. *Юридичний вісник. Серія: Повітряне і космічне право*. 2013. № 4 (29). С. 36–40.

271. Шафарчук В. М. Судовий прецедент в Україні. *Юридична Газета*. 2013. № 35–36. URL: <http://www.interlegal.com.ua/corporate/?p=552> (дата звернення: 27.04.2018).

272. Шафиров В. М. Естественно-позитивное право (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Новгород, 2005. 56 с.

273. Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні). *Вісник Центру суддівських студій*. 2006. № 6. С. 16–19.

274. Шепетяк О. М. Логіка : підручник. Київ : Фенікс, 2015. 256 с.

275. Шкробець Є. Ф. Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 122–127.

276. Шпак М. В. Міжнародно-правові стандарти професійної діяльності адвоката у цивільному процесі України. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1. С. 1–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-tipr_2017_1_5 (дата звернення: 27.04.2018).

277. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2005. 624 с.

278. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейському суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.

279. Юзова Д. В. До питання вдосконалення механізмів забезпечення принципу верховенства права в Україні. *Правова інформатика*. 2006. № 4 (12). С. 40–43.

280. Юрченко Л. І., Варипаєв О. М. Логіка : навч.-методи. посіб. Харків : ХДУХТ, 2016. 182 с.

281. Яновська О. Г. Стандартизація адвокатської діяльності: вимога сьогодення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 157–162.

282. Яновська О. Г., Біцай А. В. Особливості участі адвоката у процедурі медіації. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 1 (99). С. 21–24.

283. Яценко Т. С. Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. М. : Статут, 2003. 157 с.

284. A. V. Dicey. An Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 10th ed. 1959 / with introd. by F. C. S. Wade. London.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

Стаття 4.

Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності

1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, свободи конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

2. Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави.

3. Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).

4. Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

ДОДАТОК Б

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

Стаття 4-1.

Дотримання принципу верховенства права

1. Втілюючи принцип верховенства права, адвокати повинні ставити в пріоритет права, свободи й інтереси свого клієнта й інших людей та утримуватись від діянь, які можуть їх порушити, а тим більше, обмежити.

2. Усі відносини, які виникають у межах здійснення адвокатської діяльності, повинні ґрунтуватись на правових нормах, саме, ця діяльність має здійснюватися лише за допомогою тих прав, які надано кожному адвокатові законом – саме такий підхід зможе гарантувати забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб, а також їх висококваліфікований захист у разі порушення.

ДОДАТОК В

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

Стаття 4-2.

Дотримання принципу законності

1. У своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню і практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

2. Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх вчиненню його клієнтом або іншими особами.

3. Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів і методів, які суперечать чинному законодавству.

4. У своєму приватному житті адвокат також зобов'язаний дотримуватися закону, не вчиняти правопорушень і не сприяти умисно їх вчиненню іншими особами.

Стаття 4-3.

Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності

1. Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав та обов'язків, що передбачає його свободу від

будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність із надання правової допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів.

2. З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, обстоюванні професійних прав і гарантій адвокатської діяльності та в їх ефективному використанні в інтересах клієнтів.

3. Адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться із законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності.

4. Адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в будь-яку залежність від інших осіб чи підпорядковувала б його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність із нормами чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність і цими Правилами чи можуть іншим чином перешкоджати вільному й незалежному здійсненню ним адвокатської діяльності.

5. Адвокат не повинен ділити гонорар, отриманий від клієнта, з іншими особами, окрім адвоката, що раніше виконував це доручення, та спадкоємців померлого адвоката, частково виконане доручення якого він прийняв. Адвокат може ділити свій гонорар з іншими особами, якщо це дозволяється актами законодавства, статутними документами або іншими професійними правилами, яким він підпорядковується.

6. Адвокат не повинен під час виконання доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб, зокрема тих, які уклали договір про надання правової допомоги іншій особі – клієнту, стосовно

змісту, форм, методів, послідовності та часу здійснення його професійних прав та обов'язків, якщо вони суперечать його власному уявленню про оптимальний варіант виконання доручення клієнта.

7. Національна асоціація адвокатів України й органи адвокатського самоврядування в межах своєї компетенції мають усіляко сприяти гарантуванню незалежності адвоката.

Стаття 4-4.

Дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів

1. Під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

2. Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або ймовірно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу.

3. Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта або надавати йому правову допомогу, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта.

4. Адвокат не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому правову допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать його (адвоката) власним інтересам.

5. У разі виникнення конфлікту інтересів у процесі реалізації адвокатом договору, такий договір необхідно розірвати з дотриманням умов, передбачених чинним законодавством.

Стаття 4-5. Принцип конфіденційності

1. Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і найважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, визначеної як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» або такої, що становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

2. Дія принципу конфіденційності є необмеженою в часі.

3. Розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю, забороняється за будь-яких обставин, включно із незаконними спробами органів дізнання, слідства і суду допитати адвоката про обставини, що становлять адвокатську таємницю.

4. Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги) з передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстав. При цьому інформація та документи, отримані від третіх осіб, що містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

5. Адвокат зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками, стажистами та членами технічного персоналу.

6. Адвокат зобов'язаний забезпечити такі умови зберігання документів, переданих йому клієнтом, адвокатських досьє та інших матеріалів, що перебувають у його розпорядженні й містять конфіденційну інформацію, які розумно виключають

**ЗАГУМЕННА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА
НАДЖАФЛІ ЕМІН МУСА ОГЛИ**

**ПРИНЦИПИ АДВОКАТСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АСПЕКТ**

Монографія

Підписано до друку 29.06.2020. Формат 60x84/16.

Друк: цифровий. Папір: офсетний 80 г/м²

Ум.-друк. арк. 16,3. Обл.-видавн. арк. 12,1.

Наклад 30 примірн.

Видавець.
ТОВ «Планета-Прінт»
м. Харків, вул. Багалія, 16.
Свідоцтво ДК №4568.
Виготовлювач.
ФОП Рубан В. В.
м. Харків, вул. Н. Ужвій 64, кв. 96